tarih VE toplum

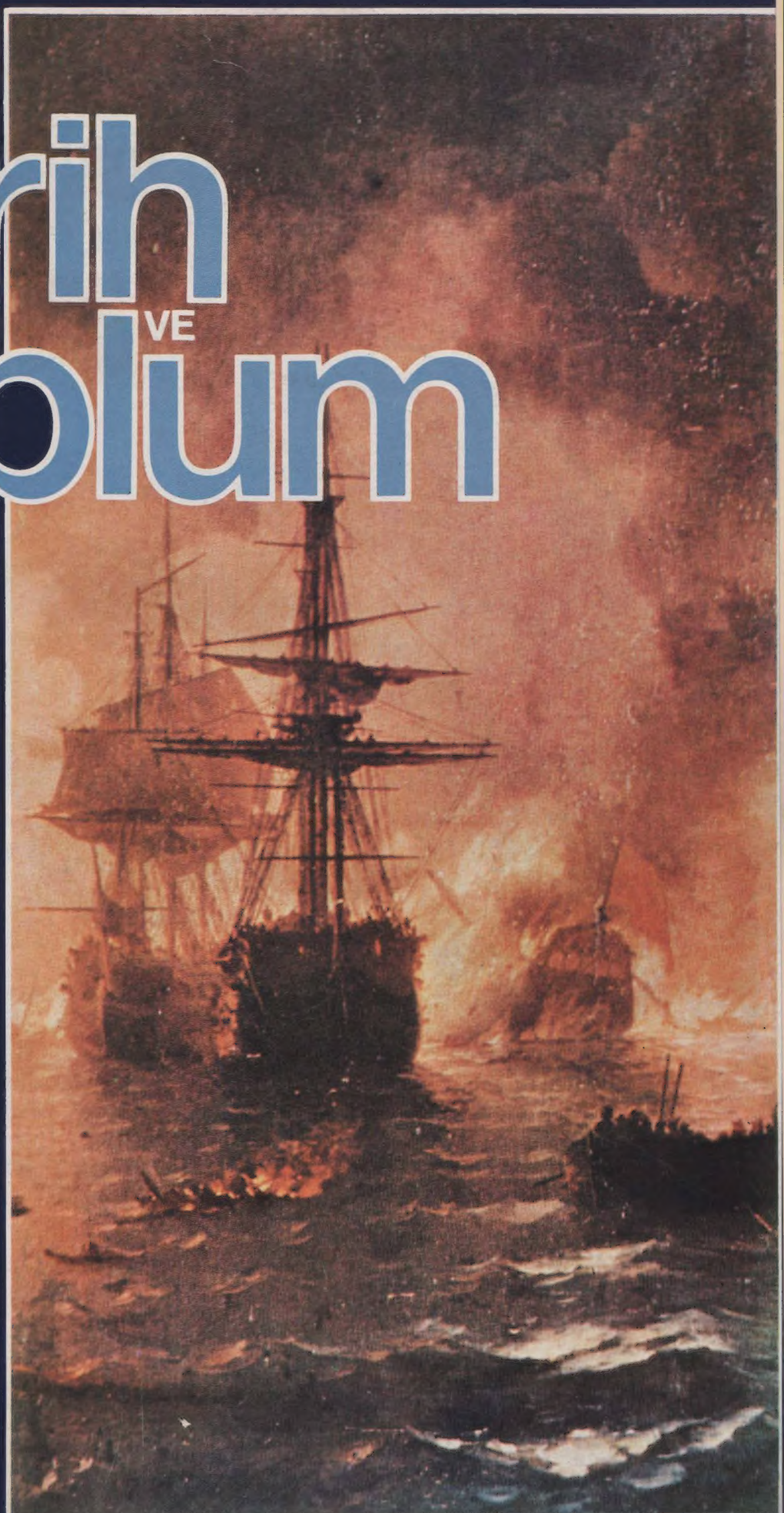

XIX. Yüzyılın Başında Türk-Rus Deniz Savaşları

Osmanlı Kadınları

Paralarla Tarih

Tunalı Hilmi Bey'in Anayasa Tasarısı

Bir Osmanlı Vikingi

Peter Ustinov'dan Bir Hikâye

AYLIK ANSİKLOPEDİK DERGİ
SAYI 3/MART 1984/300 LİRA
İLETİŞİM YAYINLARI

tarih ve toplum

İletişim Yayınları/Perka A.Ş adına
Sahibi Zeki TÜRKKAN
Genel Yönetmen Murat BELGE

Yayın Yönetmeni
Mete TUNÇAY

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Bülent ÖZÜKAN

Grafik Düzenleme
Ayla İŞLER

Görsel Malzeme Danışmanı
Marianna YERASİMOS

Düzelti
Nejat BAYRAMOĞLU

İLAN KOŞULLARI: Renkli tam sayfa (iç kapak: 150.000 lira, orta sayfalar: 100.000 lira). Siyah-beyaz (iç kapak:100.000 lira, orta sayfalar: 50.000, yarım sayfa: 25.000 lira)

YILLIK ABONE (12 sayı) 3000 lira. Abone olmak isteyen okuyucularımızın, yıllık abone bedeli olan 3000 lirayı PERKA A.Ş.'nin Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi 2364 No'lu hesabına yatırarak, banka dekontu fotokopisini ve adreslerini bize göndermeleri yeterlidir.

İletişim Yayınları / Perka A.Ş.
Klodfarer Cad. İletişim Han
Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 520 14 53 - 520 14 54 - 520 14 55

Kıbrıs'ta Satış Fiyatı: 370 Lira.

Yurtdışı Abone: Uçakla
30 Amerikan Doları.

İletişim Yayınları./ Perka A.Ş.
ofset tesislerinde hazırlanmıştır.

Siyah Beyaz Filmler
Mustafa ÖZSOY
Renk Ayrımı
ÜÇEL Ofset
Baskı
ALAŞ Matbaası
Genel Dağıtım
GAMEDA

7 Bu Ay Yine Seçim var... Eskiden de Seçim vardı

8 Ilık Denizler Peşinde: Türk-Rus Deniz Savaşları ve Amiral Seniavin
N.W.Emmott-J.N.Portney

20 Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Grek Alfabesiyle Türkçe
Prof. Dr. Talât Tekin

24 Tunalı Hilmi Bey'in Halk Hâkimiyeti Risalesi ve Anayasa Tasarısı

32 Osmanlı Toplum Yaşayışıyla İlgili Belgeler-Bilgiler: Kadın (I)

40 Harita: 18. Yüzyıl Başlarında Asya Kıtasında Türkler

42 Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay: Tarik'ten Seçmeler
Dr. Uygur Kocabaşoğlu

44 Paralarla Tarih (I): Yıldırım Bayezıd'ın Oğullarının Sikkeleri
Cüneyt Ölçer

48 Biraz da Anlayış Göster
Peter Ustinov

62 Türkçülüğün Tarihinden: Enver Celâlettin Paşa'nın Edebiyat-ı Umumiyye Mecmuası Yazıları (3)

65 Pişirmenin Evrimi (2): İnsan Tahılla Nasıl Tanıştı
Doç.Dr. Pars Esin

70 Bir Osmanlı Vikingi: Herr Gustaf Noring ya da Ali Nuri Bey
Şahin Alpay

74 **Kitabiyat:**
Kaybettiğimiz İki Değerli Tarihçi: İsmet Parmaksızoğlu ve Gotthard Jäschke/74
G.K.Söylemezoğlu'nun Eserleri, G.Jäschke/76
Mahmut Şevket Paşa'nın "Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyyesi"/77

80 Kanunî'nin Bir Sınırnamesi

Geçmiş Şölenler (1): Berlin Büyükelçisi Mahmut Muhtar Paşa'nın İki Menu'sü

Ön Kapak: İ.K. Ayvazovski'nin "Çeşme Deniz Savaşı"ndan ayrıntı. Tuval üzerine yağlıboya, 1848. 193 x 183 cm. Feodosia'daki Ayvazovski Sanat Galerisinde

● 1) Önce Hasan Enver Paşa hakkında bazı tamamlayıcı açıklamalar yapmak istiyorum:

Kolağası Mehmet Esat'ın *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye* adındaki 1310'da (1894) İstanbul'da yayınladığı eserinin 545'inci sayfasında, "Zirdeki sınıf efendileri Hicretin 1295 senesinde çıkarılacak iken muharebe zuhuruyla taburlarda zabitanın lüzumuna mebni dersleri serian ikmal ettirilerek 1294 senesi nihayetlerine doğru başehadetname neşet ettirilmişlerdir. Erkânıharbiyesi alelusul sonra çıkmışlardır" denilmekte, 546'ncı sayfada da Enver Bey, *İstihkâm* erkânıharbi olarak gösterilmektedir. Adının hizasında o tarihte (1310) Kaymakam (Yarbay) rütbesiyle "Selânik ve Kosova ve havalisi Umum Kumandanlığı Erkânıharbiyesinde" görevli olduğu yazılıdır.

1975 yılında yayınlanan *Harb Akademilerinin 127 Yılı* adlı kitapta, 31 Temmuz 1880 tarihinde mezun olan sınıfın 4'üncü sırasında "Enver İstanbul, sınıfı İstihkâm" Tümgeneral rütbesinde 6 Ocak 1914'te emekliye ayrıldığı, 1929'da vefatiyle Erenköy-Sahrayıcedit mezarlığında gömülü olduğu belirtilmekte, dipnot olarak Belçika'da öğrenimini tamamladığı, Polonez Mustafa Celâlettin Paşa'nın oğlu olduğu yazılı bulunmaktadır.

Halbuki derginizde, M.M. İşkora'nın eserine atfen 19 Temmuz 1296'da (1876) mezun olan 32'nci kurmay sınıfından piyade olduğu belirtilmektedir. Rütbesinin Tümgeneral olarak yanlış değerlendirilmiş bulunduğuna ben de katılıyorum. Zira 26/11/1934 tarih ve 2590 sayılı kanunun 3'üncü maddesine göre askerî rütbelerin karşılıkları, 9/4/1935 tarih ve 2/2295 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle saptanırken "Mirliva" rütbesi (Fırka kumandanı Mirliva) ve (Mirliva) olarak "Tümgeneral-Tümamiral" ve "Tuğgeneral-Tuğamiral" diye ikiye ayrılmış; "Ferik", "Korgeneral-Koramiral"- "I. Ferik", "Orgeneral-Oramiral" olarak tanımlanmıştır.

2) Yukarıda andığım (sizin yararlanmadığınız anlaşılan) iki kaynak, Hasan Enver Paşa'nın kayınpederi Mehmet Ali Paşa'nın biyografisine de bir miktar ışık tutuyor:

Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye'de, Müşir Mehmet Ali Paşa'nın piyade, süvari ve kurmayları Hicrî 1269 (Ekim 1852-Eylül 1853) yılında mezun olan sınıftan olduğu; bu sınıfın Harbiye Mektebi'nin tesisinden itibaren beşinci sınıfını oluşturduğu, kurmayları 1270 yılında çıkacakken, Kırım Savaşı'nın patlaması üzerine bir yıl önce mezun edildiği belirtilmekte ve Mehmet Ali Paşa'nın adının hizasında şu not bulunmaktadır: "1296 tarihlerinde Arnavutluk'ta kazaya uğrayan müteveffa Mehmet Ali Paşa'dır. Macarlı Mehmet Ali Paşa diye şöhret bulması galat olup, anasıl Almanya'da Magdeburg şehrinde tevellüt eylemiştir." (s. 245-46)

Harb Akademilerinin 127 Yılı'nda ise, Mehmet Ali Paşa'nın 1829'da Magdeburg'ta doğduğu, 1878'de Arnavutluk/Yakova'da şehit düştüğü ve Ali Fuat Cebesoy'un annesinin babası olduğu yazılıdır. (s. 209/2).

Türk Ansiklopedisi'ne "Mehmet Ali Paşa" maddesini yazan rahmetli İsmet Parmaksızoğlu da, bu kayıtları görmüş olsaydı, onun çocukken (16 yaşında) Müslüman olduğu rivayetinden şüpheye düşmez, yetişkin çağında Osmanlı hizmetine girmiş olmak ihtimaline ağırlık vermezdi.

—E. Amiral Fahri Çoker, Ankara

● Derginizin ikinci sayısında, sayın Orhan Şaik Gökyay'ın "Şeyh Bedreddin'in Babası Kadı mı idi?" başlıklı yazısını dikkatle okudum. Sayın tarihçinin, Bedreddîn'in babası İsrâîl'in Kaadı olmadığı görüşünü kanıtlamak çabasıyla okuyucusuna geniş bilgi vermek istediği anlaşılmaktadır. Fakat ne gariptir ki, bu bilgiler arasında çok önemli bir nokta unutulmuştur. Gözden kaçan noktayı aktarmama izin verirseniz, öyle sanırım ki, konu-bence tartışılmaya değer olmamakla beraberdaha da aydınlığa kavuşacaktır.

1) Bedreddîn'in, İstanbul kütüphanelerinde kendi tarafından yazılmış iki arapça yazması mevcuttur: *Camü'ul Fusûleyn* ve *Teshil*. Malûmdur ki, *Camü'ul Fusûleyn*, Bedreddîn'in, Musa Çelebi'nin Kaad'askeri (bu sözcük "Kazasker" diye de söylenmektedir) iken kaleme almış olduğu ve medenî hukuk kurallarını kapsayan bir yasa kitabıdır. *Teshil* ise, mevcudu kütüphanelerimizde maalesef rastlanmayan *Letâif-ül İşârât* adlı yapıtının çok geniş bir tefsiridir: İşte bu iki yapıtın önsözünde; ve de Bursa Kütüphanesi'nin 1945 genel numarasında kayıtlı bulunan Ulu Camii kitaplığı No.13'ten gelme *Seraciye* şerhinin 123. sahifesinde bulunan iki sahifelik bir diğer yapıtında, Bedreddîn kendisinden şöyle söz eder:

"Sımavna Kaadısı oğlu diye müştehir abd-i zaif Mahmud bin İsrâîl"

Görülüyor ki Bedreddîn, her yapıtında imza yerine tekrarlamış olduğu bu cümle ile, Sımavna Kaadısı'nın oğlu olmakla şöhret kazanmış olduğunu bizzat kanıtlamaktadır - tıpkı imzasının başında zorâki Şeyhlik unvânını kullanmayarak "tekkecilik"e karşı olduğunu kanıtladığı gibi.

2) Ayrıca bu konuda işaret etmeden geçemeyeceğim bir diğer nokta da, Abdülbaki Gölpınarlı'nın yayınlamış olduğu *Manâkıbnâme*'nin 13. sahifesinde görülen "Kaazi'l-Kuzât" sözcüğüdür. Orhan Şaik Bey, arapça "k" harfinin osmanlıcada "g" olarak kullanıldığına dair birtakım örnekler verdikten sonra, yukarıdaki sıfatı "gâzi'l-guzât" olarak çevirip "gaziler gazisi" anlamında kabul etmektedir. Yani kendilerine göre, *Manâkıbnâme* yazarı Hafız Halil, büyükbabasının babası İsrâîl'ın Kaadı olmadığını bu suretle ifade etmiş olmaktadır. Oysa,

a) Sayın Gökyay, vermiş oldukları bilginin hemen altında, "Önce söyleyelim ki arapçadaki Kâdî kelimesi Osmanlı Türklerinin dilinde Kâzî diye söylenilmektedir" demekle daha yukarılardaki bazı örneklerle kanıtlamaya çalıştıkları ifadelerini bizzat kendileri yalanlamış olmaktadırlar. Çünkü arapçada olduğu gibi osmanlıcada da "Kaadı" sözcüğü kullanılır, ancak yüksek yargıç anlamına gelen "Kadıasker" sözcüğü Osmanlı yönetiminde "Anadolu, Rumeli Kazaskeri" olarak geçmekteydi.

b)Sayın Orhan Şaik Bey, *Manâkıbnâme*'de İsrâîl'in bilgin olduğuna dair başka bir kayıt bulunmadığına işaret etmektedirler. Oysa, *Mânakıbnâme*'nin Gölpınarlı baskısının 101. sahifesinde (No. 1540) Musa Çelebi'nin Kaadılık teklifini Bedreddîn' in kabulü için yapılan ısrarda geçen

"Atanuz olmuş ıdı Kaadil-i Kuzât"

dizesindeki terkipte, İsrâîl'in bilginliği kanıtlanmaktadır.

c) *Manâkıbnâme* yazarı Hafız Halil, büyük atası olan İsrâîl'e karşı olan hayranlığı sonucu, Ondan sözderken Kaadıların Kaadısı veya Devletin En Büyük Kaadısı anlamına gelen bu deyimi kullanmaktan kendisini alamamıştır. Halbuki Hafız'ın yapıtına verdiği isim şudur: "Hâzâ Manâkıbı Şeyh Bedrüddîn ibni Kaady İsrâîl", yani, "Bu, Kaadı İsrâîl'in oğlu Şeyh Bedreddîn'in Manâkıbıdır."

563 yıldır hakkında konuşulan ve daima da konuşulacak olan bir adamın kütüphanelerimizde saklı duran yapıtlarının şimdiye kadar türkçeye neden çevrilmediğine hayret eder dururum. Oysa, yüzyıllara ismini tanıtmış olan bir bilginin kişiliği, en önce kendi yapıtlarıyla meydana çıkar. Bedreddîn'in ise kendi kaleminin ürünleri, aydınlığa kavuşacakları mutlu günleri kütüphanelerimizin raflarında

beklemektedir. İkiyüzyıldan beri Doğu-Batı dillerinden durmadan çeviriler yapılan bir ülkede, Bedreddîn gibi evrenselliğe erişmiş bir adamın yukarıda adı geçen yapıtlarını görmezlikten gelmenin herhalde üzerinde durulmaya değer nedenleri vardır.

-Necdet Kurdakul, İstanbul

● Bu satırları *Tarih ve Toplum*'un "Çıkarken" başlıklı tanıtım yazısında yer alan okuyucuları sohbete davetten esinlenerek yazıyoruz. Ve amacımız ilgiyle okuduğumuz "Türkçülük Tarihinden" yazı dizisinin ilki üzerinde birkaç gözlemde bulunmak.

"Türkçülük Tarihinden"in tanıtım yazısında da belirtildiği gibi, 1928 tarihli *Türk Yılı* adlı yapıtta Yusuf Akçura'nın tarihçesini anlattığı "Türkçülük" başlıklı bölümü yer almaktadır. *Tarih ve Toplum*, bu bölümün 1978'de Sâkin Öner tarafından dilce sadeleştirilerek ve "gereksiz gördüğü anlaşılan" bazı parçaları çıkarılarak "Türkçülüğün Tarihî Gelişimi" alt başlığıyla Türk Kültürü Yayınları arasında yeniden basıldığını kaydetmektedir.

Burada hemen hatırlatalım, Yusuf Akçura'nın bu çalışması 1981 yılında Kültür Bakanlığı Yayını (no:421) olarak *Türk Devletinin Öncüleri-1928 yılı yazıları* başlığıyla bir kez daha yayımlanmıştır. Bu kez yapıtı Nejat Sefercioğlu basıma hazırlamış, üstelik dilini sadeleştirme ve Sâkin Öner'in "gereksiz gördüğü" bazı parçaları çıkarma gereği duymaksızın yayımlamış. Türkçülük tarihi üzerine bu özgün çalışma, ne yazık ki, Kültür Bakanlığı'nın etkin bir dağıtımı olmayışı nedeniyle kitap piyasasında çok az görülebilmiştir.

Sırası gelmişken Sâkin Öner'in gereksiz gördüğü bölümlere de burada değinmek isteriz. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti başlıklı onuncu bölümde içinde Mustafa Kemâl sözcüklerinin bulunduğu iki uzun cümleye Türk Kültürü Yayınları baskısında yer verilmemiş. Bu cümleler şunlar: "Türk milleti, başlarına geçen *eşsiz Mustafa Kemâl'in* rehberliği ve idâresi sâyesinde, bu iktidar ve hâkimiyet fiîlini, Osmanlı İmparatorluğu'na galip gelmiş hâricî düşmanların irâdesine râm olmadıktan başka, haricî ve dâhilî düşmanları memleketten tard ve ihrâc etmek sûretiyle, askerî ve siyâsî sahada icrâ etti ve gösterdi; ve bununla siyâseten tam hürriyet ve istiklâl kazandı."

Bu uzun cümle Türk Kültürü Yayınları'nda "Burada siyaseten tam hürriyet ve istiklâl kazandı." şeklinde özetlenmiştir.

"Gereksiz görülen" ikinci bir bölüm de kitabın son satırlarıdır: "Böyle büyük fikirleri tahakkuk ettirenlere beşeriyet dâhî ve kahraman der. *Türk âleminde Türk idealini tahakuk ettiren dâhî ve kahraman, Türkiye devletinin bânisi ve Türkiye Cumhuriyetinin ilk Cumhurreisi Gazi Mustafa Kemâl Hazretleridir.*"

Bu arada hatırlatalım; kitabın Türkiye Cumhuriyeti başlıklı 10. bölümünde Mustafa Kemâl adı iki kez geçmektedir; her ikisi de Türk Kültürü Yayınları'nda yer almamıştır.

Kanımızca çevrimyazılar aslına sadık kalınarak gerçekleştirilmelidir. Kısaltınalar kolaylıkla "tahrifat"a dönüşebilir. Yer darlığı ya da konuyla bağlantısızlığı nedeniyle bazı cümleler ya da sözcükler dışlanacaksa, okuyucuyu uyarmak açısından atlanan yerlere (...) türü işaretler konmasında yarar vardır.

Türk Kültür Yayınları'nın bu tür "kısaltmalar"ıyla ilk kez karşılaşılmamaktadır...

—Hulki Özveren, İstanbul

Değerli okuyucumuz, mektubunun geri kalan bölümünde, iki tahrifat ör-

BU SAYIDA

Âdet hükmünü almamasını dileriz; ama söze yine geçen (ikinci) sayının yanlışları için özür dileyerek başlamak zorundayız. Bir kere, kitabiyat bölümündeki bazı kitap eleştirilerini yapanların adları konulmamış. İngiliz Casusu Vambery... *üstüne tanıtma yazısı (s. 65-66) Dr. Şevket Pamuk'un,*Geçmiş Zaman Olur ki *üstüne tanıtma yazısı (s. 67) Mete Tunçay'ın,* Türk Posta Tarihi *üstüne tanıtma yazısı (s. 70) Ahmet Kuyaş'ındır. Sonra, Talât Tekin'in "Süryanî Alfabesiyle Türkçe Kitabeler" yazısında (s. 20, sütun 3, sondan 6'ıncı satır) "Seleukos çağı" yazılacak yerde, "Selçuk çağı" çıkmış. (Selçuklulara daha yüzyıllar varken, anılan dönem, adını Büyük İskender'in generallerinden ve imparatorluğunun kalıtçılarından Seleukos'tan almaktadır ki, bizim Silifke ilçemizin adı da ondan gelir.) "İnsan ve Hayvan Hakları" yazımızda, 'Han Olayı'na ilişkin olarak Takvim-i Vekayi'den aktarılan Hasan Paşanın yargılanıp cezalandırılması hakkındaki bildiride (s.37), "urve-i vuska" (sağlam sap) sözü "uru' seka" diye yanlış okunmuş ve yazılmıştır. Belgedeki çetin tamlamalar için tipik bir örnek olan "mütevessil-i urve-i vuskay-ı ahkâm-ı celile-i ilahiyye olan velînimet-i bîminnetimiz..." terkibi içinde, bu sözle Müslümanlık kastedilmektedir: "yüce tanrısal hükümlerin sağlam sapının sarılıcısı olan, kimseye borcu bulunmayan, besleyenimiz (bize kayralar bağışlayanımız)..." Nihayet, "Bizans Hakkında Türkçe On Kitap"tan (s. 48) sonuncusunun yazarı, Valiev değil, Vasiliev'dir.*

Gelelim, elinizdeki üçüncü sayıya. Osmanlı Toplum Yaşayışıyla İlgili Belgeler -Bilgiler bölümümüzün konusu, bu kere "Kadın". Osmanlılarda Kadın'a ilişkin herşeyi (bilmeye ve) birkaç sayfaya sığdırmak, olanaksız elbette. Ama bu konuya ileride yine döneceğiz. Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazıların bu ayki örneği, "Karamanlıca" denilen Yunan harfli Türkçe yazın. Arkadaşımız Prof.Tekin, bu yazın'ın en eski bazı örnekleri üstünde duruyor; fakat Karamanlıca kitap ve süreli yayınların koca bir kütüphane dolduracak kadar çok olduklarını unutmamak gerek, Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay' da bir başka gazeteye geçtik. Yararlandığımız kaynağı zaman zaman değiştirerek, eski gazetelerin olabildiğince çoğunu tanıtmak istiyoruz.

Türkçülüğün Tarihinden sayfalarımızda, Hasan Enver Paşa'nın yazı dizisi sürüyor. Bu sayımızda Mutfak Tarihi'nin de ikinci bölümü yer almakta.

İki Amerikalı yazarın, XIX'uncu yüzyıl başındaki Türk-Rus Deniz Savaşlarıyla ilgili incelemesi, "Bahriye Tarihi" üstüne ilk yazımız oluyor. Bunu yakın bir gelecekte kendi yazarlarımızın da araştırmaları izleyecek.

Tarihte birkaç Macarın, Fransızın, Almanın vb. Osmanlı olduklarını, ülkemize gelip (çoğu ihtida ederek) devlet hizmetine girdiklerini hep biliriz. Fakat bunların arasında İsveçlilerin de bulunduğunu, az kişi işitmiştir. Bu sayıda yaşam öyküsünü okuyacağınız "Osmanlı Vikingi ve Jön Türkü" Ali Nuri Bey, işte bu küçük gruptan.

Bir başka Jön Türk, ama aynı zamanda Türk, Türkçü ve Türkçeci Tunalı Hilmi Bey ise, bu yüzyılın başında, 1876 Anayasasının yeniden yürürlüğe (daha doğrusu, uygulamaya) konulmasını istemekle birlikte, ilginç bir takım önerilerde de bulunmuş. Anayasa tarihçilerimizin haberdar olmadıkları bu belgeyi tümüyle dilimize çevirip sunarak, yakın dönem siyasal düşünüş tarihimize önemlice bir katkı yaptığımız inancındayız.

"Parayla Tarih" konusunu, en değerli numizmatlarımızdan Cüneyt Ölçer, Fetret Devri denilen yıllarda dört şehzadenin kestirdiği sikkelerle başlatıyor. Pul'da olduğu gibi, para'da da amacımız yalnız koleksiyonculara bilgi vermek değil, aynı zamanda genel tarihe de ışık tutmak. Sayın Ölçer'in bu işi nasıl bir yetkinlikle başardığını, okuyucularımız takdir edeceklerdir.

Bu sayımızda, yeni bir girişimde bulunduk. Normal olarak, bu dergide edebiyat eserleri yer almayacak. Fakat, Peter Ustinov'un uzunca bir öyküsünü basmanın uygun olacağını düşündük. Böyle bir ayrık yapışımızın nedeni, bu çok zeki ve çok yönlü sanatçının çevirdiğimiz öyküsünde, tarih yazıcılığının kulisine yahut mutfağına girmesi.

Kitabiyat sayfalarımıza pek yer kalmadı. Mahmut Şevket Paşanın eski bir kitabının yeni basımını tanıtmakla yetindik. Dergimizin basım hazırlıkları hayli uzun sürdüğü için, biri yerli biri yabancı iki Türkiye tarihçisinin Ocak ayındaki vefatlarını geçen sayımızda duyuramamıştık. Arkasından "toprağı bol olsun" dediğimiz Ord.Prof.Dr.Gotthard Jaeschke'nin anısına bir selâm göndermek için, onun (eski büyükelçilerimizden Galip Kemalî Söylemezoğlu'nun yapıtları üstüne) toplu bir tanıtma yazısını sunuyoruz. Anısına gani gani rahmet dilediğimiz İsmet Parmaksızoğlu'nun önemli çalışmalarından da ileride söz edeceğiz.

neği üstünde duruyor. Bunlardan birincisi, Ömer Seyfettin'in siyasal nitelikli risalesinden derlenen Türklük Ülküsü *adlı kitap (Türk Kültür Yay., 1977); ikincisiyse, yine Ömer Seyfettin'in 1914'te yayımladığı (Yarınki)* Turan Devleti *kitabının çevrimyazısı (Su Yay., 1977). Sayın Özveren'in bu örneklerle ilgili eleştirileri yerden göğe kadar haklı olmakla birlikte, doğrudan doğruya* Tarih ve Toplum'*da çıkan bir yazıya ilişkin olmadıkları için, onları basamıyoruz. Bizi bağışlasın.*

● Derginizin ilk sayısının 3'üncü sayfasında, "genel okuyucunun anlamakta güçlük çekeceği sözcük ve terkipleri ayraç içinde açıklayacağız" diyorsunuz. Öyle de yapmışsınız; ancak bence yeterli değil. Birinci yazıdan, ayraç içinde açıklanmamış gelişigüzel birkaç örnek vermek istiyorum: "zir-i himayeme iltica", "kemal-i hürriyetten kayd-ı esarete düşmek", "mahlûlden bir hane itası irade-yi seniye icabından iken", "kayd-ı hayat", "şehadetine mebni", "esfa ki", "riyaziye-yi âliye muallimi", "kesb-i ehemmiyet", "Çefaide", "makbere-yi İslâmiye", "muteberan".

Ben bunları anlamak için, okurken "acaba daha önce ayraç içinde var mıydı" diye tekrar sayfaları baştan karıştırıyorum. Sanıyorum ki, akademik olmayan bir dergiyi sözlük vb. yardımcılarla okumak pek sevimli olmaz. Başkalarını bilemeyeceğim, ama bilmediğim kelimeleri daha önce ayraç içinde var mıydı diye okuduğum yeri bırakıp, geçmiş sayfaları karıştırmak, bana çok sıkıcı geldi.

Dil üzerine son bir sözüm de, "Çıkarken" köşesinde "eski dilin zevkine varmak istiyoruz" cümlesiyle ilgili. Bu satırı okuyunca az-buçuk canım sıkılmıştı, ama dergiyi baştan sona okuduktan sonra, güzel Türkçemizin zevkine hiç doyum olmadığına karar verdim. Bir an size darıldığım için şimdi üzülüyorum.

Ben *Belleten*'i Türk Tarih Kurumu'nun dergisi olarak biliyordum. Ayrıca Turing ve Otomobil Kurumu'nun da aynı adlı bir başka dergisi mi var? Aydınlatırsanız sevinirim.

—Leyla Gökduman, Ankara

Genç okuyucumuzun mektubunun tamamını buraya almadık. Dergimiz için yazdığı diğer övücü sözlere teşekkür ederiz. Zaten, bize gelen mektuplardaki iltifatlara, (teşvik için yazdıklarını bile bile) memnun olmakla birlikte, onları okuyucularımızla sohbet etmek için ayırdığımız bu sayfalara koyarak anlamsızca böbürlenmek istemiyoruz. Okuyucularımızdan daha çok beklediğimiz, katkı ve eleştirileri.

Bayan Gökduman'ın dille ilgili yakınmaları haklı, ama kolay bir çözümü yok. Tarihe meraklı kişi, belgelerin özgün diline biraz "âşina" olmak zorunda. Yine de, daha çok sayıda eski sözcük ve terkibin yanına ayraç içinde karşılık vermeye çalışacağız. Okuyucumuzun zahmet edip bir bir gösterdiği örnekleri biz de -bu kerelik- çeviriyoruz:

(1) korumam altına sığınma, (2) tam özgürlükten kölelik sınırlamalarına düşmek, (3) "mahlûl"den bir ev verilmesi padişah buyruğu gereğiyken (vâris, yani kalıtçı bırakmadan ölen kişilerin malları mülkleri padişaha kalırdı; o da bu gibi yollardan mülkiyetine geçen evleri, dilediğine verebilirdi) (4) yaşam koşuluyla, ömür boyu (5) şehit düşmesinden ötürü, (6) "esefâki" olacak: ne yazık ki, (7) yüksek matematik öğretmeni, (8) önem kazanmak, (9) Yararsız ki, (10) Müslüman mezarları, (11) itibarlı saygın kişiler.

Güneş-Dil teorisinin moda olduğu dönemde, école *ya da* school *"okul" yapıldığı gibi, Batı dillerindeki [Latince* bulla: *buyruk kökünden gelen]* bulletin'*e (bülten'e) de, karşılık olarak [Türkçe ezberlemek, iyice öğrenmek anlamına gelen "bellemek" kökünden] "belleten" sözcüğü bulunmuştu. Dediğiniz gibi, Türk Tarih Kurumu'nun üç ayda bir çıkan yayın organı bu adı taşımaktadır. Ayrıca, Türk Dil Kurumu'nun da aynı adda bir yıllık araştırmalar dergisi vardır. Şimdilerde, Türkiye Turing ve Otomobil Klübü'nün dış kapağında sadece "Turing" yazan ve o da üç ayda bir yayımlanan dergisinin tam adı, keza "TTvOK Belleteni"dir. Bu vesileyle,* TTvOK Belleteni'*nin son sayısında, bizim ilk sayımızda Ayvazovski kitabı dolayısıyla sözü geçen Pars Tuğlacı'nın Balyan Ailesiyle ilgili kitabı üstüne, Çelik Gülersoy'un amansız bir eleştirisi olduğunu belirtelim.*

● *Tarih ve Toplum*'un ikinci sayısında yer alan ve gerçekten çok ilginç bulduğum "Portakalın Serüveni" başlıklı yazıda gözüme ilişen bir-iki ufak ayrıntıya değinmeme izin vermeniz ricasıyla söze başlamak istiyorum.

Sayfa 24'teki haritanın altında verilen bilgiler arasında şu küçük hatalar göze çarpıyor:

1. Rus dilinde "pomeranets" ("pomeranetz" değil!) turunç anlamına gelir.

2. Almancada portakal kelimesinin yazımında gene ufak bir yanlışlık yapılmış, gözden kaçmış olacak düzelti sırasında: "Appelsine" değil, "Apfelsine".

2. Portakal kelimesinin Polca (Lehçe) karşılığı olarak verilen kelime ise tümüyle yanlış, Polca'da "pomeräneza" diye bir kelime yok, portakalın bu dildeki karşılığı "pomarańcza".

Tarih ve Toplum'un gerçekten de "sıkıcı olmayan" bir tarih dergisi olma niteliğini bundan sonra da sürdürmesi dileğiyle...

—Metin Alemdar, Ankara

● *Tarih ve Toplum* dergisini çıkardığınız için teşekkürler. Okuyucuları söyleşmeye çağırmanız çok olumlu bir davranış. Belki bu söyleşi notlarından ilerdetamamlayıcı bilgiler çıkacak. Birinci sayınızda başlattığınız "Hasan Enver Celâlettin Paşa" konusundaki bilgiler son bir iki yıldanberi merak ettiğim bir konuya cevap oldu. Kemal Sülker'in Nâzım Hikmet biyografisinde geçen "Türkçü Enver Paşa"nın kim olduğunu merak ediyor ve bu soruya cevap alamıyordum. *Tarih ve Toplum* dergisi bu merakımı giderdi.

Ben de bir noktaya değinmek istiyorum. Bizde, övmek için de yermek için de Nâzım Hikmet'in Polonya kökenli olduğundan bahsedilir. Baba tarafından ailesinin Yağlıkçı Şakir ve Hüseyin Efendilerden geldiği üzerinde hiç durulmaz. Bunları yazarken "insanın şeceresi kadından gelir" veya "Nâzım Hikmet Polonyalı değildir" gibi iddialar ileri sürmek istemiyorum. Fakat, biyografiler tam olmalıdır. Nâzım Hikmet biyografilerinde baba tarafından dedesi olan Nâzım Paşa şeceresi atlanarak, hemen anne tarafının ayrıntılarına girilmektedir. Türkiye'de genellikle baba tarafının ayrıntılarına girildiğine göre Nâzım Hikmet'in Yağlıkçızade Hüseyin Ağa torunlarından olduğu da muhakkak belirtilmelidir. Bu bilgiyi İ.Emin Mahmud Kemâl Beyin *Son Asır Türk Şairleri* eserinin Nâzım Paşa maddesinde bulmak mümkündür.

Değinmek istediğim ikinci konu da Cevdet Kudret Beyin birinci sayıdaki "Ziya Osman'dan Kalan" başlıklı yazısı ile ilgili. Yahya Kemâl'in "Dalgın geceler! El ele geldik yarınızda" mısraı ele alınarak "uçurumun kenarında salıncak kurulmaz" yargısına varılıyor. Oysa burada kastedilen "gece yarısında gelmek"tir.

OKUYUCU MEKTUPLARI

Yâni gecelerin yarısında sallanmaktan bahsediliyor.

Bu noktaya değinirken Cevdet Kudret'e târiz aklımdan geçmez. Benim yanlış anladığım mısralar hayli fazladır.

—Prof.Dr.Hüsrev Hâtemi, İstanbul

● Süryani alfabesi ile Türkçe yazılar konusunda sayın Prof. Talât Tekin'in değinmediği ilginç bir çalışma *Belleten* VII[2] (1943), s.380 de Abdülkadir İnan tarafından tanıtılmıştır. Aynen aktarıyorum:

"[Sovyetskoye Vostokovedeniye dergisinde (C.I,1940) yayınlanan "Hara-Hoto ve Turfan' da bulunan Süryani ve Süryani harfleriyle yazılı Türkçe Metinler" adlı makalesinde] N.V. Pigoulevskaya... Orta Asyanın ölü şehirlerinde bulunan Süryani eserleri ve Süryani harfleriyle yazılan Türkçe fragment'ler [i] tetkik [etmektedir].

Türkçe metin ihtiva eden fragment Hara-Hoto hafriyatında bulunmuştur. Bu metin, Nastori hıristiyan türkleri tarafından süryanice bir eserden tercüme edilmiş türkçe kitaptan kopmuş bir yaprak olduğu anlaşılmıştır. Pigoulevskaya, bu fragment münasebetiyle Süryani kültürünün Orta Asyada yayılışını bahis mevzuu ediyor. Ona göre Hara-Hoto hafriyatında bu fragment elde edilinceye kadar Süryani harfleriyle yazılan türkçe metinler ancak mezar taşlarından ibaret olduğu zannediliyordu. Halbuki bahis mevzuu olan fragment Süryani harfleriyle yazılan türkçe eserlerin XIII. asra kadar mevcut bulunduğunu isbat etmektedir. Türk Nasturi rahiplerinden Uygur Yabalah'ın türkçeden başka dil bilmediği halde 1281'de Nastoriler tarafından Patrik seçilmesi Süryanice dinî kitapların türkçeye tercüme edilmiş olmasıyla izah edilebilir.

Süryani harfleriyle yazılan bu metinde 'temiz' kelimesi geçmektedir. Diğer Uygur metinlerinde tesadüf edilmeyen bu kelime yaşayan türk lehçelerinden ancak Garp lehçelerinde mevcuttur. Bununla beraber, Pigoulevskaya metindeki Süryanice kelimeleri sayarken 'temiz' kelimesini almamıştır.Her halde bu kelimenin menşei karanlık olsa gerektir."

—Cenap Öktener, İstanbul

Toplum ve Bilim

24 KIŞ 1984 AYDINLAR

"Aydınlar" ve Ülgener Ş Mardin

Aydınların Kibri İ Savaşır

Bir Aydın Hareketi: Kadro İ Tekeli, S İlkin

Osmanlı Narodnikleri Z Toprak

"Karşı Koymacı" Gelenek ve E.P.Thompson S Turgut

Gönenç İktisadının Faydacı Temelleri H Ersel

Üçüncü Dünya: Taşralılıktan Evrenselliğe K İnan

Serbest Piyasa ve Demokrasi L Köker

Dünün Aydınları A Uğur

Yayın Kurulu ile Haberleşme Adresi:
Necatibey Cad. 21/35 Yenişehir-ANKARA

Yönetim Yeri ve İsteme Adresi:
Ankara Cad. Güncer Han 45/18 Sirkeci-İSTANBUL

Varlık

ÜRETKENLİĞİN ÖNÜNÜ AÇAN DİNAMİK DERGİ

Genel Yayın Danışmanı: Kemal Özer

GERÇEKÇİLİK YAZILARI

Şiir ve Gerçekçilik/*Özdemir İnce*
İnsan İçin Gerçekçi Tiyatro/*Cengiz Gündoğdu*
Edebiyat Tarihlerimiz ve Gerçekçilik/*Efdal Sevinçli*
Sahnelemede Gerçekçilik/*Yılmaz Onay*

Son romanı "Aile Savaşları" üzerine Bekir Yıldız'la söyleşi

Yaşar Nabi ve Varlık/*Adnan Binyazar*
Batı Korkusu/*Orhan Barlas*

70 Kuşağı Tartışıyor/*Ahmet Ada*'nın yanıtları

Burjuva düşünce, demokratiklik ve seçkincilik/*Aziz Çalışlar*

Ankara Mektubu: *Çetin Öner;*
İzmir'in İçinden: *Oğuz Makal*

Varlık - Cağaloğlu Yokuşu 40/2 İstanbul
Abone: Yıllık 1500 TL, öğretmen ve öğrencilere 1200 TL.

Ak Yayınları Kültür Kitapları Serisi:

TROAS Bilge Umar

Profesör Dr. Bilge Umar Akbank Kültür Hizmetleri dizisinden yayınlanan İonia, Aiolis, Lydia ve Phrygia'dan sonra bu kez de Troas uygarlığının en güzel kalıntılarını sergiliyor.

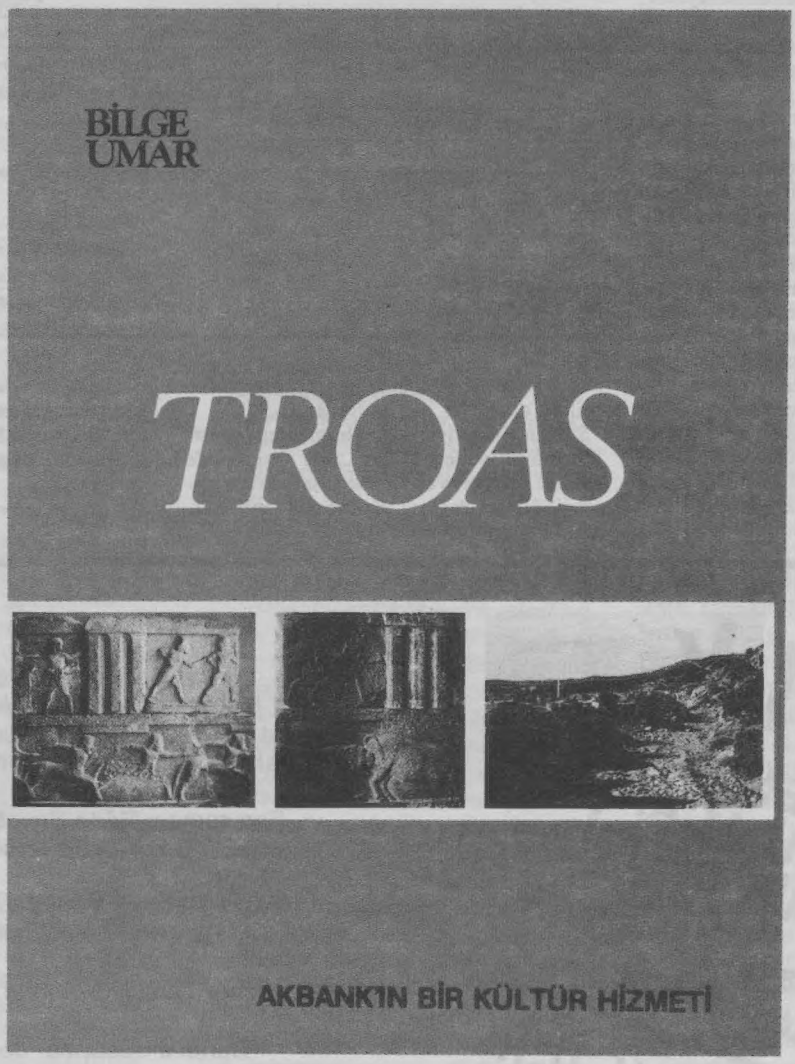

Fiyatı 750 -TL
Genel Dağıtım : Serhat Pazarlama.
Kitapçınızda ve Akbank Şubelerinde

Kültür hizmetlerinde de
AKBANK

REFRO

Bu Ay Yine Seçim Var...

Eskiden de Seçim Vardı

Bizde demokratik seçimlerin tarihi, yüz yıldan eskidir. Bu sayımızda Meşrutiyet seçimleriyle ilgili iki resim sunuyoruz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin önceli olan Osmanlı Meclisi-i Mebusanı, iki dereceli seçimlerle meydana getirilirdi. Her seçim bölgesinde, ilkin "müntehib-i evvel"ler [birinci seçmenler], "müntehib-i sâni"leri [ikinci seçmenleri] seçerler, onlar da verdikleri oylarla milletvekillerini belirlerdi. Bu sistem, Cumhuriyet döneminde de, 1946'ya kadar devam etti. Eski Senato'nun karşılığı olan Heyet-i Ayan üyeleriyse seçilmez, Padişah tarafından kayd-ı hayat şartıyla [ömür boyu] atanırlardı.

1877 Şubatında, yani Birinci Meşrutiyet döneminde, Beyoğlu'nun en Türk kesimi sayılan Kasımpaşa'da Müntehib-i Sâni İntihabatını gösteren bir gravür (Le Monde Illustré).

İkinci Meşrutiyet döneminde, İstanbul'daki ilk Mebusan İntihabatına nezaret eden kurulun fotoğrafı (L'Illustration, *19Décembre 1908). 11 Aralık 1908 Cuma günü, o sıralar yeni açılan Sirkeci'deki Posta Nezareti [bugünkü Büyük Postane] binasında, 480 müntehib-i sâni 10 İstanbul mebusunu seçmişlerdi. Resimde, oy sandığının solunda İstanbul Şehremini [belediye başkanı], sağındaysa Şeyhülislâm'ın temsilcisi görülüyor. Kurulun kimi sandalyede oturan kimi ayakta duran, ulemadan üyeleriyle, mülkî ve askerî âzâlarının yanısıra, altı Hıristiyan (Rum Ortodoks, Ermeni Gregoryen, Ermeni Katolik, Bulgar, Keldanî ve Süryanî) patrikliğinin delegeleri ve Musevî hahambaşılığı nın temsilcisi de ön sırada yer almışlar.*

Onsekizinci yüzyıl başlarında Rusya, denizci çıkarabilecek bir ülke değildi. Korkunç İvan 1558'de Narva limanıyla birlikte Livonya'yı almakla Baltık'a ulaşmış ve bir deniz gücü oluşturmanın temellerini hazırlamıştı. Fakat, İsveç'le Polonya ona karşı güçlerini birleştirerek, uzun bir savaş sonucunda, İvan'ın bu "Batı'daki Pencere"sini elinden almışlardır (1582). Onyedinci yüzyılda Rusya denize çıkış yollarından büsbütün yoksun değildi: kuzeyde soğuk Beyaz Denize açılan Arhangelsk limanıyla, 1674'de eriştiği ta doğudaki Pasifik kıyılarında Okhotsk limanı vardı. Fakat, batıda Polonya, İsveç, Finlandiya, güneyde de Osmanlılarca sarılmış olduğu için, Avrupa'da tümüyle karaya hapsedilmişti.

Rus Bahriyesi Büyük (Deli) Petro' nun çabalarıyla başlamıştır. Petro, "Avrupa'nın hasta adamı" olma sürecine giren Osmanlı Sultanlığından Don nehrinin ağzındaki Azak kalesini almak için bir sefer hazırlarken, 1696'da 28 tekneden oluşan bir nehir filosu kurmuştur. Mürettebatı geniş ölçüde Yunanlı olan bu filonun komutanı da bir İsviçreliydi. Kalenin dışarıyla sudan irtibatını kesen Rus nehir gemileri, ordunun Azak'ı ele geçirmesine yardımcı olmuşlardır. Kara kuvvetlerini böyle destekleyen bahriye harekâtları, başka durumlarda da tekrarlanmıştır.

Petro 1702 yılında Neva nehrinin bataklık ağzını fethedip orada Sankt Petersburg şehrini kurarken, yakınlarındaki Kronstadt adasında da bir Bahriye Mektebi açmakla, bu tatlısu filosundan bir tuzlusu (mavi deniz) filosuna geçmiştir. İsveç kralı XII. Karl'la yaptığı kuzey savaşı 1720'de sona ermeden önce, bazı kara alayları oldukları gibi bahriyeye devredilerek oluşturulan 30.000 kişilik Rus Deniz Gücü gerek İsveçliler gerekse Türklerle döğüşmüştür. Fakat, Petro, 1711'de İsveçlilere karşı kazandığı Poltava zaferi üzerine, güneyde de egemenliğini genişletmeye kalkışınca, ordusu Prut'ta Türkler tarafından kuşatılmış ve bu durumdan kurtulmak için Azak'ı onlara geri vermek zorunda kalmıştır. Böylelikle, Rusya güneyde yeniden karaya hapsedilmiştir.

Büyük Petro'nun ölümünden sonra Rusya onbeş yıl kargaşalık içinde, saray darbeleriyle çalkalandı. Nihayet, Büyük Petro'nun ikinci kuşaktan yeteneksiz yeğeni III. Petro'nun Alman karısı, Çarlık muhafızlarının desteğini sağlayıp, kocasını tahta geçtiğinin ertesi yılı (1762) devirdi, sonra da öldürttü. Prusya kralı Büyük Friedrich'in "Katerina denilen o büyük adam" diye andığı Çariçe, Büyük Petro'nun başlattığı gelişme sürecini izlemeye koyuldu. Gözlerini güneye, Rusya'nın geleneksel düşmanı Osmanlı İmparatorluğuna çevirdi. Karadeniz'i kuzeyden çevreleyen Türk egemenliği altındaki ülkelerde iç anlaşmazlıklar vardı. Katerina bunları kışkırtarak Sultana karşı ayaklanmalar çıkarttı.

1768'de Sultan, Katerina'nın tahriklerine dayanamamış ve Rusya'ya karşı, 1774'e kadar süren bir savaş açmıştır. Bu savaş, Çariçe için çok iyi gitmiştir. Karadeniz'e çıkmış, Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki bir sürü kaleyi almış, Azak'ı yeniden kendi topraklarına katmış ve Kırım yarımadasının bağımsızlığını sağlamıştır. Bu arada, Amiral Kont Orlov komutasındaki genç Rus donanması, St.Petersburg'tan hareketle, Danimarka' yı dolanmış, Manş'tan geçmiş, Akdeniz'e girip Batı Anadolu kıyılarına varmıştır. 1770 Temmuz ayı başında Osmanlı donanmasını Çeşme'de kıstırıp yenmiştir. Rus filosunun kaptanları genellikle vatanlarından kopmuş ve çoğu İskoçyalı olan Britonlardı. Seferin daha başından hastalanan birçok Rus tayfasının yerine Portsmouth'ta yine Britanyalı denizciler alınmıştı. Bu ünlü zafer, Rusya'nın birinci sınıf bir deniz gücü olarak ortaya çıktığını simgelemektedir. Rus deniz harekâtının asıl amacı, Türk egemenliği altındaki Ege adalarının Rum halkını ayaklandırmaktı. Fakat bu amaç gerçekleşmemiş, kalkışılan Rum ayaklanması Türkler tarafından sürat ve şiddetle bastırılmıştır.

ÇELİŞKİLERLE DOLU BİR YAŞAMIN BAŞLANGICI

Çeşme'de döğüşen Rus deniz subayları arasında, soylu Seniavin ailesinin birkaç mensubu da bulunuyordu. Seniavin malikânesi, Moskova'nın yüz mil kadar güneybatısındaki Kaluga eyaletindeydi. Oradaki, Devrimden sonra adı değiştirilen Kamlevo köyünde, 6 Ağustos 1763'te bir erkek çocuk doğmuş ve Dmitri Nikolayeviç Seniavin diye vaftiz edilmiştir.

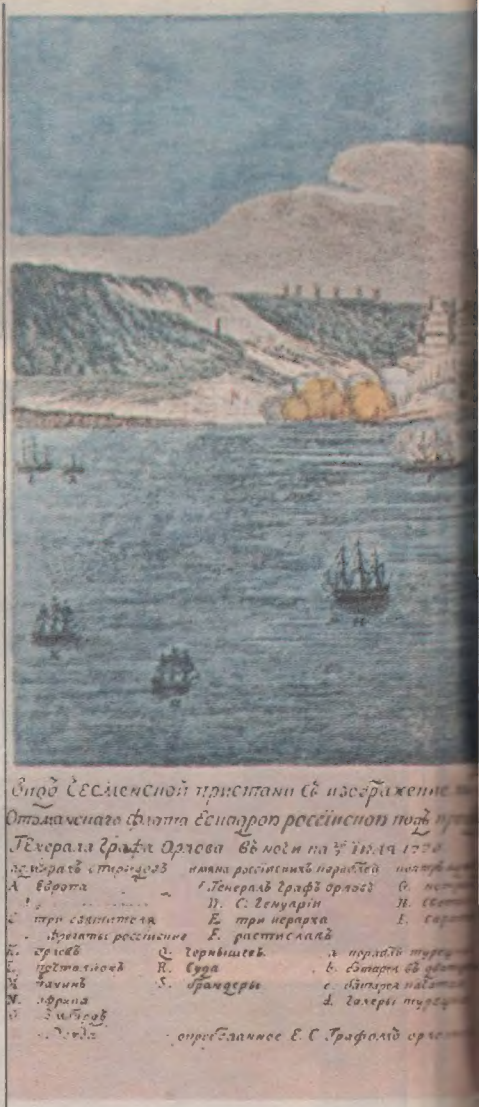

Çeşme Deniz Savaşını gösteren taş baskısı gravür (sonradan renklendirilmiştir). Gravürün altında Rusça ve Fransızca olarak verilen metinde "Ekselansları Başkomutan Mareşal Orlov'un emirleriyle Rus filosunun Osmanlı donanmasını tahrip edişi [sırasında] Çeşme Limanının görünüşü - 7 Temmuz 1770 gecesi" dendikten sonra Orlov ile Amiraller Spiridov ve Elphenstone'un kumandasındaki Rus gemilerinin adları sıralanmakta, gravürün bizzat Orlov tarafından onaylandığı belirtilmektedir. ("a" ve "d" harfleriyle gösterilenler Osmanlı gemileridir.)

N.W. Emmott
J.N. Portney

Çeviren: METE TUNÇAY

Ilık Denizler Peşinde...

Türk-Rus Deniz Savaşları ve Amiral Seniavin[1]

Yakınlarının Bahriyeyle ilişkilerine karşın -bir akrabası da 1771'de Azak filosu komutanıydı-, Dmitri ilkin kara subayı olmak istemiştir. Yetenekli annesi ile köy papazından özel dersler aldıktan sonra, bir askerî okula yazdırılmak üzere St. Petersburg'a götürülmüştür. Fakat buraya kabul edilmemiş, ancak ertesi yıl amcası onu Kronstadt'taki Bahriye Mektebine sokmayı başarmıştır.

1773'te on yaşındaki Dmitri denizcilik öğrenmeye başladığında, Türk-Rus savaşı devam ediyordu. Buna rağmen, St.Petersburg'taki eğlenceli yaşamı Kronstadt adasının Sparta sadeliğindeki yaşayışına pek yeğleyen okul yöneticisi, işinin başında durmayarak, kaba ve cahil bir komutanı yerine bırakıp başkente gitmiştir. Kah kendini yeme içmeye veren, kah elinde kırbacı disiplin kurmaya kalkışan vekil komutan, okulu öyle çekilmez bir duruma getirmiştir ki, öğrenciler sürekli bir ayaklanma havası içinde olmuşlardır. Her yıl topu topu 250 öğrenciden düzinelercesi kötü davranışları nedeniyle sıradan gemici olarak alaya çıkarılıyor, denize gönderiliyorlardı.

SOPANIN ÖĞRETTİĞİ FORMÜL

Genç Dmitri, okuldan atılmaya yetecek kadar kötü davranışlı olmamakla birlikte, en berbat öğrencilerden biriydi. Üç kez aynı sınıfta kalınca, çıkarılmak için aptal taklidi yapmaya karar verecek kadar okuldan soğudu. Bunu tam başarıyordu ki, Kronstadt'a Komodor olarak atanan amcası durumdan haberdar oldu. Dmitri'yi çağırttı, ailesinin adına nasıl bir leke sürdüğünü söyledi, bir deniz subayını bekleyen parlak ödülleri ballandıra ballandıra anlattı, sonra da uşaklarına emredip onu bir temiz dövdürdü. Ya adam olmak ya da her hafta dayak yemek seçenekleri karşısında kalan genç Dmitri, hemen doğru yola girdi. Okulu üç yılda bitirdi ve 1777'de asteğmen çıktı.

Meslek yaşamının daha ileri aşamalarında çevresindekilere sık sık anlattığı bu havuçla kırbaç bileşimi, Seniavin'i derinden etkilemiştir. Sonradan bir amfibik (deniz/kara) savaş ustası olarak ününün doruğuna eriş-

[1] N.W. Emmott-J.N. Portney, "The Seniavin Saga," *International History Magazine* (Lausanne: Editions Horizons), Sayı 31, Temmuz 1975, s. 66-84.

tiği zaman, hasımlarına yönelttiği saldırılar arasında, teslim oldukları takdirde onlara iyi davranmaya ve tüm savaş onurlarını tanımaya söz verirdi. Amcasından sopayla öğrendiği bu formül, birçok kereler işine yarayacaktır.

Seniavin, "Kuzeyin Silahlı Tarafsızlığı Birliği"ne bağlı deniz kuvvetlerinin bir parçasını oluşturan Baltık filosuna atanmıştı. Bu Birliği, Rusya, İsveç ve Danimarka, Britanya'ya karşı denizlerin serbestliğini sağlamak için kurmuşlardı. İngiliz gemileri, Britanya'nın savaş halinde bulunduğu ülkelerin limanlarına giden tarafsız ülke gemilerini hep durduruyor ve hamulelerine el koyuyordu. Birliğin filoları ise, gerçekten abluka altına alınmış limanlara giden ya da gerçekten kaçak kargosu (kontrabandı) olan gemiler dışında, deniz ticaretinin serbestliğini sağlamaya çalışıyordu. Baltık filosunun tekneleri Portekiz'e kadar iniyorlardı. 1780'de Komodor Dük Leonti Nikolayeviç Şakovski'nin komutasındaki *Grandük Vladimir,* subayları arasında teğmenliğe yeni terfi etmiş Dmitri Seniavin de olduğu halde Lizbon'u ziyaret etti. Seniavin, amcasının ballandırarak anlattığı hazları Portekiz başkentinde tattı; şanlı ve neşeli komutanıyla birlikte, yerel soyluların eğlenti gecelerine devam ediyordu. Bu fırsattan yararlanarak âşık da oldu; fakat 1781 Temmuzunda gemisi Kronstadt'a dönerken, başka birçok denizcinin de başına geldiği gibi, aşkından vazgeçmek zorunda kaldı. Yeteneklerini kibar hanımların meclisinde olduğu kadar güvertede de kanıtlayan Seniavin, yararlı biri diye övüldü ve Azak filosuna atandı.

Büyük Petro'nun ilk filosunun ardılı olan Azak filosu, Seniavin'in tayin edildiği *Çatin* adlı, 22 toplu bir korvetle altı bomba teknesi, üç skuner, bir brik, üç de ganbottan oluşmaktaydı. Bu filoyu bekleyen önemli işler vardı. O sıralar bağımsız Kırım Hanlığı, Katerina'nın ajanlarınca kışkırtılan bir ayaklanmanın çırpınışları içindeydi. Seniavin'in ilk görevlerinden biri, ülkenin firardaki eski önderi Şahin Giray Hanla isyancı ordunun komutanı General Samoylov'u St. Petro kalesine götürmek oldu. Seniavin'den hoşlanan Han, ona 30 ruble değerinde bir altın saat verdi. Seniavin, kalede kendilerini karşılayan çok ünlü bir Rusta da olumlu bir izlenim yarattı. Bir zamanlar Katerina'nın sevgilisi, şimdi de yüksek devlet görevlilerinden biri olan Prens Grigori Aleksandroviç Potemkin, çok geçmeden Çariçe adına Kırım'ın üstyöneticisi olacaktı.

Dmitri Nikolayeviç Seniavin (1763-1831).

1872 Ekiminde Dmitri Seniavin, *Krim* frigatına atandı ve bu geminin dahil olduğu küçük filoyla birlikte, Venedik egemenliği altındaki Korfu'ya yelken açtı. Bu eğitim seferi, veba salgını yüzünden pek felâketli oldu, yüzden fazla adam öldü, ama Seniavin sağ kalacak kadar şanslıydı. Rusya'ya döndü ve 1783 başında terfi etti.

O yıl, Kırım için çok önemli olaylarla dolu geçecekti. 1774'te biten Türk-Rus savaşının sonunda, Kırım müphem bir Osmanlı egemenliği altında saymaca bir bağımsızlık statüsüne getirilmişti. Potemkin'in teşvik ettiği Katerina yarımadayı ilhak etmek istiyor; ama böyle bir maceraya şiddetle karşı çıkan, hatırını pek saydığı danışmanı Kont Panin'in ölmesini bekliyordu.

Kont Panin ölünce, Potemkin'in komutası altındaki bir ordu Mayısta Perekop berzahını geçti, Haziranda da Katerina Kırım'ın Rusya İmparatorluğunun bir parçası olduğunu resmen ilân etti. Potemkin, yeni ele geçirdikleri bu ülkeye hemen bir deniz limanı kazandırmak için, yeri bizzat Katerina tarafından seçildiği söylenen Sivastopol'u kurmaya girişti. Çok geçmeden, "Aziz Sebastian'ın Şehri" Rusya hizmetindeki üç Briton'un gözetimi altında yükselmeye başladı: Sir Samuel Bentham, Albay Upton ve Tuğamiral MacKenzie. MacKenzie'nin emir subayı Teğmen Seniavin'di.

Rus donanmasında uzun süredir hizmet eden İskoçyalı MacKenzie'nin dertleri vardı. Daha geçen yıl bir Hanlık olan Kırım'da Tatarlar yaşamaktaydı. Tatarlar, başka şeylerin yanısıra, onlara toprak köleliğinin (serfliğin) nimetlerini de getiren Ruslar için, ne istihkâmlarda çalışmak ne de tarlalarda besin üretmek istiyorlardı. Yiyecek maddeleri, malzeme, işgücü hep dışarıdan gemilerle taşınmak gerekiyordu; gemiler de çok azdı. Komutanına pek bağlı olan Seniavin, kendi başına, gemi sayısını çoğaltma-

ya karar verdi. Balık avına çıkıyormuş gibi yaparak Dinyester nehrinin ağzındaki Kherson'a gitti. Orada, hepsi de fena halde tamire muhtaç dört gemi buldu. Hemen onarılmalarını emretti ve Sivastopol'a küçük filotillasıyla döndü. MacKenzie'ye, "Tanrı bize dört gemi bağışladı, kıyıda duruyorlar" diye müjdeledi. Seniavin, bu başarısıyla hem amiralinin hem de Prens Potemkin'in takdirlerini kazandı. Kırım, Potemkin'in gözbebeğiydi, Sivastopol limanının gelişmesiyle ve her zaman bu konudaki isteklerini karşılayan Seniavin' le yakından ilgileniyordu.

MacKenzie kuru gürültüye papuç bırakmaz bir İskoçyalıydı, ama bir sürü boş inançları vardı. 1785 Aralık ayının son gününde, Sivastopol'da onuruna verilen bir şölende kendisinin sofraya oturan onüçüncü kişi olduğunu farketti. Ter dökmeye başladı ve şölendekilere ölmek üzere olduğunu söyledi. Gerginliğinden kurtulmak için umutsuz çabalar harcadı, kadın kılığına girip dansetti, ama bunlar bir işe yaramadı, on gün sonra ölmüştü. Seniavin bu gibi aptallıklara kulak asmazdı. Akdeniz'e oniki kişilik seyir kadrosuyla bir sefer yaparken onüçüncü olarak sofraya oturmaya özen gösterdi; ama hiç kimsenin ölmediğini, hattâ hastalanmadığını gördü.

Bununla birlikte, çok geçmeden, Kont Voyvoniç'in yaverliğini yaparken sıtmaya yakalandı. Kont onu bir posta teknesinin süvariliğine verip, eline Rus Konsolosluğuna teslim edilmek üzere, mühürle kapatılmış emirler tutuşturarak İstanbul'a gönderdi. İklim değişikliği genç subaya iyi geldi ve Kont onu binbaşılığa yükseltti.

SAVAŞTAN ÖNCE FIRTINA DENEYİMLERİ

Osmanlı İmparatorluğuyla yüzyıldır devam eden ve daha bir buçuk yüzyıl devam edecek olan yoğun düşmanlık havası, 1787'de yeniden savaşa dönüştü. Türk gemileri Kılburnu açıklarında iki Rus gemisine saldırıp ayrıca limana da hücum ederek çatışmayı başlattılar, asıl hedefleri Kırım'ı geri almaktı. Potemkin, Kont Voynoviç'e denize açılmasını emretti. Sancak gemisi *Preobrajeniye Gospodne* olacak ve düşmanı arayacaktı. Kont'un yaveri yine Dmitri Seniavin'di.

Seniavin, savaş deneyimi elde etmek için daha bekleyecekti. Çünkü Rusların en müthiş düşmanı hava koşulları oldu. Patlayan bir tayfun filoyu dağıttı, *Krim*'i batırdı, hemen hemen bütün öteki teknelerin direklerini kırdı, bir tekneyi de Türklerin kucağına attı.

Dmitri Seniavin bu zor durumda serinkanlılığını korumasını bilmişti. Potemkin ise bunu başaramadı: panik içinde, Kırım'dan çekilme tasarılarını Katerina'ya bildirdi. Katerina böyle bir şeyden sözedildiğini bile duymak istemiyordu. Potemkin'e Kılburnu sınır kalesini savunan General Aleksandr Suvorov'a yardım etmesini buyurdu. Kale dayandı, karaya çıkarılan Türk kuvvetleri tahrip edildi ve Kırım'ın kapıları güvence altına alındı. 1788 yazı geldiğinde, toparlanan Rus filosu yeniden denize açılmaya hazırlanmıştı.

Suvorov askerlerini batıya sürüp, Bug ve Dinyester nehirlerinin ağızlarına hâkim olan Oçakov [Oşi] kalesine saldırdı. Türkler de, kuşatılan üslerine takviye kuvvetleri gönderdiler. Osmanlı gemilerine saldırmak görevi Voynoviç'e düştü. 28 Haziranda Voynoviç iki kadırga, on frigat ve daha birkaç ufak tekneyle, Türklerin onbeş kadırga, sekiz frigat ve yirmi ufak teknesinin karşısına çıktı. İki saat süren savaş boyunca, en çok Rus kadırgaları yararlık gösterdiler; bunlardan biri olan *Preobrajeniye Gospodne*'de, Seniavin, Feodor Uşakov'un komutası altında döğüşüyordu. Ruslar, gelmiş geçmiş en büyük denizcilerden biri olan Uşakov'un, ünlü İngiliz Amirali Horatio Nelson' un hocası olduğunu iddia ederler. Oysa, Nelson sonraları, Uşakov'un pek etkili bir komutan olmadığını söylemiştir.

SENİAVİN'İN KATERİNA'DAN ALDIĞI ARMAĞAN

Bu savaşta kendini gösteren Seniavin, içinde kendisinden de takdirle söz edilen savaş raporunu St. Petersburg'taki Çariçe Katerina'ya götürmekle görevlendirilmiştir.İmparatoriçe çok memnun olmuş ve yakışıklı binbaşıya, içi ikiyüz altınla dolu elmas kakmalı (murassa) bir tütün kutusu vermiştir. Katerina, âşıklarını kendi maiyetindeki genç subaylar arasından seçmeyi âdet edinmişti. Onun içindir ki, Seniavin Potemkin'in karargâhına dönmek zorunda olmasaydı, tarihe kimbilir nasıl geçerdi?

1788 Ağustosunda Seniavin yarbaylığa yükseltilmiş ve Potemkin'in bütün kurmaylarının personel başkanlığına getirilmişti ki, Oçakov önlerinde bir Türk filosu belirdi. Hepsi de küçük olan oradaki Rus gemileri bunlara karşı koyamazlardı. Sivastopol'daki Rus donanması ise, ayaklanan halk arasında düzeni sağlamaya ve Kırım kıyılarını savunmaya çalışıyordu.

Potemkin, Türk filosunun dikkatini başka yöne çekip Oçakov'dan uzaklaştırmak için, beş tekneden oluşacak bir görev kuvvetini Anadolu kıyılarını tâciz etmeye gönderdi. Bu harekâtın komutanlığına da Seniavin'i kendisi seçti. Ona, "Tanrı, seni bekleyen tehlikelerden esirgesin, Dmitri" dedi. Bu tehlikelerin üstesinden gelinemeyecek kadar büyük olduğunu düşünüyor ve yola çıkardığı gemilerin geri dönebileceğini ummuyordu.

KARADENİZ KIYILARINDA

16 Eylülde Seniavin, Sinop'a doğru yelken bastı. Üç gün sonra, küçük filosu bir gemiyi zaptetmiş, bir başkasını da karaya gitmeye zorlamıştı; Türk mürettebattan sağ kalanlar sadece iki yaralıydı. Ertesi gün bir başka gemiyle yedeğindeki kereste ve meyve kurusu yüklü bir mavnayı ele geçirdi ve batırdı. 22 Eylülde Bonn [?] şehrini savunan topu susturdu ve kereste yüklü bir tekneyi yaktı. İşine devamla, Giresun açıklarında dört tekne yakaladı, taşıdıkları yiyecekleri ve askeri malzemeyi aldıktan sonra, onları da batırdı. Bu başarılarının üstüne, Sivastopol'a dönerken, yolda da bir Türk tüccar gemisi ele geçirdi. Seniavin'e "Dördüncü sınıf Gürcistan nişanı" ile zaptedilmiş bir Türk gemisi olan 56 toplu *Leonti Mucenik*'in süvariliği verildi.

Bu ödüllerden hemen sonra, Ekim ayında, müthiş bir fırtına sırasında *St. Vladimir* gemisini Kherson'dan Sivastopol'a getirince de, Seniavin'e "Dördüncü dereceden St. Blagovernavo Prens Vladimir Şövalye nişanı" takıldı.

Yeni madalyasıyla birlikte Potemkin'den bir de mektup almıştı. Seniavin'e "Gelecekte senden başka başarılar da bekliyorum; onları Taca bildirmekle mutlu olacağım" diyen Potemkin, denizci seçmesini iyi biliyordu. 1790'da Uşakov'un yeteneklerini anlamış ve onu Karadeniz filosunun başına Tuğamiral atamıştı. Daha önce, 1788'de de, Batı Okyanusunda.deneyimleri olan ve John Paul

Jones gibi pek halis bir Rus adı taşıyan, İskoç doğumlu bir maceracıyı Tuğamiralliğe yükseltmişti.

1790'da Seniavin yeni *Navarkia* gemisinin komutanlığına atandı ve Amiral Feodor Uşakov'un yönetimine geçmiş olan Karadeniz Donanmasına katıldı. Temmuzda Uşakov Kerç yarımadasına bir çıkartma gücü taşıyan bir Osmanlı filosunu yakaladı ve manevralarıyla onlara üstünlük sağladı; ama gemilerinin kötülüğünden ötürü bu üstünlükten yararlanamadı. Aynı yılın Eylülünde Tendra yakınlarında yine bir başka Osmanlı filosuyla karşılaştı; fakat yine onların dümen suyunda kaldı ve ancak, hasar görmüş iki tekneyle boğuştu.

KALİKARYA BURNU SAVAŞI

Ertesi 1791 yılında, Rus Bahriyesi Karadeniz'deki gücünün doruğuna ulaşmıştır. Bütün Rus donanmasını ortadan kaldırmak için büyük bir çaba gösteren Türkler, kendi Karadeniz filolarını, Tunus, Trablus ve Cezayir'den getirdikleri filolarla pekiştirmişlerdi. Osmanlı donanması, Varna'nın karşısındaki Kaliakra [Kalikarya] burnunun siperinde yığılmıştı. Türklerin harekâtını önceden haber alan Potemkin, onlara saldırması için Uşakov'u onaltı gemiyle gönderdi. Uşakov 29 Temmuzda Sivastopol'dan iki frigat, iki bomba teknesi, bir yangın gemisi ve oniki kadırgayla ayrıldı. Onsekiz Türk kadırgasına, onyedi frigatla 43 ufak gemi refakat etmekteydi; hepsi de sahildeki müstahkem mevki bataryalarının koruma menzili içinde çift sıra demirlemişlerdi. Kıyı toplarından isabet alma tehlikesini göze alan Uşakov, Türk gemilerine rüzgâr üstünden hücum etti; çatışma başlayınca, Türkler demir kestiler. Biribirlerine bindiren gemilerinde ağır hasar meydana geldi.

Uşakov kendi filosunu üç prova hattında dizerek takibe başladı. Türk komutanı Kaptan-ı Derya Hacı Hasan Paşa Karadeniz gemileriyle Sancak hattını tuttu, Cezayir filosunun başındaki Seydi Ali Paşa ise diğer takviye gemileriyle birlikte İskele hattını oluşturdu.[2]

Türkler rüzgâr üstünlüğü sağlamak için çılgın gibi manevra yaparlarken Uşakov kendi gemilerini tek bir sıraya soktu ve Seydi Ali'nin teknesine yetişir yetişmez hücum etti. Savaş dört saat sürdü. Ruslar kesin bir zafer kazandılar. Ancak çöken karanlık yaralı Türk gemilerinin uzaklaşabilmesine izin verdi. Rus zayiatı nisbeten azdı.

Büyük Friedrich'in "O büyük adam" diye andığı Çariçe II. Katerina (1729-1796).

Arşiv X

UŞAKOV, ASTI SENİAVİN'İ KISKANIYOR

Uşakov, bu savaşın sonucundan ne kadar memnun kalmış olursa olsun, Seniavin'den memnun değildi. Parlak astının kişiliğiyle her zaman çatışıyordu. Çarpışmadan sonra, Potemkin'den Seniavin'i tutuklamasını rica etti. Raporunda "savaş sırasında cesaret göstermekle birlikte" diyordu, "rüzgardan ayrıldı ve ötekiler kadar yaklaşmadı." Birkaç gün sonra, Seniavin'e, ya bütün zabitan önünde Uşakov'dan özür dilersin ya da rütben geri alınır, tayfalığa indirilirsin, diye bir ultimatom verildi. Seniavin kadere boyun eğdi ve kendisine yaşlı gözlerle bakan Uşakov'dan özür diledi. Soruşturma sırasında üst rütbeli komutanı destekleyen Potemkin, Seniavin'in özür dilediğini öğrenince, Uşakov'a şunları yazdı: "Feodor Feodoroviç, Seniavin'i bağışladığınıza iyi etmişsiniz; zamanla mükemmel bir amiral olacak, belki sizi bile geçer."

Uşakov sık sık şöyle diyordu: "Seniavin'den hiç hoşlanmıyorum, ama çok iyi bir subay; en azından bir gün, filo komutanlığında şerefle benim yerimi alabilir." Gerçekten, insan, Seniavin'in resmine bakınca, bu cüretkâr, hatta küstah ifadeli iri adamın, üstlerinin nasıl zıddına gitmiş olabileceğini anlıyor. Horatio Nelson'un da aynı şekilde âmirleriyle başı beladan kurtulmazdı.

1792'de Yaş Barışıyla sonuçlanan savaşın geri kalan bölümünde Karadeniz sâkin kalmıştı. Seniavin, bun-

dan sonraki dört yılın çoğunu denizde geçirdi ve 1796'da albaylığa yükseldi. Yeni tezgâhtan inmiş *St. Petro* gemisinin komutanlığına getirildi ve 1797'de Uşakov'un filosuna katılmak üzere Odesa'ya hareket etti.

Bu âni sefer tam zamanında yapılmıştı, çünkü 1798'de savaş yeniden patladı. Bu kere Rusya Osmanlı devletine değil, onunla ittifak halinde Devrim Fransasına karşıydı. 1796'da annesi Katerina'nın yerine tahta geçen Çar Pavlus, uzun süredir deliliğin sınırında yaşıyordu. Önceleri donanmayla arası iyiydi, sekiz yaşında Büyük Amiral atanmıştı. Fakat çok cimri ve titizdi. Malta Şövalyeleri Büyük Üstadı seçilince, Rus gemilerinin Rusya yerine Malta bayrağı çekmelerini emretmişti. 1798'de Napoleon Malta'yı zaptedince, Pavlus derhal Fransa'ya savaş açtı ve Napoleon'un Venediklilerden Campo Formio Antlaşmasıyla devraldığı İyonya Adalarını ele geçirmek için oraya bir filo gönderdi. Başlıca Fransız üssü Korfu adasındaydı.

Aralarında Türk gemilerinin de bulunduğu Uşakov komutasındaki Rus donanması, denizden karaya savaş harekâtını başlattı. Bunun sonucunda, eskiden Venedik'e ait olan yedi adada bir İyonya Cumhuriyeti kurulacaktı. *St. Petro, Navarkia* ve iki de Türk gemisinden oluşan bir filo, Seniavin'in komutasında, Uşakov'un emriyle kısa sürede Cerigo (Çuha), Zante (Zakinthos), Kefalonya adalarını zaptetti. Lefkas (Santa Maura) adasını da işgal etmesi emredildi. Seniavin burada, karaya yediyüz Rus ve Türk askeriyle on top çıkardı ve Fransızların elindeki kaleyi kuşattı.

Ada halkının yardımıyla kale topa tutuldu. Fransız komutanı kayıtsızşartsız teslimden fazla bir şey koparmaya çalışıyordu. Seniavin, 1 Kasımda Uşakov da adaya çıkıncaya kadar onu sıkıştırmadı. Ama o gün Fransız komutanına hem bir mektup gönderdi, hem de aynı zamanda genel bir taarruz başlattı. Hücum başarıya erişti ve öfkeli mizaçlı komutanı, ona "Dördüncü dereceden" bir "St.Anna" nişanı verilmesini istedi. Bu nişan hemen verildi.

Uşakov bir sonraki hedefine, yani Fransızların Korfu'daki üssüne geçti; Seniavin ise durumu pekiştirmesi için Lefkas'ta bırakıldı. 17 Kasımda Seniavin Korfu'yu kuşatan ana Rus filosuna katıldı. Bu adadaki üs de 1799 Şubatında düştü. O yılın Temmuzunda, donanma Türk filosuyla birlikte Palermo'ya gitti. Denizde pek savaş yoktu; fakat Seniavin Korfu'dan Messina'ya asker taşıyan bir nakliye gemisinin komutanı olarak, müthiş bir fırtınada gemisini sağsalim limana getirdi ve 23 Aralık günü birlikleri karaya çıkardı.

Gayretleri daha yeni yeni tamamlanıyordu ki, hükümdar efendisi bunların hepsini boşa çıkarıverdi. Napoleon, Pavlus'un Büyük Üstad olduğu Şövalye tarikatını -onun gururunu okşamak için- iade ederken, İngilizlerin Malta'ya karşı harekâtı kendi tekellerine almalarına içerleyen Pavlus, gemilerini Sivastopol'a geri çağırdı. 1800'de Britanya kuvvetleri Malta'yı ele geçirince, Pavlus öfkeden küplere bindi; Kronstadt'taki 300 İngiliz gemisini rehine tutarak kurtarmalık diye adayı istedi. Ancak, İngilizlere karşı, eski "Silâhlı Tarafsızlık Birliği"nin diriltilmesini andıran bu düşmanca tutum, Pavlus'un 1801'de öldürülmesiyle sona erdi.

SENİAVİN, TUĞAMİRAL OLUYOR

Pavlus'un yerine geçen Aleksandr 1801 Haziranında, Britanya'yla yeniden dostluk ilişkileri kuran bir antlaşma imzaladı; ama Rus donanmasını Ege'ye geri göndermedi. Seniavin Kherson Liman Komutanı oldu ve çok geçmeden, burada Tuğamiralliğe yükseldi. Sivastopol'da kısa bir hizmet süresi geçirdikten sonra, Baltık'a gönderildi, Revel'de üslenen Rus filosunun komutanlığına atandı. 27 Eylül 1804'te kazandığı terfi, onu ertesi yıl Fransa'ya karşı başlayacak savaşta önemli bir muharebe mevkiine getirmişti.

Çoğu Avrupalı hükümdarlar gibi, Aleksandr da, Napoleon'un gitgide genişleyen tutkularından dehşete düşüyordu. Türkiye'ye karşı birçok savaşta bağlaşığı olan Avusturya'yla, hattâ Türkiye'nin kendisiyle işbirliği ederek, iki cephede harekete geçmeyi tasarladı. Kara ordusunu Avusturya ordusuyla birleşmesi için Batı Avrupa'ya, donanmasını da Akdeniz'e gönderdi. Deniz harekâtı hazırlıkları için de, Uşakov'u Osmanlı Sultanı III. Selim'e yollayarak, birçok yerlerde Devlet-i Âliye topraklarına saldırmış olan Napoleon'a savaş açmasını önerdi. Ama Uşakov daha yelken basarken, Türk görevlileri İstanbul'daki Rus sefirine buna benzer bir teklif yapıyorlardı. Eylülde birleşik bir Rus-Türk donanması, Rusların 1798'de Fransızları kovaladıkları İyonya Adaları Cumhuriyeti'ne gitmek üzere, Boğazlardan geçiyordu.

SENİAVİN, RAKİBİ UŞAKOV'UN YERİNİ ALIYOR

Uşakov Karadeniz filosunu Ege'ye götürdü; ama bundan kısa bir süre sonra kendisi gözden düştü ve emekliye ayrıldı. 1817'de unutulmuş bir adam olarak ölecekti. Yerini baş rakibi Seniavin aldı. Seniavin, 1805 Eylülünde 3.640 adam taşıyan altı gemi ve bir frigatla Kronstadt'tan hareket ederek, Baltık'tan Korfu adasına bir Rus filosu götürdü.

Baltık'ta ve çıkışında, fırtına, gemilerde bir hayli hasar yaptı. Ondan ötürü de, Seniavin Kasıma kadar Portsmouth'tan ayrılamadı. Bu arada Trafalgar Savaşı olup bitmişti.

Seniavin denize çıkar çıkmaz, yeni bir fırtına gemilerini dağıttı, bazılarını gerisin geriye Britanya kıyılarına sürükledi. Onları topladı, Akdeniz'e girmesini engellemeye çalışan birkaç Fransız gemisinden sıyrıldı ve 14 Aralık günü Cebelitarık açıklarında demirledi. İki hafta sonra, Sardinya adasında Cagliari'deydi. Buraya, Çarın buyruğuyla "adaları savunması altına almayı önermek" için gelmişti. Fakat Prens Carl Felix, kendisine asabiyetle, Fransızlardan gelecek herhangi bir tehlike görmediğini söyleyince, Seniavin yoluna devam etti. 18 Ocak 1806'da Korfu'ya geldi ve Akdeniz'deki bütün Rus kara ve deniz kuvvetlerinin komutasını üstlendi.

Derhal konumunu pekiştirmeye koyuldu: hem Karadeniz'den hem de Adriyatik üstündeki Avusturya limanlarından ikmal kanalları düzenledi, bir yandan da Baltık'la irtibatı devam ettiriyordu. Rusya'dan önemli miktarda takviye geldi; çok geçmeden, komutası altında, 13.000 kara askeriyle, on gemi, beş frigat, altı

[2]Burada bir isim yanlışlığı olmalı. Bir kere, eski Osmanlı kaptan-ı deryasının adı, Hacı değil, Gazi (Palabıyık) Hasan Paşadır. Sonra, Gazi Hasan Paşa, ikinci kez yaptığı kaptan-ı deryalıktan 20 Nisan 1789'da ayrılmış, aynı yılın sonunda sadrazamlığa getirilmiş, fakat aradan üç ay geçince Tuna cephesinde hastalanıp ölmüştür (Mart 1790). Dolayısıyla 1791 yazında yapılan bu deniz savaşına gerçekten kaptan-ı derya katılmışsa, onun halefi, Giritli Hüseyin Paşa olmalıdır.

korvet, altı brik ve oniki ganbottan oluşan bir filo vardı; donanmasında 1.154 topla 8.000 denizci bulunuyordu. Bir yüzyılın geleneği uyarınca, denizden karaya savaş harekâtında, bahriyenin başlıca rolü kara ordusunu desteklemekti.

Seniavin, birliklerini Martta göreve koştu; (donanmanın hâlâ geniş ölçüde dayandığı Rusya hizmetindeki Britanyalı deniz subaylarından biri olan) Komodor Baillie'yi üç gemiyle, bir Fransız saldırısının beklendiği Karadağ'daki Kattaro'ya gönderdi. Karadağlılar Rusları kurtarıcıları diye karşıladılar ve Baillie'nin arkasından gelen Seniavin'e şehrin anahtarlarını verdiler. Bu tehlikenin önü alındıktan sonra, Seniavin Baillie'yi Dalmaçya'daki Fransız işgali altında bulunan Avusturya limanlarını abluka etmek, yakınlardaki ufak adaları almak ve yakalayabileceği bütün Fransız gemilerini temizlemekle görevlendirdi. Baillie, az sonra Kattaro'daki Seniavin'e toplam değeri üç milyon dolar tutan ganimetler yolladı.

ZOR KAZANILAN BAŞARILAR ÇARIN MÜDAHALESİ

Fakat bu parlak başlangıcın ardından kaba bir müdahale gelecekti. Seniavin, 27 Mart 1806'da Korfu'ya döndüğünde, Çar Aleksandr'ın kendisini bekleyen bir emrini buldu: Adriyatik'teki her türlü harekâtı bırakması ve Karadeniz'e dönerek gemilerini Marquis de Traverse'e teslim etmesi isteniyordu. Aralıkta Napoleon Austerlitz'te birleşik Avusturya-Rusya ordularını ezerek Avusturya'yı savaş dışına itmiş, Rusya'yı da kendi sınırlarına çekilmek zorunda bırakmıştı. Rus askerleri, İngiltere ve Rusya kuvvetleriyle işbirliği etmiş olan Napoli Krallığını Fransız işgaline açık bırakarak, İtalya'dan ayrılmışlardı bile. Bunun üzerine, Napoleon'un kardeşi Joseph hemen Napoli'ye yürümüş, Napoli ve Sicilya Kralı ilân edilmişti. Ada üsleri elinden gidince artık Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteremeyen İngiliz donanması da Cebelitarık'a çekilmişti.

Ama Seniavin, güç kazanılmış başarılarını böylece bırakıp gidivermek niyetinde değildi. Kuvvetleriyle birlikte, olduğu yerde kaldı, ancak filosunun bir bölümünü Baltık'a yolladı. Komodor Baillie'ye Curzola (Kurçola) adasını zaptetmesi emrini verdi, dört gemiyi de Korfu'yla Otranto arasında sefere gönderdi. Baillie 30 Martta Kurçola'yı ele geçirdi. 8 subay ve 252 asker esir aldı, oniki topla bir hayli ganimeti de Korfu'ya yolladı. Baillie'nin Fransızların ricatini kesmekle görevlendirdiği *Expedition* skuneri de, 39 asker taşıyan üç direkli bir Fransız gemisini yakaladı. Bundan sonra, Baillie Kurçola'da küçük bir garnizon bırakarak yeni şan ve şerefler aramaya çıktı.

Fakat Seniavin Kurçola'ya gelince, adada dalgalanan hiçbir Rus bayrağı göremedi. Fransızlar kaleyi yeniden ele geçirmiş, Rus garnizonunu da esir almışlardı. Seniavin, istilâcı askerleri getiren Fransız gemilerini hemen zaptetti, onlar da Rus tutsaklarını geride bırakıp ufak bir tekneyle kaçtılar. Adaya bir başka garnizon yerleştiren Seniavin, bu kere Ragusa'ya (bugünkü Dubrovnik) yelken bastı; oraya da çarçabuk el koydu ve asker yerleştirdi.

ARŞİV X

Grigoriy Aleksandroviç Potemkin (1739-1791).

"GÜLLEN NEREYE DÜŞERSE, ORADA YATACAĞIM"

Trieste'de çıkan bir sorun, onu Ragusa'dan ayrılmak zorunda bıraktı. 40 Rus teknesi, 30 Fransız gemisiyle şehirin kıyı bataryalarının karşısındaydılar. Trieste komutanı kendisine sahilden bir topatımı uzaklaşmasını söyleyince, Seniavin ona "Bir top at da göreyim," dedi, "güllen nereye düşerse, orada yatacağım."

Bu sırada, Avusturyalı Feld Mareşal Tasch, Avusturyalılara bütün limanlarını Ruslara kapatmalarını emretti. Seniavin kendisine verilen ultimatom karşısında, zaman kazanmak için, "Bildirinizi aldım, gemilerimin hasarını onarır onarmaz limanı terkedeceğim" cevabını verdi. Çapraz baskılar altında kalan Avusturyalı diplomatlar eski bağlaşıklarına muhabbetlerinin eksilmediğini, ama Napoleon'un sert bir patron olduğunu söylediler. Seniavin eskiden amcasından öğrendiği taktiği kullanarak onlara şu haberi gönderdi.

"Uzun uzadıya görüşmelere vaktimiz yok. İki şıktan birini seçmek zorundasınız; ya Fransız generalinin telkinlerine uyarsınız ya da tarafsız bir ülkenin haklarını kesinlikle uygularsınız. Ben tercihimi yaptım, sizden son talebim şöyle:

Elkoyduğunuz gemiler bir saat içinde geri verilmezse, sadece kendiminkileri değil, limanda ve denizde ne kadar varsa sizinkilerin hepsini de alacağım. Biliniz ki, Trieste'yi savunmaya 20.000 Fransız yetmeyecektir. Ama, bir saat içinde dost olacağınızı umuyorum. Tek arzum, Rus bayrağının onuruna yönelecek herhangi bir hakarete imkân verilmemesi - hattâ sizin adınıza dilerim, herhangi bir nahoş olay çıkmaz. General Tasch'a söyleyin ki, size geçmişte birçok kereler faydası dokunan, gelecekte de faydası dokunabilecek olan haşmetli hükümdarımın dostluğunu sürdürmek, şimdi tümüyle ona bağlıdır. Ona söyleyin, bir saat sonra savaşa başlayacağım."

Rus filosunun tehdit edici birkaç hareketi, Avusturyalıların Seniavin'in dediklerine akıllarının yatmasını sağladı; elkonulmuş gemilere hemen Rus bayrakları çekildi. Diplomatik görüşmelere gerek kalmamıştı.

Bu sorun çözülmüştü ki, yeni bir sorun patlak verdi. 22 Mayısta *Avtroil* gemisi Trieste'ye geldi ve General Loriston komutasındaki 3.000 Fransızın Ragusa'yı pek bir direnmeyle karşılaşmadan işgal ettiğini haber verdi. Loriston, Napoleon'un, Ruslar Korfu'yu, Kattaro'yu, eskiden Venedik'e ait olan adaları tahliye ve Dalmaçya kıyılarını terketmeden, bu cumhuriyetin bağımsızlığını ya da tarafsızlığını tanımayacağını açıklamıştı. Seniavin'in buna tepkisi, gemilerine Kattaro'da yığınak yaptırmak oldu.

Orada Tuğamiral Sorokin'le karşılaşan Seniavin, Ragusa'ya gidince Fransızları istihkâmlarını pekiştirmekle uğraşır buldu. Karadağlılar onlara karşı koymakta Rus birlikleriyle

işbirliği yapıyorladı. Fransızların oraya getirdiği kuvvetin sayısını bilmeyen Seniavin, onları kuşatmak yerine, ikmal ve haberleşme hatlarını kesmeye koyuldu. Rus ve Karadağ birlikleri savaşta Fransızları yendiler, fakat Yeni Ragusa şehrindeki Fransız kalesine yapılan Rus hücumu püskürtüldü. Rus filosuna meydan okumak için oraya yedi Fransız teknesi de gelince, Seniavin askerlerini geri çekti. Fransız gücünün arttığını görerek, adayı doğrudan doğruya zaptetmeye çalışmaktansa ablukaya almayı seçti.

Çok geçmeden, Ragusa dört bir yandan kuşatılmış, kıyıdan da kara ordularıyla sarılmıştı; Tümgeneral Prens Viazemski şehrin su ikmalini kesti. Seniavin zafere iyice yaklaşmıştı ki, Çardan yeni bir emir geldi. Boca-de-Kattaro'yu Avusturyalılara teslim etmesi isteniyordu; onlar da, Petersburg Antlaşması uyarınca bütün eyaleti Fransızlara devredeceklerdi. Bu buyruğun Seniavin kadar perişan ettiği Ragusalılar, ona kendilerini savunmaya devam etmesi için şu dokunaklı sözlerle başvurdular:

"Umut ve beklentilerimizin tersine olarak, en müthiş düşmanlarımıza, dinimizin ve tüm insanlığın düşmanlarına teslim edilirsek ve sizi izlememize izin vermezseniz, o zaman büsbütün yokoluşumuzun sükûnetle tanığı olun. Bağımsızlığımızı elde silâh savunmaya karar verdik, anavatanımız için son ferde kadar canımızı vereceğiz. Savunmamızda kanlarımız nehirler gibi aksın ve mezarlarımızın üstündeki haçlar, gelecek kuşaklara, bizim köleliğin utancındansa onurlu bir ölümü yeğ tuttuğumuzu anlatsın..."

Seniavin'e bu yetti. Aleksandr'ın eyaleti Fransızlara teslim etmesi yolundaki buyruğuna yanıtı, bombardımana devam etmek oldu. Gemilerden çıkardığı topları sekiz buçuk kilometre sürükleyip yarlara ve tepelere yerleştirerek iki sahil bataryası kurdu. Yeniden, galibiyetin iki taraf arasında sarkaç gibi gidip geldiği bir savaş başladı. Fransızların kuşatmayı yarmak için kaleden yaptıkları huruç girişimi 16 Haziranda kesin bir yenilgiye uğratıldı; fakat yetişen Fransa takviye kuvvetlerinin Seniavin'in kara kuvvetlerine komuta eden Tümgeneral Prens Viazemski'nin askerlerini cember içine almaları, bu kerè de dengeyi Fransızlar lehine bozdu. Seniavin birliklerini Boca-de-Kattaro'ya çekmeyi başardı, ama Ragusa Fransızların elinde kaldı. Sağladıkları üstünlüğün arkasını almak isteyen General Loriston'un askerleri Boca-de Kattaro'ya doğru ilerlemeye başladılar.

Fransız baskısına koşut olarak, Avusturya da Rusların bölgeden çekilmelerini amaçlayan diplomatik girişimlerde bulunmaktaydı. Fakat Seniavin'in bunların her ikisine de verdiği yanıt, Castelnovo ve Espanolo kalelerini pekiştirmek, Ragusa ablukasını sürdürmek, bir yandan da Fransız tüccar gemilerini avlamaya devam etmek oldu.

SENİAVİN'İN KUMARI TUTUYOR

Ağustosta, Seniavin oynadığı kumardan sonuç aldığını gördü. Aleksandr ona Boca-de-Kattaro'da kalması, donanmasını da Adriyatik'te

Aleksey Grigoryeviç Orlov (1737-1807).

tutması için izin vermiş, üstelik İtalya'da çarpışırken Karadeniz limanlarına çekilen kara birliklerine de İyonya adalarına dönmelerini emretmişti. Aleksandr'ın azminin güçlenmesinden Seniavin'in duyduğu memnuniyet, çok geçmeden, Fransız generalinin kendisine yolladığı bir haber nedeniyle bulutlandı. Bu haberde, Çarın Fransızlarla, iki devlet arasında dostluk ilişkilerini yeniden kurmak üzere, Rus birliklerinin derhal Dalmaçya ve Boca-de-Kattaro'dan çekilmelerini öngören bir antlaşma imzaladığını bildiren, Ubry diye birinin bir mektubundan söz ediliyordu.

General Loriston ateş kesmiş, Seniavin'in de aynı şeyi yapmasını istiyordu. Görmüş geçirmiş deniz kurdu ise, sırf, düşmanları aracılığıyla ikinci elden gelen bir mektuba güvenip de bu kadar sersemce bir iş yapmak niyetinde değildi; hiç istifini bozmadı. Nitekim, çok geçmeden, Çarlık Harbiye ve Bahriye Müsteşarından aldığı bir emirde, M.Ubry'den gelecek herhangi bir habere kulak asmaması ve bu karışıklıkta elden çıkarmış olabileceği yerler varsa, onları hemen yeniden zaptetmesi isteniyordu. Fransızlar Boca-de-Kattaro'ya çıkartma yapmışlardı. Seniavin derhal *St.Petro* ile üç ganbot göndererek, tahkim etmekte oldukları mevzilerine gülle yağdırdı. Korfu'dan sahra topları getirip, daha iki Rus gemisini de görevlendirerek ablukayı güçlendirdi.

Boca-de-Kattaro'daki Fransız mevzilerine doğrudan hücuma geçerek zayiatı göze almak yerine, onları bir Rus birliği ve perakende Karadağlı askerlerle sarıp, civardaki öteki adaları zaptetmeye koyuldu. Böylece, MacArthur'un İkinci Dünya Savaşı sırasında Pasifik'te uyguladığı stratejiyi ondan birbuçuk yüzyıl önce bulmuş oldu.

26 Kasımda Seniavin Kurçola açıklarında demirledi ve oradaki Fransız garnizonunu yoğun bir baraj ateşine tuttu. Bombardımana ara verdikçe, savunmadaki düşmana iyi muamele etme ve tüm askerî şerefleri tanıma vaadlerinde bulundu. Seniavin'in blöf ve tehditleri sonucunda, Fransızlar teslim olmaya razı oldular.

FRANSIZLARLA SAVAŞMAKTAN BIKAN OSMANLI DEVLETİ RUSYA'YA TEKRAR SAVAŞ AÇIYOR

Bundan sonraki hedefi Liesin adasıydı. Ama bağlaşığı Ali Paşanın Preveze'yi aldığı haberi, onun Dalmaçya adalarını birer birer işgal etme tasarısını kesintiye uğrattı. Rüzgârın kuvvetlerini toplamasına izin vermesini beklerken, yakınlardaki Brazo adasında, bir burunda kurulmuş bir Fransız mevziini ele geçirdi; Brazo'nun karşısındaki Solta adasına yerleştirilmiş bir bataryayı da zaptetti. Fakat daha önce birçok kereler olduğu gibi, siyasal gelişme haberleriyle bu başarılarının yine keyfi kaçtı. Kendisine İgnatiev komutasında bir tümenin katıldığı Boca-de-Kattaro'ya döndüğü zaman, İstanbul'daki Rus sefirinden bir mesaj aldı: Fransa'yla savaşmaktan bıkan ve hep yenilen ta-

rafı desteklemekten usanan Türkler, Rusya'ya karşı geleneksel düşmanlıklarına dönmek üzereydiler. Seniavin gemilerinin çoğunu Korfu'ya çekti. Haberler kötü olabilirdi, ama Seniavin'in kendisi Korfuluların ona armağan ettikleri elmaslarla kaplı (murassa) bir kılıçtan ötürü çok mutluydu. Daha kılıcı kuşanır kuşanmaz, Türklerin savaş ilân ettiklerini haber aldı.

Şimdi Seniavin'e verilen emirler, Amiral Sir John Duckworth komutasındaki İngiliz donanmasıyla işbirliği ederek İstanbul'a saldırmasını gerektiriyordu. 23 Şubat 1807'de Çanakkale ağzına yakın Bozcaada'ya yaklaşınca, Seniavin orada yedi İngiliz gemisini gördü. Bunlar İstanbul'a gitmişlerdi bile; Nara Burnunda onüç gemilik bir Türk filosunu yok etmişler, ama İstanbul'a vardıklarında, şehre, bombalamak istedikleri heryeri örten 200 top yerleştirildiğini görmüşlerdi. Üç yandan ateş yiyen Duckworth gerisin geriye Çanakkale'den çıkmıştı; fakat Türkler bu arada Boğaz bataryalarını şaşırtıcı bir süratle takviye ettikleri için, buradan geçerken İngilizler 46 ölüyle 235 yaralı vermişlerdi.[3] Gemileri de öylesine kötü isabetler almıştı ki, Duckworth bir deneme daha yapmak üzere Seniavin'le kuvvetlerini birleştirmeyi reddediyordu.

Osmanlı başkentinde hayal kırıklığına uğrayan Duckworth'un demir kesip batıya yöneldiğini görünce, Seniavin de kendi "ada kapma" yöntemine döndü. İlk hedefi, Bozcaada' ydı. 7 Martta 900 tüfekçi, 600 deniz piyadesi ve 160 topçuya karaya çıkma emrini verdi. Birliklerinin başına geçip Türklere saldırdı; onları sahra istihkâmlarını bırakıp şehrin ana kalesine sığınmak zorunda bıraktı. İki gün sonra, Seniavin'in eski blöf, tehdit, vaad ve topçu ateşi reçetesi, 12.000 Türkün kalelerinden çıkarak Anadolu'ya geçmeleri sonucunu verdi; yerli Rum halk bu işten pek hoşlanmıştı. Rus zayiatı 4 ölüyle 86 yaralıydı; Türklerinkiyse 200 ölü, 150 yaralı ve 79 toptu.

Bu sırada, Bozcaada'yı geri almak için İstanbul'dan bir filo yola çıktı. 4 Mayısta Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa komutasındaki 8 gemi, 7 frigat,

İ.K. Ayvazovski'nin "Sakız Kanalı Savaşı" ndan ayrıntı. Tuval üzerinde yağlıboya, 1848. 195 x 185 cm. Feodosia'daki Ayvazovski Sanat Galerisinde. (Yakın zamanlara kadar Navarin Savaşını tasvir ettiği sanılan bu tablonun Sakız Kanalı Savaşına ait olduğu uzmanlarca saptanmıştır.)

4 şalupa, 2 brik, 59 kadırga ve birçok ufak tekneden oluşan Türk donanması Bozcaada açıklarına geldi. Seniavin hemen denize açıldı, Türklerin Boğazla irtibatını kesmek istiyordu; fakat ters rüzgârlar yüzünden bunu başaramadı. 8 Mayısta Türkler karaya çıkmaya başladılar, ama Rus garnizon komutanı kendilerine özgü topçu ateşi ve süngü hücumu bileşimiyle onları yerlerinden söktü. Türkler üç kez karaya çıkmayı denediler, fakat her keresinde püskürtüldüler. Rüzgâr kalıp da Rus filosu kendilerine yaklaşınca, Çanakkale'ye doğru çekildiler.[4]

Seniavin, tekrar Türklerle Boğazın arasına girmek istedi, ama yine rüzgârların elverişsizliğinden yapamadı. Maamafih, onlarla iki saatlik bir savaşa tutuşmayı ve üç Türk gemisini karaya oturtmayı başardı. Bu, önemsiz bir çatışmaydı. Fakat, Seniavin'in kaptanlarına verdiği emirler İngilizlerin Trafalgar'daki taktiğini uygulamak istediğini göstermektedir: hücumlarını Türk filosunun bir bölümü üstünde yoğunlaştıracaklar, her Türk gemisinin iki yanını birer Rus gemisi tutacak ve kaptanlar, ateş açmadan, tüfek menziline girmeyi bekleyeceklerdi. Hattâ emirlerinin sonunda bile, Nelson'un sözleri yankılanıyordu: "ülkemizin her evlâdının ödevini şerefle yapacağını umuyorum."

Seniavin, Türk donanmasının yeniden denize açılmasını beklerken, filosunu ufak tefek çarpışmalarla oyaladı. Fakat yine diplomasi, onun strateji plânlarını bozdu; bu kere Napoleon, Türkleri Ruslarla barışmaya yönlendirmişti. Bir ay görüşmelerle geçti; Türk görevlilerinin Seniavin'in önerilerinin herhangi birini kabul etmeleri uzun zaman alıyordu.

Seniavin'le Türkler arasında bir sürü mektup gitti geldi; fakat herhangi bir kesin çözüme ulaşılmadan, Seniavin Çanakkale'deki Türk filosunun demir almakta olduğunu işitti. İki filo sekiz gün boyunca Ege adalarının arasındaki dar geçitlerde manevra yapıp durdular. Türkler Bozcaada'ya hücum etmek için uygun bir konuma girmeye çalışıyorlardı. 18 Temmuz 1807'de elverişli rüzgâr bulan Seniavin Türk merkezine saldırdı. Nelson'un taktiği kullanılarak her Türk gemisi iki Rus gemisinin arasına alınıyordu. Greig komutasındaki iki Rus gemisi Türklerin öncüsüne saldırmakla görevlendirildi; rüzgâr yüzünden yardıma gelemeyen artçılara ise ilişilmedi.

Savaş dört saat sürdü. Seniavin filosuna örnek olmak için, hasımlarına o kadar yaklaştı ki, kendi sancak gemisi muvakkaten su üstünde ölü gibi terkedilecek derecede hasar gördü. Seniavin, Nelson'un Trafalgar'daki taktiğini uygulamış, ama Nelson'un kazandığı başarıya erişememişti. Rüzgârın kalması çatışmayı durdurduğunda, hiçbir Türk gemisi zaptedilememişti. Ancak ertesi gün, Rus filosu düzensiz bir biçimde Taşoz'a çekilen Türk gemilerinin peşine düştü. Amiral Greig, iki frigat ve bir başka gemi yakalamayı becerdi.

Bu savaş, Seniavin'i Arşipel'in (Ege denizinin) hâkimi haline getirmiş; kısa bir süre sonra da, Bozcaada'ya çıkartma yapmış bulunan 5.000 Türk askerinin teslim olmasına yol açmıştı. Buradaki Rus başarısı, Lord Howe'un şanslı 1 Temmuz zaferine benzetilmiştir. Ruslar pek az gemi alabilmiş olmakla birlikte, Türklerin yalnızca sancak gemisindeki 230 ölü ve 160 yaralı zayiatına karşılık, Rusların toplam 135 ölü ve 409 yaralıdan ibaret zayiatı, savaşın önemli bir Rus başarısı olduğunu kanıtlamaktadır.

Seniavin, Ege'de zaferler peşinde koşarken, kuzey Avrupa'da Ruslar kötü durumdaydılar. Kışın Eylau'da feci halde yenildikleri süvari savaşının ardından, Haziranda da Friedland'da Rus generali Bennigs'e karşı Napoleon önemli bir zafer kazanınca, 1807 Temmuzunda Tilsit Barışı yapılmıştı. Bu antlaşmanın hükümlerinden biri de, Seniavin'in ele geçirmek için onca uğraştığı İyonya adalarının Fransa'ya geri verilmesini öngörmekteydi. Tilsit Barışı, onu yapanlarla alay edercesine savaşın devam etmesi sonucunu verdi; çünkü Aleksandr'ın İngiltere'ye baskı yapmak için Fransa'yla işbirliği etmesini, giderek de 1807 Kasımında - herhangi bir netice çıkmayacak olsa bile- İngiltere'ye savaş açmasını gerektirdi. İngiltere'yle Rusya biribirlerine resmen savaş ilân ettiler ve harp hali 1812'de Napoleon'un Rusya istilâsının ertesine kadar sürdü, fakat gerçekte hiçbir çatışma olmadı. Subayları geniş ölçüde Britonlardan oluşan Rus donanması, Napoleon'un adına İngiliz Bahriyesiyle savaşmakta çekingenlik gösteriyordu; kara or-

[3]Bu olay bizim tarihimizde şöyle anlatılıyor:

"Boğaz tahkimatının zayıflığından istifade eden 16 gemilik düşman filosu, ehemmiyetsiz top düellolarından sonra Marmara'ya girmiş; vaziyet bir brikle İstanbul'a arzedilince derhal boğazın iki sahili tahkim edilmeye başlamış, Memleketeynin Rusya'ya ve Çanakkale Boğazının İngiltere'ye teslimini isteyen İngiliz Visamirali John Duckworth müzakerelerle oyalanarak beş günde sahillere 1250 top yerleştirilmiş,Amiralin su almak için bir miktar askerle Kınalı Adaya çıkan oğlu esir edilmiş, İngilizler artık gemiden gemiye gidemeyecek hale getirilmiş ve İstanbul ahalisi de kayıklarla düşmana saldıracak hale gelmiştir. Bu vaziyet üzerine adeta şişe içinde kaldığını anlayan İngiliz donanması 1 Mart Pazar günü tabyalarla sahillerdeki askerlerin ve halkın yuhaları arasında çekip gitmeye mecbur olmuştur." Hayati Tezel, *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi* (İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, 1973), s. 389.

Aynı olay hakkında, çağdaş bir gözlemci de şunları yazmıştır:

"İrili ufaklı onbir gemiden ibaret İngiliz filosunun gelip Adalar önünde durduğunu (8 Şubat 1807, Cuma) görünce hayretler içinde kalan bütün şehir yerinden oynadı ve Padişahtan en hakir insana kadar herkes başının çaresini aramağa başladı.

Padişah (III.Selim) ile rical ve Fransız elçisi General Sebastiani, sarayda istişarede bulunduktan sonra elçi yollayarak filo kumandanından mühlet istediler; İngilizler de razı oldular. Mühlet verildiğini duyan General: 'Hiç korkmayın, onların bir şey yapamayacaklarını size temin ederim' dedi ve Mermer-kule'den Gümrük önünde Kurşun mağaza'ya ve Tophane'ye kadar uzanan sahil boyunca ve keza Üsküdar'da tabyalar yaptırmağa başladı. İnşaat üç günde bitirildi, fitilleri tutuşturulmağa hazır bir halde toplar yerleştirildi ve şahane (Nizam-ı Cedit) askerleri gece gündüz hazır vaziyette yer aldılar.

General: 'Muharebeye sebebiyet vermekten sakının. Onlar size bakar ve şayet önce siz ateş ederseniz, onların size neler yapacaklarını o zaman görürsünüz' diyerek sıkı tenbihte bulundu. Askerler de yerlerinde sakin durdular.

Kadir-i Mutlak Cenab-ı Hak fakirlere acıyarak düşmanın fikrini değiştirdi ve onlar 23 Şubatta kalkıp gittiler. Böylelikle, mahsur şehir kurtuldu ve herkes kendi işi ve gücüne döndü. Şehirde herşey mevcud ise de, ortada para kalmadığından para kıtlığı çekiliyordu."

O yıllarda Darbhane'de katip olan Georg Oğulukyan'ın Ermenice Ruznamesinden.

İlginç bir nokta, Padişahın bu olaydan sonra, İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazı'ndan nasıl girebildiğini araştırarak sorumluları cezalandırması ve tabyalardaki birlikleri ıslah ederek, onları Nizam-ı Cedit'e sokmaya kalkışması üzerine, bir dizi zincirleme karışıklığı başlatan Kabakçı Mustafa Ayaklanması'nın patlak vermiş olmasıdır.

[4]Yukarıdaki dipnotunda anılan *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi,* bu konuda şöyle diyor:

"Bozcaada'yı üs ittihaz ederek Çanakkale Boğazını abluka eden Rus Amirali Seniavin'in 22-25 gemilik donanmasına karşı Kaptan-ı Derya Cezayirli Seydi Ali Paşa 18 gemilik bir filoyla 5 Nisan Pazar günü yola çıkarılmış ve 10 Mayıs Pazar [!] günkü muharebede kat'i bir zafer temin edememekle beraber çok tahribata uğrattığı Rus donanmasını ablukayı kaldırmak mecburiyetinde bırakmıştır." (s. 390)

duları da hiçbir yerde karşı karşıya gelmemişlerdi.

İNİŞİN BAŞLANGICI

Seniavin ise artık Akdeniz'de duramazdı. Türkler Karadeniz'le irtibatını kesmiş, ada üslerinden yoksun kalmış, İngiliz donanmasıyla da ilkece düşman durumuna girmiş olunca, Baltık'a dönmekten başka çaresi kalmamıştı. 5 Ekimde Cebelitarık boğazını geçti ve her ne olursa olsun İngiltere kıyılarına uğramamak emriyle denize açıldı.

Bu seferi iyi havada muhtemelen başarırdı. Ama Atlantik'e girer girmez, ters rüzgârlar onu ileri geri dövmeye başladılar, 27 gün boyunca hemen hiç kuzeye çıkamadan olduğu yerde çalkandı durdu. Gemileri yıllardır seferde olmaktan yıpranmış, ardarda savaşlardan da örselenmişlerdi; bir hayli hasar çıkarmaya başladılar. Taşıdıkları adamların çoğu denizci değil , askerdi; deniz tutmasından ve taze besin yokluğundan hastalandılar. Ne de olsa, açık deniz yaşamına İngilizler gibi alışık değillerdi.

25 Ekimde güneş doğarken kuzey rüzgârı kaldı ve gemiler kuzeye doğru yol almaya başladı. Öğleden sonra, Seniavin'in donanması saatte 12 deniz mili hızla ilerliyordu. Seniavin, mevkiini Finisterre'den 100 mil açıkta 39° 27' Kuzey olarak tayin etti. Bir an ferahlayacaktı ki, gözü barometreye takıldı. Cıva, cam tüpün ta dibine inmişti. Akşamüzeri saat dörtte, Seniavin gemilerine biribirlerinden uzaklaşmaları için işaret çekmek zorunda kaldı. Saat yediye geldiğinde, korkunç bir güneybatı rüzgârı filoyu dövüyordu. *Rafael*'in direğine yıldırım düştü; bereket versin ki çıkan yangını yağmur söndürdü. Ertesi gün doğunca, *Yaroslav* öyle kötü hasar görmüştü ki, süvarisi en yakın karaya dümen tutmak için izin istiyordu. *Selaphail* de saatte 70 santim kadar su alıyordu. Filosundaki bütün gemilerden ağır hasar raporları geliyordu. Seniavin, yüreği burkularak, yarı yarıya batmakta olan donanmasını Lizbon'a çevirmeye karar verdi. 30 Ekimde Rus demirleri Tagus Nehrinin sularına dalıyordu.

Böylelikle dost bir limana sığınmıştı ki, İngiltere'nin geleneksel bağlaşığı olan Portekizliler, Rus gemilerine altı günlük bir karantina koydular. Biran önce onarıma başlamak isteyen Seniavin, bu sınırlamaya itiraz etti; fakat daha doğru dürüst herhangi bir tamirat yapılmadan, Amiral Sir Charles Cotton'ın filosu limanın açıklarında belirdi.

1770 yılı Temmuz ayında Ruslar Çeşme'de Osmanlı Donanmasını yaktıktan sonra Kaptan-ı Deryalıktan azledilen Gazi Cezayirli (Palabıyık) Hasan Paşa (1714-1790). (Choiseul Gouffier'nin Voyages pittoresques *kitabından [19. yy.].)*

Seniavin'in gemileri yıllardır seferde olmaları yüzünden hırpalanmış, Türk deniz toplarından ve Fransız kara bataryalarından birçok isabet almış, müthiş bir fırtınayı da daha yeni atlatmışlardı. Erzak ve levazım ikmalleri tükenmişti. Seniavin denize açılırsa, İngiliz ablukacılarının elinden kurtulsa bile, Baltık'a vardığında, kış buzlarının Kronstadt'a yaklaşmasını engelleyeceği mevsim gelmiş olacaktı. Napoleon'un Kopenhag'taki zaferi, Danimarka donanmasından yardım görme umudunu ortadan kaldırmıştı. Seniavin bütün bunları hesapladı ve gelecek ilkbahara kadar Lizbon'da kalma izni istedi.

1808'de İngilizlerle Cintra Sözleşmesini yapınca da, eğer o zamana kadar bir çıkış yapmayı tasarlıyor idiyse, bundan kesinlikle caymış oldu. Sözleşmeye uyarak, Seniavin gemilerini savaş sonunda Rusya'ya iade edilmeleri şartıyla İngilizlere teslim etti. Tayfalarıysa hemen Rusya'ya gönderileceklerdi. Bunlar, hiç kuşkusuz, Seniavin'in sağlayabileceği en iyi koşullardı; gemileri düşmandan sayıca da topca da zayıftı, çarpışmayı göze alsa, onları nasılsa kaybedecekti. Seniavin'in hükümdar efendisinin emirleri karşısındaki kurnaz sezgisi, ona, Rusya'nın Britanya'ya düşmanlığının geçici olduğunu düşündürtmüş de olabilir. Nitekim, dört yıl sonra Fransız ordusu Rusya'yı istilâ ediyor, Seniavin'in geri verilmiş denizcileri de Ruskuvvetlerine büyük yardımlarda bulunuyorlardı.

Fakat, Seniavin Rusya'ya dönünce hiç onurlandırılmadı. Zoraki teslim oluşuna içerleyen Çar onu emekliye ayırdı. Seniavin de 1809'da St.Petersburg'a yerleşti. 1811'de Revel liman komutanlığına atandı, ama 1813'te yeniden emekliye ayrıldı. Ancak 1825'te Çar Nikola'nın tahta geçmesi üzerine, raftan alındı ve Baltık Filosunun Personel Başkanı yapıldı. Onu hâlâ bir ilâh diye gören Rus Bahriyesi, bu tayine pek sevindi.

1826'da senatör yapıldı. 1827'de de, bir kez daha Türk donanmasına karşı yelken açacak ve Ekim ayında Navarino'da kesin bir zafer kazanacak olan Rus filosunun başkomutanlığına getirildi. 64 yaşındaki Seniavin, yeniden sancak gemisine çıktı ve Skajerrak'a dümen tuttu. Fakat, artık onun için bu işler çok geçti. Portsmouth'ta hastalanarak, yıpranmış bir durumda donanmayı terketmek ve komutayı Tuğamiral Kont Heyden'e bırakmak zorunda kaldı. Sonra, sağlığı biraz düzeldi ve dört yıl daha yaşadı, 1831 Nisanında öldü.

Seniavin'in meslek yaşamı çelişkilerle doludur. Doğuşken bir denizciydi; savaşlarının çoğunu karada yapmış, ama fırsat düşünce büyük bir deniz savaşını da kazanabileceğini göstermişti. Nasıl kuvvet kullanılacağını bilen bir komutan olduğu halde ikna yollarına başvurmaktan da hiçbir zaman geri durmazdı. Fırtınada olsun, savaşta olsun soğukkanlılığını bozmaz; çatışan buyruklar, müstereddit âmirler ve ne yapacağı belli olmayan müttefiklerle karşı karşıya kalınca, onların hepsini bir yana iterek burnunun doğrusuna giderdi. Zaferleri birçok kere, üstlerinin aptallık ve zayıflıkları yüzünden beyhude olmuştu: en kötüsü, büyük günleri gemilerini teslim etmesiyle sonuçlanmıştı. Fakat, bahtı güldüğünde de gülmediğinde de, aslında karaya bağlı olan bir ülkenin bahriye geleneğine katkıda bulunmuştur. Rus donanmasının tarihinde, onun adının saygıyla anılmasına şaşmamak gerekir.

DÜNYANIN EN İLERİ BANKALARINDA UYGULANAN VE EN SAĞLAM ÇEK SİSTEMİ OLARAK KABUL EDİLEN

Ç E K K A R T

Pamukbank, Çekkart sisteminin gerektirdiği tüm güvenlik unsurlarını, işletme prensiplerini ve uygulama yöntemlerini ülkemizde sağlamayı başarmış ve-mudisinin özelliklerinden de aldığı güçle-Türkiye'nin, Çekkart sistemini uygulayabilen ilk bankası olmuştur.

Pamukbank, Çekkart'ın diğer bankalar tarafından da uygulanabilmesini ve ülkemizdeki tüm tasarruf sahiplerinin bu üstün sistemden yararlanabilmesini temenni etmektedir.

ÇEKKART SİSTEMİ

Özel Çekkart hesabı, özel Çekkart kartı ve özel Çekkart çeklerinden oluşmaktadır.

Ve ülkemizdeki ilk Çekkart uygulaması PAMUKBANK ÇEKKART SİSTEMİ

Pamukbank'ta Çekkart hesabı bulunan tüm Pamukbank mudilerinin, kendilerine ait özel bir Çekkart kartları ve özel Çekkart çekleri vardır.

Bu özel kart ve çekler sayesinde mudiler, bankadaki paralarını, bankaya gitmeden kullanabilme ayrıcalığını kazanmışlardır. Günün 24 saati. Yılın 365 günü. Gece. Gündüz.

Pamukbank Çekkart Hesabı

Pamukbank'ta açtırılan* çok özel bir hesaptır. Bu hesapta bulunan tasarruflar-faizsiz kalmadan- her an kullanılmaya hazır beklemektedir.

Hesap sahibi, hesabından kullandığı paraların miktarlarını ve kullanılış tarihlerini gösteren bir dökümü (ekstre) her ayın sonunda yazılı olarak almaktadır.

Pamukbank Çekkart Kartı

Pamukbank T.A.Ş. tarafından verilmekte ve mudinin Çekkart'tan yararlanma hakkına sahip olduğunu belgelemektedir. Mudinin adı ve soyadı, kartının üzerine özel olarak basılmıştır.

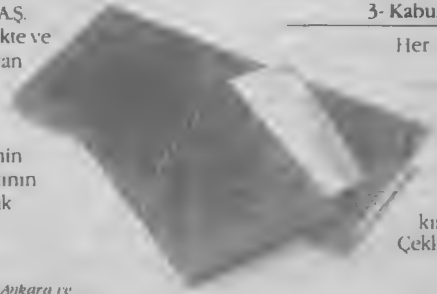

Pamukbank Çekkart Çekleri

Bu özel çekler Pamukbank'ta Çekkart hesabı bulunan mudilere aittir. Mudinin adı ve soyadı her bir çekin üzerine tek tek basılmıştır.

Ve Pamukbank Çekkart Sistemi özel güvenlik bütünlüğü

Çekkart, özel güven unsurlarından oluşan bir güvenlik bütünlüğüne sahiptir.

1- Filigran

Özel kağıda kimyasal olarak kaydedilen yazı ve şekillerdir.

Pamukbank, Çekkart uygulamasında filigrandan, bir güvenlik unsuru olarak yararlanmaktadır.

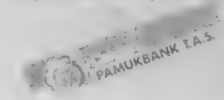

Çekkart kartları ve Çekkart çeklerine filigran olarak Pamukbank yazısı ve Pamukbank amblemi kaydedilmiştir

Işığa tutulduklarında görülebilir, benzeri yapılamaz, asla silinemezler!

2- Özel baskı

Mudinin adı ve soyadı Çekkart kartı ve Çekkart çeklerinin üzerine özel bir teknikle basılmaktadır. Bu sayede kartlarda ve çeklerde imza ve isim tahrifatı yapılması imkansız hale getirilmiştir.

3- Kabul-kontrol

Her kişinin, Çekkart çekini kabulü sırasında önemle uyması gereken kurallardan oluşmaktadır.

- Kart üzerindeki kırmızı renkli Çekkart numarasının, çekin arka yüzüne, çeki kabul eden kişi tarafından yazılması.
- Kart üzerindeki hesap numarasının çek üzerindeki hesap numarasına uyup uymadığının kontrolü!
- Kart ve çek üzerinde filigran olarak Pamukbank yazısı ve Pamukbank amblemi bulunup bulunmadığının kontrolü!
- Kartın kullanım süresinin dolup dolmadığının kontrolü!
- Çek üzerindeki imza ile kart üzerindeki imzanın aynı olup olmadığının kontrolü!

Ve Pamukbank Çekkart Çeklerine özgü anında tahsilat güvencesi

Pamukbank T.A.Ş her Pamukbank Çekkart Çekine-belirlenen şartlara eksiksiz uyulmuş olması kaydıyla-30.000 liraya kadar, provizyon almadan ödeme yapmayı taahhüt etmektedir.

Yani her Pamukbank Çekkart Çeki, 30.000 liraya kadar anında tahsilat güvencesi taşımaktadır.

İşte, tüm özellikleriyle Çekkart!

Dünyanın en ileri bankalarında uygulanan ve en sağlam çek sistemi olarak kabul edilen Çekkart'tan (Chequecard) ülkemizde yalnızca Pamukbank mudileri yararlanabilmektedir..

ÇÜNKÜ MUDİSİ PAMUKBANK'A GÜVENİR, ÇÜNKÜ GÜVEN KARŞILIKLIDIR.

Pamukbank
iyi bankadır

**Şu anda yalnızca İstanbul, Ankara ve İzmir'deki Pamukbank şubelerinde açtırılabilmektedir*

Reklamlar Ltd.

Prof.Dr. TALÂT TEKİN

Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar:

Grek Alfabesiyle Türkçe

Türkçenin veya Türkçe kelimelerin yazımında kullanılan ilk alfabelerden biri de Grek (Yunan) alfabesidir.

Bugünkü bilgilerimize göre Grek harfleriyle yazılmış en eski Türkçe kelimeler Ural nehrinin Türkçe adı olan *Yayık* ile eski Türklerin cenaze töreni anlamında kullandıkları *yoğ* kelimesidir. Bunlardan *Yayık* adı ilk olarak ünlü İskenderiyeli astronom, matematikçi ve coğrafyacı Ptolemaios tarafından 2. yüzyılda Δαίξ (*Dayıks;* kelime sonundaki *-s* Grekçe nominativus ekidir) olarak kaydedilmiştir. Aynı adı Bizanslı Menandros Protektor 6. yüzyılda Δαιχ (*Dayih* veya *Dayik*) şeklinde yazar.

Göktürklerin "cenaze töreni" anlamında kullandıkları *yoğ* kelimesi ise 576 yılında Göktürk hakanı Ektel'e gönderilen Bizans elçilik heyeti başkanı Valentinos'un Bizans'a dönüşünde yazdığı raporunda δοχια *(dohia)* biçiminde kaydedilmiştir. Burada *hi* ve *yota* (hi), Türkçenin *ğ* sesi için kullanılmış olmalıdır. Kelime sonundaki *-a* ise Grekçe ektir.

Bizans tarihlerinin Türklerle ilgili bölümlerinde ve Batı Hun birliğine dahil Bulgar Türklerinden kalma dil yadigârlarında da Grek harfleri ile yazılmış Türkçe kişi adları, unvanlar ve belirli bazı kelimeler (12 hayvanlı Türk takvimindeki hayvan adları ve sayılar gibi) vardır. Grek alfabesiyle yazılmış eski Tuna Bulgarları kitabelerinde (9. yüzyıl) zikrolunan *Omurtag, Tervel* vb. gibi Türkçe hükümdar adları ile *Bayan, Boyla, Bagatur* vb. gibi Türkçe unvanlar bunlar arasındadır. Tuna Bulgarlarından kalma 9. yüzyıl dil yadigârları arasına ünlü Nagy-Szent-Miklós hazinesindeki taslardan biri üzerine yazılmış 9 kelimelik *Boyla Çaban* kitabesini de katabiliriz. Bizans ve eski Bulgar belgelerindeki Grek harfli Türkçe kelimeler ünlü Macar bilgini Gyula Moravcsik tarafından toplanmış ve yayımlanmıştır: *Byzantinoturcica,* II: *Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen,* Budapest 1943.

Osmanlıcanın veya Türkiye Türkçesinin Grek alfabesiyle yazılmış en eski örnekleri 16. yüzyıla aittir. Grek harfleri ile yazılmış en eski Osmanlıca (Türkçe) metin İstanbul patriği ünlü Gennadios Scholarios'un Fatih Sultan Mehmed'in emri üzerine hazırlamış olduğu Hıristiyan İtikatnamesidir. Patrik Gennadios'un bu itikatnamenin Grekçe metnini 1455 veya 1456 yılı başlarında hazırladığı biliniyor. Bu itikatname Verroria (Karaferye) kadısı Ahmed tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra, Arap harfli Türkçe itikatname çevi-

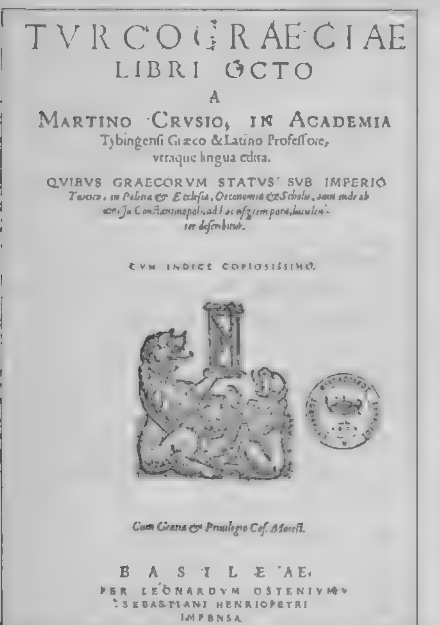

ΜΕΤΕΓΛΩΤΤΙΣΘΗ ΔΕ ΕΙΣ
τὴν τουρκαραβόγλωσσα, ὑπὸ τοῦ ἀχμὰτ,
καδδῆ βεῤῥοίας, τοῦ πατρὸς μαχχ-
μὲτ τζελεμπι, τοῦ ἀνα-
γραφέως.

τοῦ ἀχμὰτ ἑρμηνεία. [illegible]

τέλος τοῦ πρώτου κεφαλαίου.

κεφάλαιον δεύτερον. ΣΧ. Ἐστὶ σοφὸς καὶ ἀγαθὸς, καὶ ἀληθινὸς καὶ αὐτοαλήθεια. Ὅσα περιποιήματα ἔχουσι τὰ ποιήματα αὐτοῦ μεμερισμένως: ἔχει αὐτὸς μόνος,

quibus etiam aliæ generis eiusdem notæ propriæ accedunt.

TRANSLATA EST HAEC Confessio, in Turcarabicam linguam, ab Achmate, Berrhoeæ Pratore, qui, Machumuta Zelebi Commentariensis pater fuit.

ACHMAT. interpretatio, ichti catumus bunun uzer rindetur kimalach barutur chaliki tzumle mef tzudatur kimgloctan bar ecleti ne tzesmitur ne tzismanitur cheitur akilki bi be chem akultur akle benizemas keamil benu kemil alim basit catim bilalichage ale itzindetur be tanistetur lamekiädur erger te chatirtur isibu diker uleam sipheiler alacha maszuftur bu narum lomachlucundemuzaz olurtachi neki bunara benizer barisa. — Molesta equidē, hęc te d quia in Græco posita: omittere nolui.

Hactenus, primum caput.

SCHOL. Est sapiens & bonus: est verus atque ipsa ueritas. Quicquid commodorum — Caput 2. Creaturę.

risi Grek harfleri ile de yazılmıştır. Grek harfli bu Türkçe itikatnameyi kimin nerede hazırladığı bilinmiyor. Ancak, Avrupa bilim çevreleri bu eserden hemen haberdar olmuş ve Martin Crusius bu metni Latin harfli yazıçevrimi ile birlikte 1584'te yayımlamıştır: *Turcograeciae libri octo* (Basel 1584), II. Kitap, s. 107-119. Macar Türkologlarından Tibor Halasi Kun da Grek harfli bu Türkçe itikatnameyi dil bakımından incelemiş, Grekçe ve Latin yazıçevrimindeki hataları düzelterek eseri Macarcaya çevirmiştir (bkz. Tibor Halasi Kun, *Gennadios török hitvallasa,* KCsA I, Ek cilt, Budapeşte 1936, s. 139-247).

Yazıda Grek alfabesini en geniş ölçüde kullananlar, hiç şüphesiz, Ortodoks Hıristiyan inancına sahip Anadolulu Karamanlılar olmuştur. Yunanca bilmeyen Karamanlılar dinî ve dindışı konulardaki kitaplarını Grek alfabesiyle yazmışlar ve yayımlamışlardır. Grek harfli Karamanlı Türkçesi kitaplar 18. ve 19. yüzyıldan kalmadır.Bunların içinde en eskisi, ilk baskısı 1718'de İstanbul'da (diğer baskıları: Amsterdam 1743, İstanbul 1803 ve 1883) yapılmış olan *Gülzar-i iman-i Mesihi* adlı din kitabıdır. 18. yüzyıl başlarından 19. yüzyıl sonlarına kadar yani iki yüz yıl içinde İstanbul, Venedik, Atina, Viyana, Laypzig, Amsterdam, Bükreş gibi şehirlerde basılmış Karamanlıca kitapların toplam sayısı 500'ü aşar. Karamanlıca eserlerin çoğu standart Türkçe ile değil, mahalli Karamanlı lehçesi iledir. Bu eserlerin dil özellikleri ünlü Macar Türkologu János Eckmann tarafından incelenmiştir: bkz. J. Eckmann, "Anadolu Karamanlı ağızlarına ait araştırmalar, I: Phonetica", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi,* VIII (1950), s. 165-200, "Yunan harfli Karamanlı imlâsı hakkında", *Türk dili ve tarihi hakkında araştırmalar,* Ankara 1950, s. 27-31. Aynı müellifin Karamanlı edebiyatı hakkındaki araştırması için *Fundamenta II*'deki makalesine bakılabilir *(Philologiae Turcicae Fundamenta,* II, Wiesbaden 1965, s. 819-835.)

Anadolu Karamanlıları, bilindiği gibi, Kurtuluş Savaşı sonrası yapılan mübadelede Yunanistan'a gönderilmişlerdir. Mübadele sırasında sayıları bir milyon civarında olan Karamanlıların yaşlıları Türkçe konuşup Türkçe yazmaktadırlar. Genç nesil ise, doğal olarak, Grekleşmiştir.

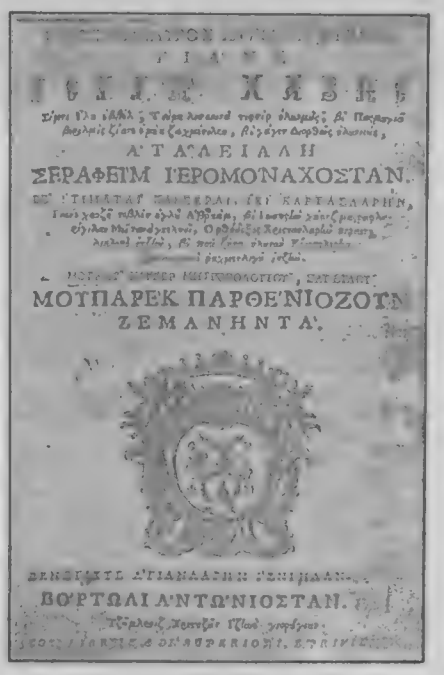
ΑΤΑΛΕΙΑΛΗ
ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΓΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣΤΑΝ.
ΜΟΤΛΟΥ ΚΑΪΣΕΡ ΜΗΤΡΟΠΟΛΟΥΤΟΥ, ΣΑΤΕΤΛΟΥ
ΜΟΥΜΠΑΡΕΚ ΠΑΡΘΕΝΙΟΖΟΥΝ
ΖΕΜΑΝΙΝΤΑ.
ΒΟΡΤΩΑΙ ΑΝΤΩΝΙΟΣΤΑΝ.

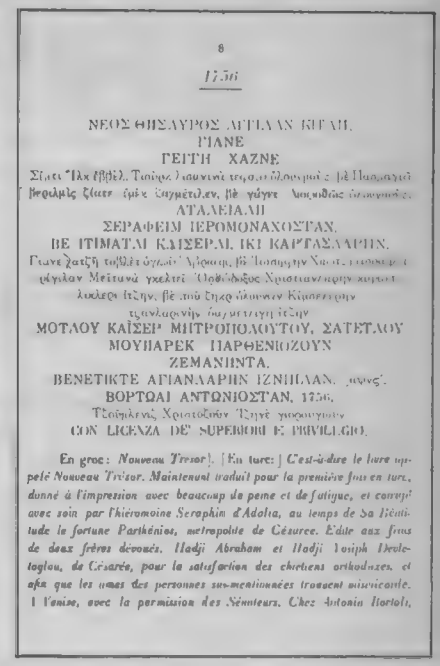
ΝΕΟΣ ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΑΝΓΙΛΑΝ ΚΙΤΑΒ.
ΥΑΝΕ
ΓΕΙΤΗ ΧΑΖΝΕ
ΑΤΑΛΕΙΑΛΗ
ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣΤΑΝ.
ΒΕ ΙΤΙΜΑΤΛΙ ΚΑΙΣΕΡΛΙ, ΙΚΙ ΚΑΡΤΑΣΑΛΑΡΙΝ.
ΜΟΤΛΟΥ ΚΑΪΣΕΡ ΜΗΤΡΟΠΟΛΟΥΤΟΥ, ΣΑΤΕΤΛΟΥ
ΜΟΥΜΠΑΡΕΚ ΠΑΡΘΕΝΙΟΖΟΥΝ
ΖΕΜΑΝΙΝΤΑ.
ΒΕΝΕΤΙΚΤΕ ΑΓΙΑΝΛΑΡΙΝ ΙΖΝΙΛΑΝ. 1756.
ΒΟΡΤΩΑΙ ΑΝΤΩΝΙΟΣΤΑΝ. 1756.
CON LICENZA DE' SUPERIORI E PRIVILEGIO.

Karamanlı Türkçesi
Keşiş Antalyalı Serafeim Yeromonakhos'un Yeni Hazne *adlı kitabının kapağı:*
NEOS THISAURUS ANİLAN KİTAP,
YANE
YENİ HAZNE
Şimdi ilk evvel, Türk lisanına tefsir olunmuş, Ve Basmaya verilmiş ziade emek zahmetilen,
Ve gayet Diorothos olunmuş,
ATALEYALI (Antalyalı)
SERAFEİM YEROMONAKHOSTAN.
VE İTİMATLİ KAYISERLİ, İKİ KARDAŞLARIN,
Yane hacı Dövletoğlu Avraam, Ve Yosifin Harç masraflariyilan Meydana geldi,
Orthodoksos Hristianların kifaetlikleri için, Ve bu zikr olunan Kimselerin canlarının rahmetliği için.
MOTLU KAYISER MİTROPOLUTU, SADETLU
MUBAREK PARTHENİOZUN
ZEMANINDA.
VENEDİKDE AYANLARIN İZNİ(Y)ILAN
VORTOLİ ANTONİOSTAN. 1756
Cümleniz Hristosun İçine yörüyün.

Bu yazımızda, Türkçeden başka dil bilmeyen Karamanlılarla anadilleri Rumcanın yanısıra Türkçe de bilen, fakat Arap alfabesini bilmedikleri için Osmanlıca metinleri okuyamayan Türkiyeli Rumlar için yayımlanmış Grek harfli Türkçe kitaplardan birinden, 1891'de İstanbul'da yayımlanmış *Dustûr* (Düstur) adlı eserin 1. cildinden bir sayfalık bir örnek vereceğiz. İstanbul'da *Anatoli* (Anadolu) gazetesi matbaasında basılmış olan bu eseri kimin hazırladığı bilinmiyor. *Anatoli* gazetesi, *Gazeta-yı Anatoli* adı ile 1840'ta İstanbul'da E. Misaelides tarafından kurulmuş olup Türkiye'de yayımlanan Yunan harfli ilk Türkçe gazetedir.

Grek alfabesinde Türkçenin *c, ç, hı, ı, j, ş, ö* ve *ü* seslerini gösterecek harfler bulunmadığından Grek harfli Türkçe metinlerde bu sesler için değişik harf çiftleri ve yazıçevrim işaretleri kullanılmıştır. Grek harfli Türkçe *Dustur*'da kullanılan yazıçevrim sistemi oldukça basittir: *dz = c, tz = ç,* noktalı *sigma = ş,* noktalı *pi = b, beta = v, gamma = ğ,y,* noktalı *omikron = ö, ipsilon = i, ı, ou = u* ve *ü.*

Grek harfli metindeki eksikliklerin ikisi parantez içinde gösterilmiştir *Huriye* (hürriye), *tekaful* (tekeffül) gibi diğer eksik veya hatalı yazılışlar, kolayca anlaşılabileceği için, ayrıca işaret edilmedi●

KANONI ESASI

Memaliki Devleti Osmaniye

1 Madde. Devleti Osmaniye memalik ve kıtaatı hazıreyi ve eyalati mumtazeyi muhtevi, ve yekvucud olmagıle, hiç bir sebep ile tefrik kabul itmez.

2 Madde. Devleti Osmaniyenin paytahtı İstanbol şeheridir, ve şeheri mezkurin sair biladi Osmaniyeden ayrı olarak, bir gona imtiyaz ve maafiyeti yokdur.

3 Madde. Saltanati seniyei Osmaniye hilafeti kübrai islamiyeyi haiz olarak sulalei ali Osmandan usuli kadimesi veçhile, ekberi evlada aitdır.

4 Madde. Zati hazreti Padişahı, hasbel hilafet dini islamın hamisi, ve bil cümle tebeai Osmaniyenin hökümdar ve Padişahıdır.

5 Madde. Zati hazreti Padişahinin nefsi humayunu mukatdes ve gayri meesuldur.

6 Madde. Sulalei ali Osmanın hukuki huriyye ve emval ve emlaki zatiye ve madamel hayat tahsisati maliyeleri, tekafuli umumi tahtındadır.

7 Madde. Vukelanın azl-u-nasbi ve rutbe ve menesip tevcihi, ve nişan iytası, ve eyalati mumtazenin şeraiti imtiyaziyelerine tevfikan icrai tevcihatı, ve meskukat darbı, ve hutbelerde namının zikri ve duveli ecnebiye ile muahedat akdi, ve harb ve sulh iylanı, ve kuvvei berriye ve bahrıyenin kumandası, ve harakatı askeriye ve ahkami Şeriye ve Kanoniyenin icrası ve Devairi idarenin muamelatına muteallik Nizamnamelerin tanzimi, ve mucazati kanuniyenin tahfifi ve ya avfi ve Meclisi umuminin akd-u-taadili, ve ledel iktiza heyyeti meebusanın eazası yeniden intihab olunmak şartı ile feshi hukukı mukatdesei Padişahiye cümlesinde (n)dir.

Tebaayı Devleti Osmaniyenin huku(kı) umumiyesi

8 Madde. Devleti Osmaniye tabiyetinde bulunan efradın cümlesinde her hangı Din-u-Mezhepden olursa olsun bila istisna Osmanlı taabir olunur, ve Osmanlı sıffatı Kanunen muayyen olan ehvale göre istihsal ve izaa idilir.

ΚΑΝΩΝΙ ΕΣΑΣΙ

Μεμαλέκι Δεβλέτι Ὀσμανιγέ.

1 Μαδδέ. Δεβλέτι Ὀσμανιγὲ μεμαλὶκ βὲ κητααάτη χαζηρεγὶ βὲ ἐγιαλέτι μουμταζεγὶ μουχτεβὶ, βὲ γέκβουτζοὺδ ὀλμάγηλε, χὶτζ πὶρ σεπὲπ ἰλὲ τεφρὶκ καπούλ ἰτμέζ.

2 Μαδδέ. Δεβλέτι Ὀσμανιγενὶν παϊταχτὴ Ἰσταμπὸλ σεχερίδιρ, βὲ σεχέρι μεζκιουρὶν σαὶρ πιλάδι Ὀσμανιγεδὲν αγρὴ ὀλαράκ, πὶρ κιονὰ ἰμτιγιὰζ βὲ μααφιγετὶ γιόκδουρ.

3 Μαδδέ. Σαλτανάτι σενιγεὶ Ὀσμανιγὲ χιλαφέτι κιουπραῒ ἰσλαμιγεγὶ χαΐζ ὀλαρὰκ σουλαλεῒ ἄλι Ὀσμανδὰν οὐσοῦλι καδιμεσὶ βετζχιλε, ἐκπέρι ἐβλαδὰ ἀΐτδηρ.

4 Μαδδέ. Ζάτι χαζρέτι Παδισαχὶ, χασπὲλ χηλαφὲτ δὶνι ἰσλαμὴν χαμισὶ, βὲ πὶλ δζουμλε τεπααΐ Ὀσμανιγενὶν χιουκιουμδὰρ βὲ Παδισαχήδηρ.

5 Μαδδέ. Ζάτι χαζρέτι Παδισαχινὶν νέφσι χουμαγιουνοὺ μουκατδὲς βὲ γαΐρι μεεσουλδουρ.

6 Μαδδέ. Σουλαλεῒ ἄλι Ὀσμανὴν χιουκουκι χουρριγὲ βὲ ἐμβὰλ βὲ ἐμλάκι ζατιγὲ βὲ μαδάμελ χαγιὰτ ταχσισάτι μαλιγελερὶ, τεκεφοῦλι οὐμουμὶ ταχτηνδάδηρ.

7 Μαδδέ. Βουκελανὴν ἄζλ-ου-νασπὶ βὲ ρουτπὲ βὲ μενασὶπ τεβδζίχι, βὲ νισὰν ἰϊτασὴ, βὲ ἐγιαλέτι μουμταζενὶν σεραΐτι ἰμτιγιαζιγελερινὲ τεβφίκαν ἰδζραῒ τεβδζιχατὴ, βὲ μεσκιουκιὰτ δαρπὴ, βὲ χουτπελερδὲ ναμηνὴν ζικρὶ βὲ δουβέλι ἐδζνεπιγὲ ἰλὲ μουαχεδὰτ ἀκδὴ, βὲ χάρπ βὲ σοὺλχ ἰϊλανὴ, βὲ κουββεῒ περριγὲ βὲ παχριγενὶν κουμανδασὴ, βὲ χαρακάτι ἀσκεριγὲ βὲ ἀχκιάμι Σεριγὲ βὲ Κανονιγενὶν ἰδζρασὴ βὲ Δεβαΐρι ἰδαρενὶν μουαμελατηνὰ μουτεαλλὶκ Νιζαμναμελερὶν τανζιμὶ, βὲ μουδζαζάτι κανουνιγενὶν ταχφιφὶ βὲ γιὰ ἄφβὴ βὲ Μεδζλίσι οὐμουμινὶν ἀκδ-ου-ταδιλὶ, βὲ λεδὲλ ἰκτιζὰ χεϊγέτι μεεπουσανὴν ἐαζασὴ γενιδὲν ἰντιχὰπ ὀλουνμὰκ σαρτὴ ἰλὲ φεσχὴ χουκούκη μουκατδεσεῒ Παδισαχιγὲ δζουμλεσινδέδιρ.

Τεπαΐ Δεβλέτι Ὀσμανιγενὶν χουκοὺ οὐμουμιγεσί

8 Μαδδέ. Δεβλέτι Ὀσμανιγὲ ταπιγετινδὲ πουλουνὰν ἐφραδὴν δζουμλεσινδὲ γὲρ χάνγη Δὶν-ου-Μεζχεπδὲν ὀλούρσα ὀλσοὺν πιλὰ ἰστισνὰ Ὀσμανλὴ ταπὶρ ὀλουνοὺρ, βὲ Ὀσμανλὴ σηφφατὴ Κανούνεν μουαϊγὲν ὀλὰν ἐχβαλὲ κιορὲ ἰστιχσὰλ βὲ ἰζαὰ ἰδιλίρ.

ΔΟΥΣΤΟΥΡ

ΓΙΑΝΙ

ΔΕΒΛΕΤΙ ΟΣΜΑΝΙΓΕΝΙΝ ΚΑΒΑΝΙΝ-ΟΥ-ΝΙΖΑΜΑΤ

ΒΕ

ΤΑΑΛΙΜΑΤ-ΟΥ-ΤΑΑΡΙΦΑΤΗ ΒΕ ΕΒΑΜΙΡΙ

ΜΕΔΖΜΟΥΑΣΗΔΗΡ.

ΔΖΙΛΔΙ ΕΒΒΕΛ

ΟΥΜΟΥΡΙ ΜΟΥΛΚΙΓΕΓΕ ΜΟΥΤΕΑΛΛΙΚ

ΚΑΒΑΝΙΝ ΒΕ ΝΙΖΑΜΑΤ

ΔΕΡΙ ΣΑΑΔΕΤΔΕ

"ΑΝΑΤΟΛΗ" ΓΑΖΕΤΑΣΙ ΜΑΤΠΑΑΣΗΝΔΑΝ

1891.

Harf büyük	Harf küçük	Okunuşu	Transliterasyon
Α	α	alfa	a
Β	β	beta	b
Γ	γ	gamma	g
Δ	δ	delta	d
Ε	ϵ	epsilon	ē
Ζ	ζ	zeta	z
Η	η	eta	e
Θ	θ	theta	th
Ι	ι	iota	i
Κ	κ	kappa	k
Λ	λ	lambda	l
Μ	μ	mu	m
Ν	ν	nu	n
Ξ	ξ	ksi	x
Ο	ο	omikron	o
Π	π	pi	p
Ρ	ρ	ro	r
Σ	σ, ς	sigma	s
Τ	τ	tau	t
Υ	υ	upsilon	u,y
Φ	φ	fi	f
Χ	χ	kh, çi	kh,ç
Ψ	ψ	psi	ps
Ω	ω	omega	ō

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

ΕΣΠΕΡΙΝΗ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΣΥΝΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ ΝΙΚΟΣ Α. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΕΚΑΣΤΟΝ ΦΥΛΛΟΝ ΛΕΠΤΑ ΠΑΡΑΔΑΣΩΝ

Η ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ-ΟΙ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΔΕΣ.

ΟΙ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΔΕΣ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Η «Τανίνα προσκαλεί τους Έλληνες να διασαφήσουν από το Πατριαρχείον. Η απάντησις έτο ή στενοτέρα συμφιλίωσις του Έθν. κέντρου μετά του Έθνους.

Σήμερον εν κυρίω άρθρω προσκαλεί να διασαφήσουν δύο μερίδες του Έθνους: [illegible] Καραμανλήδες πρός τους άλλους [illegible] Έλληνας δυο Καραμανλήδες [illegible] Λουσιεν Δαρλό [illegible] Έλληνες εθρισιτικώς και [illegible] ενδιαφέρουν το όνομα Καραμανλήδες. Επί τη Καραμανλήδες τασσόμενοι [illegible] ήτοι τους Τούρκους, [illegible] ευρισκόμενοι, [illegible] πατριαρχών των γλώσσαν κατέστησαν την [illegible] (Σ. Σ. Κ. αυτό ενδιαφέρει και [illegible] λοιπούς Έλληνας. Χωρίς

Ο Αρμένιος Πατριάρχης συνοδευόμενος υπό δύο λαϊκών συμβούλων επεσκέφθη αυθημερόν και χθες και την Α Γ τον Μ. Βεζύρην εις ον επέδωκεν υπόμνημα περί της θλιβεράς, καταστάσεως, ήτις σας δε και ον στρατάρχην Μαχμούδ Σεβκέτ πασάν, δστις ήκουσε των παραστάσεων τον πατριάρχου περί της καταλύσεως ενός Αρμενίου μητροπολίτου εις Ιοδίαν δεσμά. Ο στρατάρχης — ούδεμίας άρα συμπαθείας εμφανίσας τον Θεόν και άρχην της «Τανίνα — δεν έφανη εθέτων να παραπέμψη άλλοχού την Αρμένιον Πατριάρχην, άλλ' επέμεινεν δτι αυτείς δέον να κάρχει πρός απαλλαγήν, δτε τα δικαιώματα των Αρμενίων θά περιφρουρήσωσι και δτι πάσα παράνομος πράξις θά επανορθωθή.

*

Ώστε δεν απεκρούσθη κατ' αρχάς το ενλεχθέντος υπηρέτους παρανόμου περί

ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Τηλεγραφούσιν εξ Αθηνών εις τον «Ν. Ε. Τύπον τα εξής περί του θρόνου του βασιλέως Γεωργίου.

«Καθ' ά λέγεται εις τους αυτικούς κύκλους, ο βασιλεύς Γεώργιος περί τα τέλη Ιουλίου θά έλθη εις Αίξ-λα-χαπέλ. Εν τούτοις προστίθεται δτι ο βασιλεύς δράσας δι' επιστροφή εις Ελλάδα, μέλλει ά ξεπεριεή κατάσασης φονή δανουμένη.

Οι Ελληνικοί κυβερνητικοί κύκλοι φρονούσι πάντοτε, δτι το κρητικον ζήτημα θά λυθή ειρηνικώς διά μέσου των δυνάμεων.

*

Ενώ πανταχόθεν επιλεγραφάθη δτι ά δος

των, αι αρχαιαι, τι δποία ή δν αύτας ά άνηπ. δσωποι αύτων, να συνεχωνται [illegible] ένα τής [illegible] εν τη «Ιδούση της λόχης ε' Ένωσις.

6) Αι αποφάσεις αύτου θά δημοσιευθώσι διά των εφημερίδων να ανακοινωθώσι, δε και εις την κυβέρνησιν.

7) Νά διοργανώσωσι εθίσεις ά άρθρα δημοσιευόμενα εις τινα εφημερίδας φύσεως δε τοιαύτης, ώστε να διεγείρωσι τα φυλετικά μίση, να λοιδόνωνται δι συγχρόνως και άλλα μέτρα κατά των εφημερίδων τούτων.

8) Νά κοινολογηθή εις τους κατοίκους των χωρίων της Μακεδονίας δτι τού λοιπού δεν πρέπει να παρέχωσιν άσυλον και ενδιάλειψιν της πατριαρχικής συμμορίας οι δποίοι εγκαθίστανται κατά τού Συντάγματος και της ελευθερίας, διότι άλλως θά θεωρώνται προδόται της πατρί-

λόσω τα πατρια χιαί μου πεθάνον να. Πρέπει να δαείλθη εις πελεμικος συμβιβασμος, άλλως θα αρεθεθή ό δημ δία γνώμης!»

Ο υπουργός των δυσεριεών απάντησεν δτι επλεγρεφήνην ήδη εις Αδανα περί της άνευ της γνώμης του γενικού διοικητού εις δνείχε όσασι δήποτε συλλήψεως των επιτήδειων τούτων.

Οι άνω σταταγών ενεργούντες δύνηται θά παύσωσι, προσεθήκεν ό Φερίδ πασάς.

Ακολούθως ό υπουργός των εσωτερικών ανακοίνωσεν δτι ή Κυβέρνησις, πεισμένη περί τ.ο δικαιώματος, τό δποίον έχει ό Πατριάρχης να ζητήση πληροφορίας έκ των υπαλλήλων τ άνων ε. ταλεγράφησεν εις Αδανα να απδαθώσι τα δικαιώματα των Αρμενίων ώς και την απαγόρευσιν της συλλήψεως πλην άνευ ίδιαιτέρας διαταγής της κεντρικής ενθρονήσεως προς τοιούτους εις δημοσία συνάφειαν μετά του Πατριαρχείου. Επί τούτοις ό Πατριάρχης ζήτησεν δπως

İstanbul'da çıkan Konstantinopolis *gazetesinin 20 Haziran 1909 tarihli 97'nci sayısının başyazısı: "Karamanlılar ve Hellenizm."*

Kurtuluş Savaşı sırasında, Papa Eftim Büyük Millet Meclisi önünde konuşurken.

Karamanlı Ortodoksların aslen Türk olduklarını ısrarla vurgulayan yerli bir kaynak, Câmi beyin geçen sayımızda bir paragrafını alıntıladığımız *Osmanlı Ülkesinde Hıristiyan Türkler* (İstanbul, 1922) adlı kitabıdır. Müteveffa G.Jaeschke gibi bazı Alman türkologları da, bu savı desteklemişlerdir. Konu, İkinci Meşrutiyette, *Tanin*'de yazan İttihatçı Hüseyin Cahit (Yalçın) ile İstanbul Rumları arasında uzun boylu tartışılmıştı.

Küçük bir örgüt olarak hâlâ yaşamını sürdüren (Fener'deki Eukumenikos Patriklikten) Bağımsız Türk Ortodoks Kilisesi de, Anadolu Rumlarının Türk aslından geldikleri görüşündedir. Bu kilisenin kurucusu Papa Eftim, Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunan istilâsına ve Fener Patrikhanesinin onları desteklemesine karşı çıkmıştır. Bu konuda, 1951 yılında yayımlanan bir kitap da vardır: Teoman Ergene, *İstiklâl Harbinde Türk Ortodoksları.* Ayrıca şu makaleye bakılabilir: Hikmet Yavuz Ercan, "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi," *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Cilt V (1967), Sayı 8-9, s. 411-38. Papa Eftim'in oğlu ve BTOK'nin ruhanî önderi II.Papa Eftim (Dr. Turgut Erenerol) ile yakınlarda da milliyetçi bir haftalık gazetede bir röportaj çıkmıştır: Erol Kaymak, *And,* Sayı 10 (24 Aralık 1983), s. 12-13.

Bilimsel bakımdan belki daha doğru sayılabilecek karşı tez (yani Karamanlıların dilce Türkleşmiş Rumlar -Yunanlılar- oldukları görüşü) için ise bakınız: Spiros Vryonnis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization, 11 - 15th Centuries* (London, 1971). Aynı yönde (beklenmedik) bir tanıklık da,Tunuslu Hacı Ahmed adlı bir onaltıncı yüzyıl coğrafyacısından gelmektedir. Bu zat, aslı Oxford Old Bodleian Library'de bulunan bir yazma eserinde, Güney Amerika'daki Peru ülkesinden söz ederken şöyle diyor:"... bundan evvel bu vilâyetün halkı cemi'si putperest idiler. Lâkin haliya Hispanyol tayfasından dil ve kaide öğrenmişler imiş. Ve nice [nasıl] ki Anadolu'nun ve Karaman'un halkı dahi Türk tayfasından hemçünan [aynı şekilde] dil ve kaide öğrendiler." (Varak 45a.)

Prof.Dr.Bedi N.Şehsuvaroğlu, "Kanunî Devrinde Yazılmış ve Şimdiye Kadar Bilinmeyen Bir Coğrafya Kitabı,"*Kanuni Armağanı* (Ankara: T.Tarih Kurumu Yay., 1970), s. 213.

Tunalı Hilmi Bey, 1902 yılında, yurt dışında faaliyet gösteren diğer Jön Türk arkadaşlarıyla Cenevre'de (Ayakta solda, Tunalı Hilmi; sağda Dr. Akil Muhtar Oturanlar solda, Dr. Şefik; sağda Nuri Ahmet).

Tunalı Hilmi'nin
1902'de Cenevre'de Fransızca Olarak Yayımladığı
Halk Hâkimiyeti
risalesi ve
Anayasa Tasarısı

TUNALI HİLMİ
(Eskicuma, 28 Ağustos 1871-
İstanbul, 26 Temmuz 1928)

Halkçı, Türkçü ve dilci bir siyaset adamı olan Tunalı Hilmi Beyin ailesi, 1897'de Türk-Yunan savaşı sırasında Bulgaristan'dan göçmen olarak İstanbul'a gelmiştir. Kendisi, Gülhane Askerî Tıbbiyesi'nde öğrenciyken, (sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşen) gizli bir dernek kurmuş, "Jön Türk" olmuştur. 1895 Ekiminde İsviçre'ye kaçmış, Cenevre'de bir yandan hürriyet mücadelesi yapmış, bir yandan da pedagoji okumuştur. 1904'te Mısır'a gitmiş ve yazarlık ve yayıncılık çalışmalarına devam etmiştir.

31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) olayından sonra yurda dönerek, çeşitli kazalarda kaymakamlık yapmıştır. 1919'da son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Bolu mebusu olarak seçilmiş, 27 Nisan 1920'de de Birinci TBMM'ne katılmıştır. İkinci ve Üçüncü dönemlerde, Zonguldak mebusu olmuştur.

AÇIKLAMA

Büyük devletler tarafından 11.5.1895 tarihinde, YALNIZ altı VİLAYET için Osmanlı Devletine verilen Memorandumu *PRO ARMENİA*'da okuduk. Raporun 25 Şubat 1902 tarihli, 7 numaralı sayısında yayınlanan kısmı şöyle:

"KAZA MECLİSİ NAHİYE MECLİSLERİNCE, SANCAK MECLİSİ DE KAZA MECLİSLERİNCE SEÇİLECEK."

"EYALET GENEL MECLİSİ SANCAK MECLİSLERİNCE SEÇİLECEK."

Temel biraz bizimkini andırıyor. Bununla beraber, o biraz daha geniş. Acaba o birkaç yıl önce yayınlanan düşüncemizin hareket noktası mı idi? Hayır... O halde biz büyük devletler kadar düşünebiliyoruz, demeye mi kalkışacağız?

Yine hayır.

Sadece bu benzerliği belirterek mütevazi projemize dikkati çekmek istiyoruz.

ÖNSÖZ

"Bugünden çok yarından korkuyorum"
(*Murad*, sahife 115)

Dünya zaman zaman bakışlarını DOĞUYA çeviriyor. Bu bakışlar hayat saçan güneş ışıklarına değil, esrarlı karanlıklara, pek çok hayatı söndüren kanlı bulutlara, uçsuz bucaksız yangınlara, açıkça yapılan katliamlara, gizli cinayetlere, sayısız cürümlere, daima yeniden icad edilen fenalıklara ve ahlâksızlıklara, birbirini izleyen casusluk olaylarına dalıyor; uygarlaşmış bir despotluğa, umutsuzlukla dolu olan ve bu yüzden de gittikce vahşileşen, DİN ve IRK farkı gözetmeyip başkalarından ziyade kendi ulusunu ezen bir zulme çevriliyor. Bu zulüm, doğuda zorunlu olarak esneklikten yoksun olan milliyetçileri örnek almakta ve din ve ırk farkı gözetmeyen bir REFORM PARTİSİ'ni taklit etmektedir. O Doğu ki *adalet* ilâhesinin matemli bir mabedi gibi inlemektedir.

Yarın bugünden de daha korkunç olacaktır: Bugün herkes ıstırap çekmektedir, herkes despotluğun korkunç ağırlığı altındadır, ve buna karşı az çok direkt olan bir tek mücadele vardır. Fakat yarınki kurtuluş devresinde, halk hâkimiyetinin düzenlenmesi açısından henüz hazırlanmamış olan fikirler, milliyetçilerin arzularının kırbaçladığı düşünceler, geçmişteki despotizmin bütün unsurlarda bir kalıntı olarak bıraktığı kin kolaylıkla tahrik edilebilecek ve halkın birbirine karşı savaşına yol açabilecektir. Yani ya milliyetçilerin mübalağası sonucu veya yaralanan bir izzetinefsin etkisiyle dahilî harp çıkacaktır.

Evet, şayet esaslı temellerden yoksun hale gelen bu propaganda sistemi, MÜSTAKBEL DEVLET TEŞKİLÂTI hakkında verimli bir hale girmezse, belirsiz, değişen, sallanan ve teker teker birbirlerine karşı mücadele eden fikirler hasıl olacak ve bu fikirlerin çarpışması, idarî ve parlamenter olmaktan ziyade sosyal ve politik krizlerin patlak vereceği bir devrede kanlı olaylara yol açacaktır. O zaman zavallı halk, yeni hayatın az çok getirdiği hürriyete rağmen, bugün, şiddetli despotizm altında duydukları aldatıcı huzuru belki de arayacaktır.

"Bu kadarcık şey için bu kadar kan dökmeye değmez."
(Potter, Belçika Kongresi 1830)

Sağduyu yarının ödev ve sorumluluklarının bugünkilerden daha vahim olduklarını ve hattâ bugünün de bu ödev ve sorumlulukları içerdiğini herhalde kabul eder.

Maalesef yarını kimse düşünmemektedir.

Bundan birkaç yıl evvel *MURAD* (temennî) nami altında 228 sahifelik bir broşür yayınlayarak hemen hemen bir anayasa sunmuştuk. Bütün partilerin karışımı olan ve bizim idealimizi yansıtan bir müstakbel partinin programını çizmiştik. Bunlarla birlikte düşüncelerimizi de uzun uzadıya açıklamıştık. O düşüncelerimizi şöylece özetliyebiliriz:

Kurulmaya çalışılan bir parti, özellikle Türkiye gibi bir ülkede, ne kendisini ne de programını iki kelime ile hattâ iki dilde sunup tanıtamaz. Zulmün belirtilerini melânkolik ve şairane bir tarzda, hele klâsik ve üstün bir stilde anlatmakla hiçbir sonuç alınamaz. Bir katilin ölümü, hiçbir şey sağlamaz. Duygusal bir haykırışla hiçbir zaman birlik meydana gelmez, zaten gelse de dayanmaz.

Halka, partinin yapmak istediği reformların esaslı noktaları ve benimsediği prensipler AYRINTILARİYLE, adeta matematiksel şekilde ve daima HALK AĞZİYLE ve Türkiye'de KONUŞULAN BÜTÜN DİLLERLE anlatılmalıdır. Aksi halde halk ve hattâ partinin militanları bile ne olacağını ve özellikle teşkilâtlanına zamanı geldiğinde ne yapılması gerektiğini bilemezler.

Ve işte, mütevazi bir yapıt olan *Murad*'ın anahatlarını burada anayasa (tasarısı) ile birlikte vererek söylediklerimizin bir kısmını açıklamak istiyoruz.

Bazıları sunduğumuz yasaya bir göz attıktan sonra, halk mevcut olmadan bir parlamento yasası hazırlamak istediğimizi sanarak bize güleceklerdir. Zira onlara göre yasama yetkisi sadece halk tarafından seçilmiş yöneticilere *(magistrats)* aittir. Bu böyle midir? Bir konu hakkındaki kamuoyu bir veya birçok kimselerin kişisel fikirlerinden doğmaz mı? Kişisel bir düşünce kamuoyu haline gelemez mi? Bugün halk tarafından seçilmiş bir yönetici *(magistrat)* olmadığına göre, propagandanın amacı nedir?

Sonuç olarak, beledî ve adlî sorunları bir yana bırakarak, ve *direkt seçimi de* atarak, *parlamentoya temel teşkil etmek üzere* Türkiye'nin ekonomik ve sosyal durumunun gerektirdiği özel bir sistem kurduk. İletme araçlarının eksikliği nasıl bilinmekte ise, halkın tümünün entellektüel seviyesi de bilinmektedir. Kimse, Türkiye'nin ve ahalinin bir kısmı bir yana bırakılırsa, (birkaç aşiret ve kabile hariç) bu gerçeğe itiraz edemez, aksi halde yalan söylenmiş olur.

Sorun olarak ülkenin tümünün ekonomik durumu dikkate alınarak incelenip bir karara bağlanabilir. Entellektüel açıdan halkın görüş açısı en sonda gelir. Buna rağmen biz, bazı oylama metotları araştırmayı da görev saydık.

Sıkıntılı bir devre geçirilirken bir kimsenin, düşüncelerinden hiç olmazsa bir tanesinin kabul edildiğini, hatta uygulandığını görmesi ne büyük bir teselli dir

Kongre toplandı.*

Ne yaptı, nasıl oldu, orada ne yapıldı? Bu hususlarda birşey diyemeyiz, zira bu sadece dedikodu olur özellikle biz orada bulunmadığımıza göre, zira... belki de biz bu Kongreye katılmamaktayız.

Onu bütün kalbimizle kutluyo ve sadece sonucunu kabulleniyoruz.

Zabıtlara bakarsak, *Osmanlı Liberalleri* Kongresinin kıymetli dakikaları sadece bir noktaya ayrılmıştır; *Büyük devletlerin müdahalesi*, bu da bir azınlığın *ayrılmasına* yol açtı.

Peki! halkı feda etmeden, birkaç Osmanlı vatandaşının isteğ

*Bakınız: Sina Akşin, *Yüz Soruda Jöntürkler ve İttihat ve Terakki* (İstanbul: Gerçek Yay. 1980), Soru 16: "1902 Birinci Jöntürk Kongresi." —*Tarih ve Toplum*

üzerine müdahalede bulunulabilir mi? *Müdahale taraftarları* isteklerinin yerine getirilememesi halinde başka girişimlerde bulunmayı düşünmüşler midir? Hayır! ve *müdahaleye yandaş olmayanlar* başka bir olanağa sahip mi? Evet, sulhcu bir olanak var; bir gazete çıkarmak.[1]

Şimdi yapıldığından daha sağlam bir birlik kurulabilmesi için yarının devletinin birkaç organik temeli niçin herşeyden evvel atılmadı? Evet, bugün düzene girebilmemiz yarının sorunlarının tek bir bütün haline getirilmesiyle mümkün olabilir.

Sonuç olarak, burada parti veya prensip farkı gözetmeksizin *bütün Türkiye'nin yenilik getiricilerine* sesleniyorum: Bu yasanın tümünü, fakat özellikle 12'nci maddesini kabul veya red edin.[2] Halkı ve halkın birbirlerinden farklı ve temelsiz görüşlerini bir araya getirin.

Evet, yarın için de hazırlanalım: Bugünkü korkunç rejimin yerini alacak olan temel noktaları geliştirelim, fakat bunu halkın önünde yapalım.

Bugünden çok yarından korkalım: yarın için de çalışalım. Bunu yapmak, bugünkü insanlık aleyhtarı idare sisteminin yıkılması olanaklarını araştırmak gibi sürekli bir iş değildir. Art düşünceleri, taraf tutmayı, dedikoduları ve içten olmayan duyguları bir tarafa bırakalım. Halkın temsilcisi olmanın savı ile göğüslerimiz kabardığı zaman, içimizin zulüm görenlerin iniltileriyle dolduğunu da his edelim.

Şimdiden itibaren, yüce insanlığın geleceği tarafından hakir görülen sahte iddiaları bir tarafa bırakıp devamlı olabilecek, fakat pratik temeller arayalım.

Hangi yönde olursa olsun, cürme kadar varan abartmaları bir tarafa bırakalım: akıllı ve sakin yaşlılar olmakla beraber daima gençliğin enerjisi ile gençleşmiş, canlı ve coşkulu olarak kalalım. Asîl duygularla alevlenmiş, fakat akıllıca fikirler taşıyan, devrimden ve evrimden gençliği fışkırtan gençler olalım. Zebun ihtiyarların ve düşüncesiz gençlerin düzeylerinden uzaklaşalım.

Doğu demokrasisinin soylu öncüleri olalım.

Ey Doğunun çocukları, demokrat olalım, gerçek demokrat; daima inanmış ve taraf tutmayan birer demokrat.

H.Tunalı

HALK EGEMENLİĞİNİN DÜZENLENMESİ (ORGANİZASYON)

Türkiye, bugün olduğu gibi, idarî yönden aşağıdaki şekilde bölünecektir: *Vilâyetler, Sancaklar, Kazalar, Nahiyeler, Köyler* ve *Başkent* (Payitaht). Bunlardan her birinin halk tarafından seçilen, hemen hemen bağımsız olan ve *Vilâyetliler Meclisi...*, *Köylüler Meclisi* gibi isimler taşıyan birer meclisi ile, sözde bugün olduğu gibi birer de *İdare Meclisi* olacaktır. Bunlara da *Vilâyet Meclisi... Köy Meclisi* denecektir. İstanbul'da da *Ayân Meclisi, Ahali Meclisi, Devlet Meclisi* bulunacaktır. Bunlardan başka, bu meclislere bağlı olarak *Cemiyetler, Ara Hâkimler* ve İstanbul'da bir *Ahali Cemiyeti* ile bir *Divan* bulunacaktır.*

I. KÖYLÜLER MECLİSİ: Köylüler tarafından üç yıl için seçilecektir. 100 kişiye bir üye seçilecek, fakat üyelerin sayısı beşten aşağı olmayacaktır. Köylüler Meclisi haftada bir defa toplanacaktır.

II. NAHİYELİLER MECLİSİ: Nahiyeliler Meclisinin temsilcileri Köylü Meclisleri tarafından 500 kişiye bir temsilci düşmek üzere üyeleri arasından atanacaktır. Meclis, Nahiye Merkezinde kurulacak ve iki haftada bir toplanacaktır.

III. KAZALILAR MECLİSİ: Kazalılar Meclisinin temsilcileri Nahiyeliler Meclisleri tarafından 1000 kişiye bir temsilci düşmek üzere, üyeleri arasından atanacaktır. Meclis, kaza merkezinde kurulacak ve ayda bir defa, en çok üç gün toplanacaktır.

IV. SANCAKLILAR MECLİSİ: Sancaklılar Meclisinin temsilcileri, Kazalılar Meclisleri tarafından 2500 kişiye bir temsilci düşmek üzere, üyeleri arasından atanacaktır. Meclis sancak merkezinde kurulacak ve iki ayda bir defa, en çok 5 gün toplanacaktır.

V. VİLÂYETLİLER MECLİSİ: Bu meclisin temsilcileri, Sancaklılar Meclisleri tarafından 5000 kişiye bir temsilci düşmek üzere, kendi üyeleri arasından atanacaktır. Vilâyetliler Meclisi 6 ayda bir, en çok 15 gün için toplanacaktır. Vilâyetliler Meclisi Vilâyet Merkezinde kurulacaktır.

VI. AHALİ MECLİSİ: Bu meclisin temsilcileri, Vilâyetliler Meclisleri tarafından 50.000 kişiye bir temsilci düşmek üzere, kendi üyeleri arasından atanacaktır. Atanacak olan temsilciler 25 yaşından küçük olmayacaktır. Yılda bir defa, en fazla 4 ay toplanacaktır. Meclis İstanbul'da kurulacaktır.

VII. ÂYAN MECLİSİ (Senato): Vilâyetliler Meclislerince kendi üyeleri veya diğer vatandaşlar arasından atanacak birer temsilciden oluşacaktır. Sultan ve Ahali Meclisi de, ayrı ayrı, Vilâyetliler Meclisi temsilcilerinin toplam sayısına eşit sayıda atamalar yapacaklar fakat bunları Ahali Meclisi içinden seçemeyeceklerdir.

Fetva Emini, Patrikler, Bulgar Egzarhı (Bulgar Kilisesi Ruhanî Reisi), *Hahambaşı* ve bunlara eşit sayıda softalar tarafından seçilmiş *Ulema* da hukuken Senatonun üyesi olacaklar, fakat oy kullanamayacaklardır.

Senatörler yüksek dereceli eski memurlar arasından 9 yıl için seçilecektir. Senatonun üçte biri, üç yılda bir yapılacak seçimlerle yenilenecektir.

VIII. OSMANLILAR MECLİSİ: Ahali Meclisi ile Senato'dan oluşacaktır. Sultanın değişmesi halinde, harp olması durumunda... toplanacaktır.

IX. İDARE MECLİSİ: Vilâyet Merkezindeki yüksek yerel memurlarla yerel meclisin kendi içinden seçeceği ona eşit sayıdaki üyelerden oluşacaktır. Müftüler, ruhanî reisler ve bunlara eşit sayıda Ulema da hukuken İdare Meclisinin üyeleri olacaklar, fakat oy kullanamayacaklardır.

Köylerde bu Meclis sadece Muhtarlardan, İmamlardan, ve Papazlardan oluşacak, fakat icradan evvel kararlarını Köylüler Meclisine sunacaktır. Anlaşmazlık halinde Nahiyeye başvurulacaktır.

X. DEVLET MECLİSİ: Bütün Devlet makamlarının atayacağı temsilcilerle, (Bu makamlar şunlardır: Sadrazamlık, Dahiliye, Hariciye, Adalet, Maliye, Vergi Arşivleri, Ticaret, Nafıa, Ormanlar, Madenler ve Ziraat, Posta ve Telgraf, Eğitim, Vakıflar, Emekli Sandıkları, Harbiye, Bahriye, Tophane, Sağlık Teşkilâtı, Gümrükler, Zabtiye, Fetva, Düyunu Umumiye Nezaret, Emanet Müşirlik ve Komiserlikleri) onbir Senato, onbir Ahali Meclisi üyesi ve her iki Meclisin onayı ile atanacak bir reisten oluşur. Üye adedi 43'tür. Devlet Meclisinin her yıl yenilenmesi mümkündür. Meclis haftada en az iki defa toplanır. Mecliste temsil edilen bütün makam ve daireler Meclise geçen ayın raporunu sunacaktır. (Devlet memur ve müstahdemleri için birkaç mahkeme ile birkaç büro olacaktır.)

XI. CEMİYET: Her İdare Merkezinde bir Cemiyet kurulacaktır. Bu Cemiyetin üyeleri, İdare Meclisi için yerel meclis tarafından ve yerel meclis üyeleri arasından atanacaktır. Cemiyet, alt ve üst meclislerle teması muhafaza etmekle görevlendirilecektir.

XII. AHALİ CEMİYETİ: Ahali Meclisindeki İstanbul temsilcilerinden kurulacaktır. Ahali Cemiyeti, devalet cemiyetlerinin merkezini oluşturacaktır. Hükûmetin halkın şikâyetlerine bigâne kalması halinde, bu komiteler halkın sesini daimî surette duyuran bir araç olacaktır.

XIII. ARA HÂKİMİ: Her idare merkezinde bir ara hâkimi olacaktır. Bu, yerel cemiyetin bir üyesi olacak, fakat ilgili bulunduğu Meclis tarafından seçilecektir. Ara hâkimine haber vermeden kimse tutuklanamıyacaktır. Anlaşmazlık halinde, ara hâkimi cemiyeti toplantıya çağıracaktır. Eğer kendi görüşü orada desteklenirse, görüşünü en yüksek yerel idarî âmire ve bağlı bulunduğu cemiyetin yargıcına bildirecek, eğer anlaşmazlık devam ederse, konu en yüksek makamlara kadar götürülebilecektir.

Büyük şehirlerde ve İstanbul'da her belediye yönetim bölgesi içinde bir ara hâkimi bulunacaktır. Ara hâkimleri İstanbul'da Ahali Meclisi tarafından kendi üyeleri veya diğer vatandaşlar arasından seçilecektir. Kontrol amaciyle cezaevleri kendilerine açık olacak, telgrafhanelerin hizmetlerinden de ücretsiz olarak yararlanabileceklerdir. Ara hâkimlerin mutlak bir dokunulmazlığı olacak ve sadece bağlı bulundukları meclisler tarafından görevden uzaklaştırılabileceklerdir.

Cemiyetleri kimse feshedemiyecektir.

Köylüler Meclisi Kaymakam tatarafından,

Nahiyeliler Meclisi Mutasarrıf tarafından,

Kazalılar Meclisi Vali tarafından,

Sancaklılar Meclisi İçişleri Bakanlığı tarafından,

Vilâyetliler Meclisi Sadrazamın iradesiyle birkaç gün için veya bir dahaki celseye kadar kapatılabilecektir. Eğer Sancaklılar ve Vilâyetliler Meclisleri o toplantıda da kapatılırsa, hemen yeni bir seçime gidilecektir.

Şayet bir yıl içinde Köylüler Meclisi 10 defa, Nahiyeliler Meclisi 5 defa, Kazalılar Meclisi 3 defa kapatılacak olursa, yeni seçimlere gidilecektir.

Aynı süre zarfında, aynı nahiyenin içinde bulunan birden fazla Köylüler Meclisinin kapatılması ancak Mutasarrıf tarafından, ve aynı kazanın içinde bulunan birden fazla Nahiyeliler Meclisinin kapatılması da ancak Vali tarafından karar altına alınabilir.

Bu meclisler kendi bölgeleri içindeki işler için bütün kararları almakta serbest olacaklar ve alacakları kararları bağlı bulundukları üst meclis ile İdare Meclisine sunacaklardır. Kararların yürürlüğe konulmaması halinde konu İstanbul'a kadar götürülebilecektir.

Sultan, ikisi de aynı zamanda olmamak şartiyle, hem Ahali Meclisini hem de Senatoyu kapama yetkisine sahip olacaktır. Şayet bunlardan birisi kapatılırsa, o esnada diğeri mutlaka açık olacaktır. Sultan, Ahali Meclisini kapatmadan evvel Senatonun onayını alacaktır. Şayet bir ay içinde Meclisi tekrar açmazsa, heryerde yeniden seçimlere gidilecektir.

XIV. DİVAN: Ahali Meclisi tarafından seçilecek 10 kişi, Senato tarafından seçilecek 10 kişi ve Sultan tarafından seçilecek 10 kişi ile Senatonun hukukî üyeleri bu divanı oluşturacaklardır. Senato üyeleri de seçimlere katılacaktır. Divan, yüksek memurların muhakemesine ve vatana ihanet suçlarına bakan bir mahkemedir. Kararları Ahali Meclisi ve Senatonun onayı olmadan yürürlüğe konulamayacaktır. Karar sanıkların veya Ahali Meclisinin veya Senatonun isteği ile temyiz edilebilecektir. Bu durumda davaya Senato bakacaktır.

Hiçbir meclis üyesi zorlayıcı neden dışında toplantıya gelmekten kaçınmayacak, aksi halde ağır bir para cezasına mahkûm olacak ve üç defa mahkûm olan üyelik hakkını yitirecektir.

Bir oturuma katılan herhangi bir Meclis üyesi istifa edemiyecektir.

SEÇİMLER

Erkek olan, ve altı aydan beri oy vereceği yerde oturmakta bulunan 21 yaşındaki bütün Osmanlılar oy kullanmak ve muhtarlar, imamlar, papazlar, askerliğini yapanlar dahil devletin maaşlı memuru değilseler, seçilmek hakkına sahiptirler. Oyla-

[1]Ayrıntı için *Bir Dilek* isimli broşürümüze başvurunuz.

[2]Biz, yani ben, sadece bağımsızım. Ne bir parti ne de bir cemiyet kurma amaciyle hareket etmemekteyim. Ortaya atılan fikirleri kabul edenler, eğer bir programları varsa, değiştirebilirler. Ama ben, bu nokta bugünün partilerince veya yarının meclislerince kabul edilinceye yahut benim kanaatim Türkiye'nin ekonomik durumu tarafından veyahut uygulanmaya daha müsait bir sistem tarafından değiştirilinceye kadar bu nokta üzerinde ısrar edeceğim

* Yukarıda kullanılan idarî deyimlerin hiç birisi tarafımızdan çevrilmiş olmayıp, orijina Fransızca metinde Türkçe olarak verilmiştir —*Çev.*

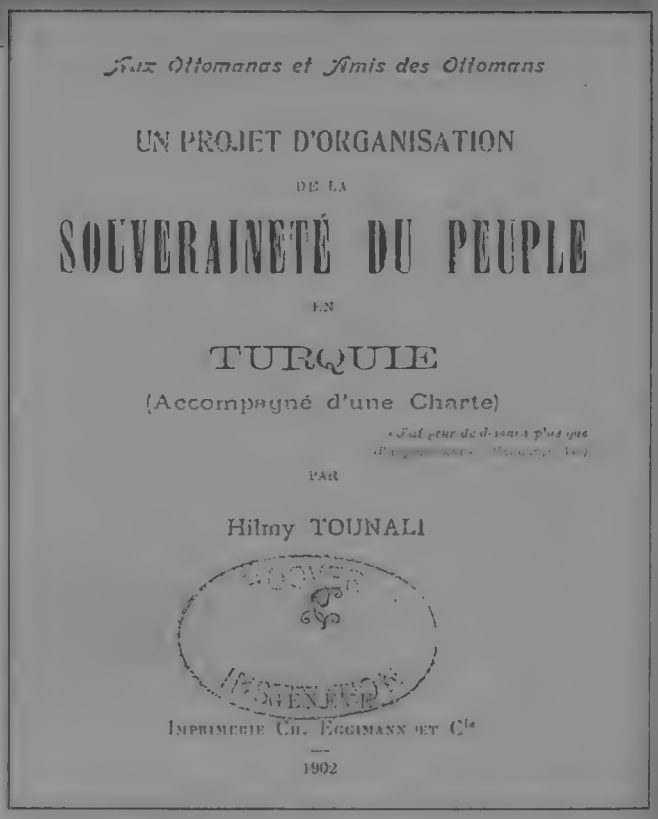
Aux Ottomanes et Amis des Ottomans

UN PROJET D'ORGANISATION

DE LA

SOUVERAINETÉ DU PEUPLE

EN

TURQUIE

(Accompagné d'une Charte)

PAR

Hilmy TOUNALI

IMPRIMERIE CH. EGGIMANN ET Cie

1902

Osmanlılara ve Osmanlı Dostlarına

Türkiye'de Halk Hâkimiyetinin Düzenlenmesi Hakkında Bir Proje ve Bir Anayasa Taslağı

"Bugünden çok yarından korkuyorum" (Murad.s. *115)*

Yazarı Hilmi Tunalı

Ch. Eggimann ve Ort. Matbaası 1902.

ma bütün Türkiye'de aynı günde yapılacaktır. İşler nasıl cereyan edecektir? Örneğin bir köyü alalım: Seçimlere bir ay kala Hükûmet seçmenlerin listesini asmak suretiyle ilân edecektir (İntihapcılar Sergisi). Bu listede seçmenlerin isimleri ve büyük rakamlarla yazılmış numaraları bulunacaktır. Listede kendi ismini göremeyen seçmen başvurarak ismini yazdıracaktır. Seçimlere bir hafta kala Hükûmet, yeşil zarflar içinde kareli ve kırmızı renkli oy pusulalarını dağıtacaktır (İntihap kâğıdı). Her seçmen, oy vermek istediği kimselerin numaralarını pusulaya yazacaktır. Her seçmen, kaç temsilci çıkarılacak ise, seçilmesini istediği o kadar kişinin numarasını pusulaya işaretleyecektir. (Örneğimizde bu yüz kişiye bir kişi olacaktır.) Oy pusulaları imzalanmıyacaktır.

Oy verme günü sabahı, köyün dokuz ihtiyarı, seçmenlerin onayı ile bir *Seçim Bürosu* (İntihap Ocağı) oluşturacaktır. Hükûmet bir oy sandığı verecek ve üyeler bu sandığı, içinde bir şey olmadığını halka göstermek amaciyle açacak, sonra, yolsuzluk yapmayacaklarına dair and içeceklerdir.

Okuma yazma bilen üyelerden *üçü* bir liste tutacak ve içlerinden biri seçmenleri birer birer çağıracaktır.

Merkezî bir noktaya şekil itibariyle uzun, yüksek, kapalı ve sadece bir deliği bulunan bir *Seçmen kutusu* (İntihapcı kutusu) yerleştirilecektir. Bu seçmen kutusunun önünde bir tepsi, onun yanında içinde küçük yuvarlaklar bulunan bir kap olacaktır. Bir çocuk kapdan alacağı bir yuvarlağı tepsinin içine koyacaktır. Çağırılan seçmen bu yuvarlağı alıp kutunun içine attıktan sonra oy pusulasını oy sandığına koyacaktır. Çıkarken, kendisine gösterilecek olan listedeki isminin yanına bir işaret koyacaktır.

Seçim sonuçlandıktan sonra, liste üzerinde seçmenler tarafından yapılmış olan işaretler sayılarak toplam işaret sayısı halka bildirilecektir. Sonra rasgele *iki köylü* çağrılarak *seçmen kutusundaki* yuvarlaklarla oy sandığındaki zarflar saydırılacaktır. Şayet her üç toplam birbirini tutuyorsa, seçimde yolsuzluk yapılmadığı anlaşılmış olacaktır.

Yine halkın gözleri önünde, oy pusulalarının üzerlerindeki numaralar ile bu numaralara karşılık olan isimler yüksek sesle okunacak ve yazılacaktır. Seçilenler arasında *oylardan dörtte birinden* fazlasını kazananlardan gerekli sayıda temsilci alınacaktır. Şayet oylardan dörtte birini alabilenlerin sayısı (seçilecek) temsilcilerden az ise ve hatta bu kadar oyu kimse alamamış ise, en az beş oy almış olanlar bir kurul oluşturup aralarından gerekli temsilcileri seçecektir; şu koşulla ki bu kurul 25'ten az kişiden oluşmayacaktır. Aksi halde, doğrudan doğruya halk, en azından üç oy almış olan kimseler arasından yeni bir seçim yapacaktır. 24 vatandaşın oya sunulduğunu varsayalım, bu durumda 24 adet *aday kutusu* olacaktır. Her kutunun üzerinde bir isim olacak, önlerinde de iki kap bulunacaktır. Bu kaplardan birisinin içinde beyaz, diğerinin içinde siyah yuvarlaklar olacak, her ikisinin arasında da bir *rüzgâr kutusu* bulunacaktır (Yel kutusu).

Seçmen bir kutunun önünde duracak, biri beyaz, diğeri siyah *iki* yuvarlak alacaktır. Kutuda elin geçebileceği kadar bir delik vardır. Seçmen eğer oyunu bu adaya verecekse *beyaz* yuvarlağı, *aksi halde siyah* yuvarlığı kutuya atacak, diğer yuvarlağı da *rüzgâr kutusuna* koyacaktır. Arkadan da diğer kutular için aynı işlem yapılacaktır.

Her kutunun içindeki *beyaz* yuvarlaklar *sayılacak* ve en fazla oy olanlar seçilmiş olacaktır.

Seçim Ocağı, bütün *listeleri, tutulan kayıtları* ve *oy pusulalarını,* seçimlerin yürütülmesinde görev alanlara ve seçilmiş olan temsilcilere mühürleterek nahiyeye gönderecektir. Bütün bunlar Nahiyeliler Meclisinin bir komisyonu tarafından birkaç memurla birlikte incelenecektir. Şayet yolsuzluk olduğu saptanırsa, suçlulara ağır cezalar verilecektir.

TEMSİL HAKKI her *topluluğun* büyüklüğü ile *orantılı* olacaktır. Topluluklardan maksat *Müslümanlar, Hıristiyanlar, Museviler,* ve hatta *millî* kiliseleri olan Hıristiyanlardır.

Şayet karışık bir köyde 25 kişilik bir topluluk varsa onun da bir *temsilci çıkarma* hakkı olacaktır. Bu şekildeki toplulukların 25 kişiyi aşan

küsuratının da temsilci çıkarma hakkı olacaktır. (Örneğin 625 kişilik bir topluluğun 7 temsilci çıkarma hakkı olacaktır.) Bu hakkın en azı (asgarisi) heryerde en fazlasının (azamisinin) dörtte biri kadar olacaktır. Örneğin Vilâyetliler Meclisleri için temsilci çıkarma oranı beş bin kişiye bir temsilcidir. Dolayısiyle 1250 kişilik bir topluluk temsil edilme hakkına sahip olacaktır. Bu dörtte bir *hak Köylüler Meclisi* için geçerli değildir. Şöyle ki, herhangi bir Köylüler Meclisi, velev *999 kişilik* bir köyün meclisi olsa bile, *Nahiyeliler Meclisine* birden fazla temsilci gönderemiyecektir.

TOPLULUKLARIN KARIŞIK OLDUĞU YERLERDE SEÇİM OCAĞI her topluluğun üç ihtiyarı tarafından oluşturulacaktır. Sandığın en az dokuz üyesi olacaktır.

Seçim, içinde azınlık bulunan topluluktan başlayacaktır.

Bir topluluğun oyunu kullanması esnasında diğer topluluklardan hiç kimse orada bulunmayacaktır.

Silâh veya o neviden bir cisimle oy yerine, bir kurula veya bir meclise gitmek yasaktır.

1001 ilâ 2500 kişilik bir toplulukta oylama sadece bir defa yapılır. Ancak daima yüzde bir orantısında yapılmayıp, o yerin temsil derecesine göre olur. Lüzumundan fazla vatandaşın seçildiği durumlarda o yerin *idarî önemine göre* (örneğin: köy, vilâyet merkezi.. gibi) aralarından en az 5, 15, 25, 50 ve 100 oy alanlar arasından seçimle bir meclis (*assemblée*) kurulur, bu meclis de, topluluğun çıkarılmasına el verdiği sayıda temsilciyi seçer.

TOPLUMLARDA VE 2500' DEN FAZLA NÜFUSLU ŞEHİRLERDE SEÇİM: İki veya üç mahalleden oluşan ve 500 kişiyi kapsayan seçim çevreleri (İntihap Ocakları) oluşturulması suretiyle yapılır. Her Seçim Ocağının bir Seçim Sandığı olur. Seçim yüzde bir orantı ile yapılır. Sonra bütün seçim ocaklarında seçilenler toplanıp kendi aralarından olsun veya diğer vatandaşlar arasından olsun, o bölgenin seçilmesine el verdiği sayıda temsilciyi seçerler.

İstanbul civarı ile birlikte alınmaktadır. Yalnız Gebze, Kartal, Şile ve Beykoz İstanbul'un dışında bırakılmaktadır.

SADECE BİR MECLİSİN BULUNDUĞU YERLERDE, örneğin bir Nahiye merkezinde Nahiyeliler meclisi kurulacak ve ahalisi de ancak 500 kişiye bir temsilci çıkarabilecektir. Seçtikleri kimseler Nahiyeliler Meclisinin doğrudan doğruya üyesi olacaklardır. İstanbul'da seçim ocaklarının temsilcileri Ahali Meclislerinin temsilcilerini 50,000 kişiye bir temsilci esası üzerinden doğrudan doğruya seçeceklerdir.

Doğrudan doğruya kaza merkezine, sancaka yahut vilâyete bağlı olan Köylüler Meclislerinin birer Nahiyeliler Meclisi olacak ve bu meclis şehirde veya merkezî bir köyde toplanacaktır.[3]

Doğrudan doğruya İstanbul'a bağlı olan Sancaklar Meclisleri, temsilcilerini Ahali Meclisine, Vilâyet merkezine bağlı olan Nahiyeliler Meclisleriyle Kazalılar Meclisleri ise temsilcilerini Vilâyetliler Meclisine göndereceklerdir.

Meclislerce yapılacak seçimler toplulukların temsilcileri arasında yapılmayıp, ahali seçimleri esasına göre, fakat bütün üyeler arasında yapılacak, aday gösterilmesi (inhası) temsilcilerin sayısına göre değil, her topluluğun sayısına göre yapılacaktır. Binaenaleyh, nüfus bakımından kesif olmayıp yüksek meclislerden birisinde temsilci bulunduramayan, fakat bütünüyle düşünüldüğünde bir veya birkaç temsilci çıkarma hakkı bulunan bir topluluk da temsilcilere sahip olacaktır. Ancak bu temsilci o topluluk içinden, fakat o yerin Meclisi tarafından ve kendi namına seçilecektir. Gerektiğinde Meclis o temsilciyi üstü olan Meclise bile gönderebilecektir. Binaenaleyh bir ilin 12,500 kişilik bir topluluğu İstanbul'daki Ahali Meclisinde bile temsil edilebilecektir.

AÇIKLAMA: Türkiye'de yapılan nüfus sayımı, usulüne uygun şekilde yapılmamıştır. Dolayısiyle biz,insanların sayısı yerine seçmenlerin, hatta fiilen oy hakkını kullananların sayısını esas olarak almayı daha yararlı, özellikle de daha barışçı buluyoruz.

Meclislerin seçimlerinde şu zaman aralıkları gözetilecektir: köyün oyunu kullanmasından *iki hafta* sonra Köylüler Meclisi, Topluluklar Meclisini *(Conseil des Communautés)* seçecektir. Ondan *bir ay* sonra bu Meclis, Kazalılar meclisini atayacaktır. Bundan *iki ay* sonra da Kazalılar Meclisi Sancaklılar meclisini, *4 ay* sonra ise Sancaklılar Meclisi Vilâyetliler Meclisini atayacaktır. *6 ay* sonra da sıra İstanbul' daki Ahali Meclisinin ve Senatonun seçimine gelecektir.

Evet, meclislerin üyeleri bir seçim yapabilmeleri için, herşeyden evvel karşılıklı olarak birbirlerini tanımalıdırlar.

Biz birbirimizi çok az tanıyoruz. İşte bu tanışıklık eksikliği bizi bu kademeli sistemi bulmaya sevk etti.

Maalesef ilk Ahali Meclisi ve Senato için uzun süre beklemeye sabrımız olmayacak. İlk sefer için ister istemez temelin sağlamlığından fedakârlık yapacağız.

O büyük gün gelsin de, varsın kusurlu olsun.

ANAYASA [CHARTE][4]

1. Türkiye birleşmiş, bağımsız ve tek bir hükûmete tâbi bir ülkedir.

2. Hükûmet, halkın egemenliği altında, meşrutî, monarşik bir idaredir.

3. *Halifelik Padişahlığa* bağlıdır ve *hanedanın* büyük oğluna geçer.

4. *Vekiller* (Vükelâ) işleri yasalara göre yürütürler ve Ahali Meclisi ile senatoya karşı sorumludurlar.*

5. Vekillerin başı *Sadrazamdır.* Sadrazam Padişahın onayı ile vekilleri seçer ve Vekiller Heyeti (*Conseil des Ministres*) kararı olmadan onları azledemez.

6. Bir Vekilin azledilmesi halinde azil nedeni yayınlanır ve kendisi de Divanın huzuruna çıkarılır.

[3] Ahali Meclisine ve Köylüler Meclislerine büyük önem veriyoruz.

[4] Aynı sözcük, Türkçe'de aynı anlamı taşır (şart).

*Chambres: Ahali Meclisi ve Senato. —Çev.

7. Vekiller Sadrazamın izni olmadan Saray ya da Padişah nezdinde girişimde bulunamazlar.

8. Sadrazamın imzasını taşımayan iradeler geçersizdir.

9. Yasalara aykırı bir iradeye karşı gelinebilir. Böyle bir iradeyi imzalayan Sadrazam da cezalandırılabilir.

10. Yasalarla ulus özdeştir. Ulusa göre yasalar ancak Ahali Meclisi ve Senato tarafından yapılır ve kabul edilir.

11. Ahali Meclisi ve Senato tarafından düzeltilmeyen eski yasalar yürürlükten kalkar.

12. Ahali Meclisinin ve Senatonun kaynağı ulustur.. Fakat *beş kademe* halinde birbirinden doğan meclislerden vürut etmiş gibi görünür. Bu meclislerden her biri *köy, nahiye, kaza, sancak* ve *vilâyet* merkezinde toplanır. Bunların *başında* Vilâyetliler Meclisi gelir. Her meclisin bir de *cemiyeti* ve ata *hâkimi* vardır. İlk temsilciler halk tarafından atanır.

İstanbul'da bir *Devlet Meclisi* vardır. Ahali Meclisinin ve Senatonun üyeleri ile belli başlı hükûmet dairelerinin temsilcilerinden oluşan bu Meclis, hesapları teftiş eder ve her yıl, Ahali meclisinin ve Senatonun da düzenlemesinden geçirerek devletin bütçesini yayınlar.

13. Oy hakkı evrenseldir. Ücret veya vergiye tâbi veya bağlı değildir.

14. Vilâyetler, temel yasalara ve bunlara ilâveten *kendi* meclislerince alınıp, *Ahali meclisinin* ve *Senatonun* düzenlemesinden geçen kararlara göre idare edilir.

Polisler, görev yaptıkları yerin içinden seçilir.

15. Vilâyetlerin temel yasaları birbirinden farklılık gösteremez.

16. Türkiye'de bütün bölgeler ve bütün *Türkiyeliler* kanun önünde eşittir.

17. Her *Türkiyeli Osmanlıdır.*

18. Her Osmanlı askerlik görevini yapmakla yükümlüdür. (İstanbullular ve Osmanlı Hanedanının çocukları da aynı yüküm altındadır.)

19. Askerlik görevi 2 yıldır.

Her askerî merkezde, acemi eratı yetiştirmek için bir kışla mektebi vardır.

20. Çalışan, gelir sahibi olan, memur, subay, hoca ve papaz her Osmanlı gelirleri üzerindenmüterakkî bir vergiye tabidir.

21. Padişaha, hanedan ailesine, ve vakıflara ait bütün taşınmaz mallar ile bunlara bağlı mülkler, halkın tâbi tutulduğu tarife üzerinden vergi ve aşâra tâbidir.

22. 1877 yılından beri Padişah namına halktan ve devletten gaspedilmiş olan araziler, çiftlikler ve taşınmaz mallar bilirkişiye incelettirilerek, faizleri ile birlikte sahiplerine iade edilir.

23. 1877 yılından beri verilen imtiyazlar arasında, devlete doğrudan ya da dolaylı hiçbir çıkar sağlamayanlar hükümsüz addedilecektir.

24. Herhangi bir bölgede vergilerin tahsiline yüksek vergi mükelleflerinden başlanır.

Gerek basın, gerek bütün Osmanlılar düşüncelerini açıklamakta, yazmakta toplantılar yapmakta, dernekler ve sendikalar kurmakta, grev yapmakta serbesttir.

25. Hiçbir Osmanlıdan, yasalarda yazılı olmayan bir vergi istenemez.

26. Hiçbir Osmanlı, *mahkeme* kararı olmadan, *irade* ile bile, hapse atılamaz ve sürülemez.

27. 1877 yılından beri cezaevlerinde bulunan veya sürülmüş olan siyasî mahkûmlar için genel bir af çıkarılmıştır.

28. Gerek basın, gerek bütün Osmanlılar düşüncelerini açıklamakta, yazmakta, toplantılar yapmakta, dernekler ve sendikalar kurmakta, grev yapmakta serbesttir. Bir kimse ancak mahkeme tarafından suçlanabilir.

29. Her bölgede işçiler ile işverenler arasındaki anlaşmazlıkları karara bağlamak üzere bir *İş Mahkemesi* bulunur. İş mahkemeleri bütün meslek bölümlerinde işçiler ve işverenler tarafından seçilen hakimlerden oluşur.

İş günü 8 saattir. Kaza sigortası primleri işveren tarafından ödenir.

30. Gizli mahkeme yoktur ve kurulamaz. Her iddianame alenîdir.

31. Osmanlıların ikametgâhlarına, mektuplarına, din, vicdan ve eğitim hürriyetlerine dokunulamaz. Keza, mensup olduğu ırk dolayısiyle hiçbir Osmanlı baskı ve sınırlamaya tabi tutulamaz

32. Hükûmetin denetimi altında okullar serbesttir. (Arnavutlar ve Kürtler de kendi dillerinde okullar açabilirler — Askerî orta okullar Eğitim Bakanlığının idaresine bağlı sivil okullar haline getirilir.)

33. Devletin dili Türkçedir.

34. Mahkemelerde ve devletin orta okullarında, o bölgede çoğunluk olan topluluğun dili de, Türkçe ile birlikte, kullanılabilir.

35. Keza yasalar o bölgedeki çoğunluğun dilinde de yayınlanır.

36. Her Osmanlı,çocuklarını 13 yaşına kadar okula göndermekle yükümlüdür. Aksi halde para cezasına çarptırılır. İlk okullarda elle yapılan iş kursları vardır. Bu kurslar zorunludur.

37. Okullar ve ilk okul gereçleri parasızdır.

38. Her şehrin ana mahallelerinde çocukların oynayıp, okumayı öğrenmeye başladıkları ana okullar açılır.

39. Hükûmet her vilâyet merkezinde ve diğer büyük şehirlerde bir yıllık bir *eğitim ve terbiye okulu* (*Ecole d'éducation*) açar. Genel ve bağımsız olan bu okulların yanında da *pedagojik* tecrübe sağlayan bir *eğitim ve terbiye evi* bulunur.

40. Hükûmet, bir yıl pedagoji eğitimi görmek ve özellikle ilkokulları incelemek üzere Avrupa'ya hemen 500 öğrenci göndermeyi üstlenir. Dönüşlerinde Hükûmet bunları genel eğitimin başında veya her tarafı dolaşan konferanscılar olarak kullanacaktır.

41. Her bölgede bir gece okulu olacaktır. Bu okullarda gerek erkekler, gerek kadınlar için konferanslar verilecektir.

42. Kadın erkeğe eşittir ve özgürdür.[5]

43. Türkiye'de soylu sınıf diye tanınan bir sınıf ne eskiden olmuştur, ne de şimdi vardır.[6]

44. Paşalıktan başka hiçbir sivil rütbe yoktur.

45. Sivil ve askerî memurlarla din adamlarının, keza Vergi arşivleri müstahdeminin emeklilik işleri Maliye Nezaretine,

Ormanlar, madenler, ziraat, posta ve telgraf, ve gümrük daireleri mensupları ile Düyun-u Umumiye memurlarının emeklilik işleri Ticaret ve Nafia Nezaretine,

Tophane Müşirliği ile Bahriye mensuplarının emeklilik işleri Harbiye Nezaretine,

Zaptiye Nezareti mensupları ile şehir emanetine bağlı bazı büroların mensuplarının emeklilik işleri Dahiliye Nezaretine,

Şehir Emanetinin belediye hizmetleri ile ilgili merkez işleri ile Fetva Emaneti mensuplarının, Evkaf daireleri ve hıfzıssıhha teşkilâtı memurlarının emeklilik işlemleri Maarif Nezaretine bağlanmıştır. Bunlardan herbirisi sadece bir Nâzıra bağlanmış olup, Divan-ı Muhasebat da kaldırılmış, onun yerini Devlet Meclisi almıştır.

46. Sadrazamın aylığı 150,000, Şeyhülislâmın ve Nâzırların 125,000 Valilerin derecelerine göre, 100, 85 veya 75,000 kuruştur. Diğer memurlara lüzumlu derecede dolgun maaş verilir. Mareşallerin ve subayların maaşları da yukarıdaki esasa kıyasla saptanır.

47. Eğitim bütçesinin giderler kısmı diğerlerinden daha kabarıktır ve bütçenin büyük bir kısmı ilk eğitime ayrılmıştır.

Dilimizin yazılışının saptanması için derhal bir *Yazı cemiyeti* kurulacaktır. Hükûmet en pratik öneriyi getirene 1,000 Liralık bir ödül verecektir.

48. Padişah olabilmek için ilk şart, anayasayı kabul ve ona riayet etmektir. Tahta sırası gelen, daha doğrusu Anayasayı kabul ve imza eden getirilir ve tahta çıkışı tanınır.

49. Tahta Çıkış Meclisi (Biat Meclisi), Hükûmetle hiçbir ilişkisi olmayıp sadece emekli maaşı alan, örneğin; Ulemâ, Patriklik, Egzarhlık ve Hahamlık Meclisleri üyeleri ve eski sivil, askerî ve dinî yüksek memurlar gibi kimselerden oluşur. Bunlar: 1) aralarında şüpheli gördüklerini çıkarabilmek için bir oylama yaparlar. Üçte bir aleyhte oy alan çekilir. 2) Anılan meclisin henüz üyesi olmayıp da üyeliğine lâyık görülenlerin kabulü için ikinci bir oylama daha yapılır ve oylardan beşte birini alan meclise kabul edilir. Bundan sonra üyeler, Ahali Meclisi ve Senato üyeleri İstanbul'a gelip de bir anayasa kabul edinceye kadar yürürlükte kalmak üzere Mithat Paşa Anayasasını kabul ederler. Üyeler hem geçici anayasaya saygı göstereceklerine hem de halka sadık kalacaklarına yemin ederler. Nihayet, Padişahın tahta çıkması ile birlikte keyfî idarenin sona erdiğini imzaları ile resmen ilân ederler.

Kadın erkeğe eşittir ve özgürdür. "Erkek aslan aslandır da dişi aslan aslan değil midir?"

50. *Tahta Çıkış Meclisi,* Ahali Meclisinin ve Senatonun açılışına kadar devam eder. *(Teklif ettiğimiz esaslar kabul edildiği takdirde bu meclislerin açılması 8 aydan evvel mümkün olamıyacaktır.)* Tahta Çıkış Meclisi halkın desteğini daima izhar ve beyan edecek ve önemli işleri yürütecektir. Herşeyden evvel nâzırları seçecek ve Padişahın onaması ile Valilerin, mutasarrıfların, mareşallerin ve ordunun generallerinin yerlerine yenilerini atayabilecektir. Tahta Çıkış Meclisi bütün diğer memurlardan bağımsız ve *hür* olacaktır.

Bu meclisin ilk görevlerinden birisi bir *seçim sistemi* kabul etmek ve bunu, iki ay içinde seçimlere gidilmesi talimatı ile birlikte Vilâyetlere bildirmektir.

Meclisin üçte ikisi Müslüman olacaktır.

51. Her vilâyet merkezinde bir Tahta Çıkış Meclisi şubesi kurulur. Bunlar Vilâyetliler Meclislerinin açılmasiyle dağılırlar.

52. (Keyfî bir rejime son vermek ve onun yerine daha insancıl ve anayasal [meşrutî] bir rejim kurmak, yahut halkı buna hazırlamak için cemiyet ve derneklerle işe girişmek lâzımdır.) Cemiyet* bütün bölgelerde, kendi iç meselelerinde bağımsız hareket yetkisine sahip gizli şubeler kuracaktır. Fakat bu şubeler cemiyetin tümü tarafından karara bağlanan konularda kendi kendine hareket edemiyecektir. Cemiyetin Türkiye dışında sadece bir tek merkezi ve bir tek şubesi vardır ve birden fazla olamayacaktır.

53. Cemiyet merkezi broşürler tebliğler ve bir tek de gazete yayınlayacaktır. Yayınlarına devrimci bir ifade hâkim olacak, süslü ve klâsik lisanı değil, halk dilini ve Türkiye'de konuşulan bütün diğer dilleri kullanacaktır. Tenkitleri sadece halkın yanlış fikirlerine yönelecek, hatta hükûmetin kusurlarının bile (bunlar bütün dünyaya teşhir edildikten sonra) üzerinde durulmayacaktır. Yayınlarını İstanbul'dan ve diğer şehirlerden ziyade köylerin içinde ve özellikle de erat arasında dağıtacaktır.

54. (Bu kadar zâlim bir idare varken) Cemiyet isteklerini ancak devrim yolu ile gerçekleştirebilir. Evvelâ kişisel olarak, fakat daima vicdanlı bir devrimle.

55. Cemiyet, kendisi için büyük devletlerden, bunların Türkiye'deki Büyükelçilerinden ve konsoloslarından yardım isteyebilir. Onların desteğini kazanmak için elinden gelen herşeyi yapabilir.

Çeviren: SACİT SOMEL

[5]Bir Türk atasözü "Erkek aslan aslandır da, dişi aslan aslan değil midir?" demektedir.

[6]Bütün Osmanlı prenslerine *Şehzade,* yani Padişahın oğlu denilmekte ve buna sadece, diğer vatandaşlara olduğu gibi, *Efendi* unvanı ilâve edilmektedir. Bugün de padişahlık tahtına varis prenslere *Bey* demeyip, *Reşad Efendi* dediğimiz gibi.

*Bu bölümde, Cemiyet'ten kasıt İttihat ve Terakki Cemiyetidir. —Çev.

"Osmanlı döneminde kadın", en az [illegible] toplumsal tarih konularının başında geliyor. Kadınlarla ilgili [illegible] ve kurumlarımız: [illegible] Burada, giyim ve [illegible] ve düzenleme [illegible] birkaç belge aktarmakla yetiniyoruz. Yine de, 176 yıl önce yapılan bir gösteri yürüyüşüne, fahişelerin belli günlerde hapsedilmelerine ve kocalarından boşanan kadınlara ilişkin bilgiler, pekçok okurumuza çarpıcı gelecektir. Gelecek sayımızda, "Kadın" konusuna devam edeceğiz.

Osmanlı toplum yaşayışıyla ilgili belgeler-bilgiler:

KADIN-I

16. YÜZYIL

Kayıkçılar Kâhyasına Ferman. 1580 (Hicrî 988)

Bundan evvel de tenbih edilmişti; taze avretlerin levent taifesiyle kayığa girip gezmelerine mâni ol ve bu hususu bütün kayıkçılara tekrar tekrar tenbih et.

Eyüp Kadısına Ferman. 1573 (Hicrî 981)

Kaymakçı dükkânlarına bazı nisa taifesi kaymak yemek bahanesiyle girip oturup nâmahremler cem'olup hilâf-ı şer' işleri vardır diye Müslümanların haber verdiklerini bildirmişsin; bu babda ihmâl caiz değildir; kadınlar kaymakçı dükkânlarına gitmeyeceklerdir, gelen kadınların dükkâna alınmamasına dükkân sahiplerine şiddetle tenbih et, tenbihini dinlemeyen ve dükkânına kadın müşteri alan dükkân sahibini muhkem cezaya çarptır.

18. YÜZYIL

Arabacılara Ferman. 1752 (Hicrî 1165)

Nisvan taifesinden bazıları tenezzüh ve teferrüç bahanesiyle Üsküdar'dan, Kısıklı, Bulgurlu, Çamlıca ve Merdivenköyü'ne, bazıları dahi Boğaz'dan Tokad, Akbaba, Dereseki ve Uşâ'ya arabalarla gidip ve edep ve hayayı atıp envaı şenaati irtikâp ettikleri ihbar olundu. Bundan böyle, kadınların arabalarla bu uzak mesirelere gitmeleri yasak edilmiştir. Gidenlerle onları yasağa rağmen arabasına alıp götürecek arabacılar, yakalandıkları gibi İstanbul'dan taşraya sürüleceklerdir.

İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar Kadılarıyla Yeniçeri Ağasına ve Terzibaşıya Ferman. 1791 (Hicrî 1206)

Kadın taifesinin sokaklarda ve pazarlarda iştiha çekici tavırlarla dolaşmaları ötedenberi yasaktır. İngiliz şâlisi [Şâli: ince bir tiftik dokuması] denilen çuha gayet ince olduğundan, o çuhadan ferace giyen kadınların ferace altındaki esvapları dışarıdan görünüyor. Kadınların İngiliz şâlisinden ferace kestirmeleri evvelce şiddetle men'edilmişti. Kadınlar Engürü [Ankara] şâlisinden ferace kestirmeğe başladılar, fakat bu kumaş da ince ve kadınlar adeta sokağa feracesiz çıkmış gibi olduğundan o da yasak edilmişti. Aralıkta bazı hâyâsızların yine Engürü şâlisinden ferace kestirdiklerini ve giydiklerini işittik ve gördük. Yasağımızın dikkat ve şiddetle tatbikini ve terzilerin Engürü şâlisinden ferace kesip dikmemelerini tekrar ediyorum. Bu yasağımızı dinlemeyen terzi tutulup aman verilmeyip dükkânının kapısına asılacaktır.

Reşat Ekrem Koçu, *Tarihimizde Garip Vakalar,* "Eski İstanbul'da Kadın" bölümü. (İstanbul: Varlık Yay., 1958), 2.bas., s. 63-73.

1144 (1731/32) tarihinde Sultan I. Mahmud'un çıkardığı bir emirnamede; İstanbul kadınlarının çoğunun fes ve başlıklarına 10 değirmiden 20 değirmiye kadar, ileri gelenlere özgü, sarıktan uzun, nakışlı yemeniler bağlayıp ince yaşmak ve örtüleri altından göründüğü ve yakaları iki arşın kadar atlas zıncıklı hâre, sof ve çuhadan sıkma feraceler giydikleri için bu kıyafetin yasak edildiği ilân edilmiştir. Sultan III. Osman zamanında ve 1168 (1754/55) yılında yine kadınların şalî ve büyük yakalı renkli feraceler giymemeleri buyurulmuştur.

Ahmet Rasim, sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu, *Osmanlı Tarihi* [Faide'lerden] *Seçmeler* (İstanbul: MEB Yay., 1968), "Elbiseler, Kılık Kıyafet ve Hil'at Giydirme Törenleri," s. 106.

19. yüzyılda feraceli kadınlar. C.Rogier'nin gravürü.

19. YÜZYIL

ONDOKUZUNCU YÜZYILIN BAŞLARINDA BİR KADINLAR NÜMAYİŞİ

(IV. Mustafa'nın kısa saltanatı sırasında, 1 Mayıs 1808)

Türk kadınları, ellerinde sırıklar olduğu halde, taam vaktinde toplu olarak, İstanbul Efendisi'nin konağına giderek yemek sahanlarını açmış ve *"Papaz herif, sen böyle mükellef taam eylerken, biz açlıktan ölüyor, bir ciğeri yirmibeş paraya yiyoruz"* diyerek Efendi'nin üstüne yürümüşlerdir. Efendi bunu görünce sofrayı bırakıp harem dairesine kaçmakla kadınların elinden kurtulmuştur. Kadınlar, yolda, cuma günü olduğundan Bayezıt Camiine selâmlığa giden Padişaha da arzuhâl vermekle beraber, ağızlarını da açmışlar ve uçlarına müm ve ciğer asılı sırıklar sallayarak: "Efendimiz, uyan ve bizi düşün. Pahalılığa dayanamıyoruz, aç kaldık" gibi sözler sarfetmişlerdir. Fakat beyhude çabalıyorlardı, çünkü Padişahın elinden bir şey gelmiyordu.

Darbhane kâtibi George Oğulukyan'ın Ermenice Ruzname (Günce) si, çeviren: Hrand D. Andreasyan, *1806-1810 İsyanları: III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yay., 1972), s. 22. İtalik dizilmiş satırlar, asıl metinde Ermeni harfleriyle Türkçe yazılmıştır.

KARININ KOCASINI BOŞAMASI KONUSUNDA BİR MAHKEME KARARI

İslâm aile hukukunda boşanma ("müfarakat") hakkında yaygın olarak bilinenler, çok yüzeysel ve eksiktir. Kural, kocanın tek taraflı isteği üzerine "talâk" olmakla birlikte, karıya da bir sözleşmeyle bu hak verilebilir. Buna, "muhalâa", "mübaraa" denirdi. Koca bir "ivaz" karşılığında, karısının isteği üzerine talâkı kabul etmeğe yeminle yükümlüdür.

Aşağıda, bu uygulamaya, ondokuzuncu yüzyıl başlarından bir örnek veriyoruz:

İstanbul Kadı Sicili No.80, varak 63b.

İstanbul'da Gedikpaşa kurbunda [yakınlarında] Divanı Ali mahallesinde sâkine [oturan-dişil] muarefet-ül zat [kimliği bilinen] Saliha binti Ali [A.'nin kızı] nâm hatun Meclis-i Şer'-i Münîrde [mahkemede] zevc-i muhalâı sahib-i arzuhal Mehmet Usta ibni İbrahim [İ.nin oğlu] muvacehesinde [önünde] mezbur Mehmet Usta zevc ve ehlim [kocam ve eşim] olup lâkin beynimizde [aramızda] hüsn-ü muaşeretimiz olmamağla [iyi geçinemediğimiz için] zimmetinde mutakarrir ve makud-u aleyh olan [kararlaştırılmış ve sözleşilmiş bulunan] 55 kuruş mihr-i müeccelim ve nafaka iddet-i muayyene ve malûmem ve malımdan bedel-i hûl' [boşanma] olmak üzere virmeğe müteahhide [yükümlü-dişil] olduğum 30 kuruş üzerine ve meunet-i süknam [geçimim] dahi kendi üzerime olmak üzere zevcim merkum [anılan] Mehmet Usta ile muhalâa-i şer'iyye ile hûl' olduğumda ol dahi bervech-i muharrer [yazılı olduğu üzere] hûl'-u mezkûru bedelkabul salifül beyan bedel-i hûl' nâmıyla malımdan vereceğim 30 kuruştan maada hukuk-u zevciyete [kocalık haklarına] iptida-i zevciyetten işbu tarih-i ilâma gelince, merkum Mehmet Usta ile sair beynimizde cereyan eden cem'-i hukuk-u şer'iyye-i müteallika... *[bir kelime okunamadı]* âmme-i deavi ve kâffe-i deavi [tüm davalardan] ve mutalebattan [isteklerden] ben mezburun zimmetini ol dahi kezalik benim zimmetimi herbirimiz şurut-u mefsedete ve ahd ve uhud-u mubattaldan âri ve cebr ve kerhten [zorlama ve korkutmadan] hâli ibra-i âmm-i sahih-i şer'i ile ibra ve iskat ve herbirimiz berminval-i meşruh aharın [ötekinin] ibrasını kabul eyledik didikte mezbur Mehmet Usta dahi tasdik eylediği İstanbul Mahkemesinden huzur-u âlilerine ilâm olundu.

fi 8 Recep 1218 [24 Ekim 1803].

Selanik'te Beyaz Kule tiyatrosunda bir Müslüman kadın hatibin kadın hakları üzerine verdiği konferansı dinleyen Türk ve Avrupalı kadınlar. (L'Illustration, *15 Ağustos 1908*).

TANZİMAT DÖNEMİNDE PADİŞAH RAMAZAN DOLAYISIYLA CAMİLERİ GEZECEĞİ İÇİN KADINLARIN KILIK KIYAFETLERİNE VE DAVRANIŞLARINA DİKKAT ETMELERİ GEREKTİĞİ

Rabbimiz Taala ömr ü şevketine bereket ve hezar Ramazanın emsalini rüyetle daima şevk ve meserret versin. Ramazan münasebetiyle zat-ı şevketsemat hazret-i mülukane camileri teşrif buyuracaklarına mebni herkese edibane gezmek üzere tenbihi havi Tab'hane-i Amire'de tab' ve neşredilen varakanın bir sureti dahi Ceride'ye derc olundu (fi 29 Şin 1257).

Efrad-ı ahali bulundukları meslek ve sanat ve memurin ve hademe dahi memuriyet ve maslahatlarına mahsus heyet ve kıyafetle gezip askeriye müşabih ve yekdiğerine mümasil elbise iksasından ve zarafet ve nezaket addiyle adaba edebe mugayir etvar-ı namerziyyeden imtina ve taife-i nisvanın ince yaşmak kullanmamaları ve göğüs ve saçları görünmemesi ve arabaları yanlarında genç ve süslü arabacı ve seyis götürmemeleri hususlarına ve buna müteferri usul-i edebiyyeye dair geçende neşrolunan tenbihatın dahi kemakan icrasına itina olunur. [...]

Eyyam-ı mübareke-i merkumede cem'iyyetli olan cevami-i şerife ve hususan Bayezıt Cami-i Şerifi havlularında ve çarşu derununda arabalı ve arabasız gelip aram eden taife-i nisvanın karşılarına geçerek ve yanlarında gezinerek harfendazlık etmek ve ırz-ı sefahat eylemek misullu ırz ve namusa münafi ve rızay-ı Barinin hilafı harekattan ihtiraz ve mücanebet ve taife-i nisvan taraflarından dahi nameşru' kıyafet ve tavır ve hey'etle sokaklara çıkılmamak lazım geleceğinden ve bu dahi cümle taraftan dikkate şayan adab-ı şer'iyyeden bulunduğundan bu madde-i muktaziyyeye dahi gereği gibi dikkat ile muhill-i ırz ve namus halat vukua gelmesine daima ve müstemirren itina ve nezaret oluna.

Balada beyan olunduğu üzere herhalde evamir-i subhaniyyenin hilafı ve rızay-ı meyamin irtizay-ı mülukaneye münafi hareketten mücanebet cümleye fariza-i zimmet olunduğuna binaen tenbihat-ı muharraranin mucib ve muktezası vechile hareket olunması begayet elzem olduğu misullu bilakis bazı kenduyu bilmez ve maazallah-ı Taala helal ve haram fark ve diriğ etmez makuleleri dinen memnu olan mahremata dair namussuzluğa mütecasir olur görülür ise derhal hakkında tereddüp edente'dibat-ı şedi-de icra olunacağı azade-i tafs ve rakm olmağla bu fıkradaki eimm ve muhtaran-ı mahallat taraflarında herkese güzelce tarif ve tefhim olunarak mugayir-i evza' vukua gelmemesine aleddevam nezaret ve sarf-ı kud ret kılına.

Ceride-i Havadis (7 Nun 1257), No. 5[illegible] s.1

FAHİŞELERİN TANZİMAT'TAN ÖNCEKİ DÖNEMDE RAMAZANLARDA HAPSEDİLDİKLERİ

Sekbanbaşı'ndan Sadrazam'a (Başbakanlık Arşivi, Maliye, No.17, sene 1228)

"Takrir-i kullarıdır ki

İşbu eyyam-ı mübarekede esvak ve bazar ve cevami-i şerife avlularında keşt ü güzar etmemeleri içün cem' ve vaz-ı zindan olan fahişelerin iktiza eden mekûlâtları sabıkları veçh üzere ita buyrulması hususuna irade-i aliyyeleri erzan buyrulur ise olbapta emr ü ferman devletlû inayetlû sultanım hazretlerinindir."

Defterdar tarafından yazılan derkenar şureti:

"İzzetlû sekbanbaşı ağa bendelerinin bab-ı âlilerine takdim ettiği bir kıt'a takriri mefhumunda işbu eyyam-ı mübarekede esvak ve bazar ve cevami-i şerife avlularında keşt ü güzar etmemeleri içün vaz-ı zindan olunan fahişelerin iktizaeden mekûlâtları behaları sabıkları mucibince buyrulmasını tahrir ve inhalıdır olbapta sâdır olan ferman-ı âlileri mucebince kuyuda ledelmüracaa mukaddema 227 senesinde ağakapısı tarafından Baba Cafer zindanına vaz' ve hap's olunan 36 nefer nisvanın mekûlatları içün bir aylık iktiza eden nam-ı aziz ve tâyinat-ı sairenin itası hususu memuru tarafından baarzıhal ledelistida bu makule vaz'ı zindan olan nisvana sabıkta tâyinat verildiğinin kaydı bulunmayıp ramazan-ı şerif masarifi ocak tarafından verilmek mutad olduğuna binaen şaban-ı şerife mahsusan derkenarde mestur-ül-miktar ve ecnas zehairin 1562,5 kuruş cânib-i mirîden verilmiş olduğu baş muhasebeden derkenar olunmuştur. Ramazan-ı şerif için tâyinat beha verildiğine dair kayıt bulunmayıp mahpuslar dahi geçen sene misillû şaban da haps olunmamış oldukları malûm-ı âli buyruldukta olbapta ne veçhile irade-i seniyyeleri mütaallik olur ise emr ü ferman devletlû saadetlû sultanım hazretlerinindir."

Ekli baş muhasebe derkenarındaki izahata nazaran mahpuslara ekmekten başka et, pirinç, yağ, tuz, sabun, kömür ve aydınlık için şem-i rogan verilirdi.

Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt 1, s. 582-83.

ESKİ OSMANLI KADIN KILIĞI

Bütün kadınlar, bilhassa yazın, üstlerine "bürüncek-bürümlük" denen inci bezden yapılma, topuklarına kadar inen uzun kollu gömlek giyerler. İstisnasız hepsi erkeklerinki kadar uzun, don ve şalvar giyer; bunlar topuk üstünden bir uçkurla sıkılır... Kadınlar her çeşit kumaşı kullanırlar. Gerçi bunlar ilk bakışta, fazlaca bol olduğu için, insana gülünç görünür ama, elbisenin bütünüyle bir âhenk meydana getirirler. Şüphesiz bu arada, güzel bacaklı olanların, bacaklarını göstermeye imkan bulamadıklarını da belirtmek lâzımdır. Çoraplar bile zar zor görünür. Bunlar da ince pamuk ipliğinden yapılmıştır ve uzunlukları bacağın yarısına kadar çıkar. Ayaklarına sarı deriden yapılma "terlik" denen bir çeşit ayakkabı giyerler. Onun da üstüne "pabuç" denen ökçesiz bir ayakkabı giyilir. Kadınların ayakkabısı erkeklerinkinden daha zarif olur. Varlıklı kadınlar ve padişahlarınki altın, gümüş hattâ değerli incilerle süslü olur. İskarpin, ökçe, toka gibi şeyler bilmezler. Ancak çoğu, evlerinde, bahçede dolaşırken tahta altlı galoşlar yahut altın işlemeli, inci kakmalı yüksek altlı sandal (takunya) giyerler. Hemen hemen bütün kadınlar sadece tuvaletlerinde kullandıkları eşyada değil, evlerinin alelâde işlerinde kullandıklarında da nakışa geniş ölçüde önem verirler. Mendiller,havlular, peşkirler, peçeteler, kısacası don veya şalvarlarının uçkuruna varıncaya kadar böyledir....Kadınların çoğu, sanatkârâne bir şekilde ipekle işlenmiş gömlekler giyer.

Müslüman kadınları biçimlerinin zarafetinden çok, elbiselerinin zenginliğine önem verir; çünkü onlar, ancak bu şekilde beğenilecek lerini düşünürler. Bulûğa erdikten hemen sonra evlendirilir ve kocalarını da daha çok koca olarak değil, efendileri olarak sayarlar. Başka erkekleri ancak kafes arkasından görebilirler. Sade ve nezih bir hayat yaşamak istedikleri için koketliğin ne olduğunu bile bilmezler. Bu, onlara tamamen yabancı bir şeydir.

Türkler, kendilerine mahsus âdetlere sahiptir. Bu yüzden kadınlar nâdiren evden çıkar. Ama dışarı çıktıkları zaman "ferâce" dedikleri uzun bir maşlah giyerler. Yazlık ferâceler Ankara yününden, kışlıklar çuhadan yapılır. Bunların omuzlara kadar düşen çok geniş bir yakası vardır. Yakalar umumiyetle kırmızı, mavi, yahut yeşil satenden yapılır. Yüzlerini iki ayrı muslin tül ile örterler. Birincisi burnun ortasından başlar, bütün göğsü örterek göbeğe kadar iner. İkincisi de gözkapaklarına kadar bütün başı kaplar. İkisi birlikte o şekilde düzenlenmiştir ki, sadece gözleri görünür. Aynı zamanda bacaklarının yarısına kadar çıkan "çedik" (denilen deriden yapılma mesti) giyerler. Onun da üstünde pabuçları vardır. Bazı Asya eyaletlerinde başa örtülen tül vücudun yarısına hattâ dizlere kadar iner.

M. D'Ohsson (çev. Zerhan Yüksel), *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler* (Tercüman 1001 Temel Eser: 3, t.y.), s.101-2.

YİNE KADINLARIN GİYİM KUŞAMI

Cümlenin bildiği üzere cemi'zamanda usul-i memduha-i edebiyyeye riayet-i lazime uhde-i diyanet ve fariza-i zimmet olarak darende-i mucib-i saadet olduğu ve daha buna dair arasıra tenbihat-ı muktaziyye dahi icra olunmakta bulunduğu halde bu evanda ekser seyir mahallerinde ve sair esvak ve pazarda nisvan taifesinden bazılarının gayet ince ve açık yaşmak kullanmak ve ayaklarına dahi çedek giymeyip yalnız ince pamuk çorap ile gezmek misullu etvar-ı naseraya ictisar eyledikleri [Hıristiyan kadınların tutumlarını takınmaya kalkıştıkları] görülmekte bulunmuş ve bu makule taife-i nisvanın bir mahalle azimetlerinde kendulerini namahremden muhafaza zımnında kıyafetlerinin mestur ve mahfuz olmasına dikkat ve ihtimam etmeleri ve öyle mekşuf hey'et ve uygunsuz kıyafet ile sokağa çıkmaları bil vücuh şer'-i şerifin hilaf ve rızay-ı meyamin iktizay-ı hazret-i cihandariye mugayir ve münafi olarak tenbihat-ı sabıkanın te'kidi lazım gelmiş olmaktan naşi bundan böyle o misillu seyir yerlerinde ve esvak ve pazarda ve sair mahallerde taife-i merkumeden biri öyle ince yaşmak kullandığı ve ayaklarına çedek giymeyip de yalnız ince çorap ile gezmek gibi mugayir-i tavr-ı edep [uygunsuz] kıyafette bulunduğu halde kendisi zabitan tarafından çevrilip tekdir olunarak bu husus zevci bulunan kimesneye dahi raci' bir keyfiyyet olduğundan kim olduğu bittahkik onun hakkında dahi muamele-i tedibiyyenin icrasında tecviz-i müsamaha olunmayacağına ve müteallik buyrulan irade-i seniyye-i şahane mucibince bu hususa bilcümle zabitan taraflarından kemaliyle ihtimam ve dikkat olunması ba buyruldi iktiza edenlere tenbih kılındığına binaen fima'bad bunun hilafına bir güna vaz' ve halet vukua gelir ise ber minval-i muharrer tedibat-ı lazimenin icrasında dakika fevt olunmayacağı malum olmak ve ona göre harekete dikkat olunmak için keyfiyyet işbu varaka-i mahsusa ile dahi cümleye ilan kılınmıştır. fi 7 Şin 1258

Ceride-i Havadis (12 Şin 1258), No. 104, s.1

PİKNİK YAPMA KURALLARI

Ramazan-ı Şerif tenbihatına dair tab' olunan varaka-i mahsusanın [basılan özel belgenin] suretidir.

Herkesin malûmu olduğu vechile Ramazan-ı Şerif hulûl etmiş [girmiş] ve bu şehr-i mübarekte [kutsal ayda] herkesin ifa-i vazife-i diyanet [din ödevlerini yerine getirmesi] ve her vakitten ziyade edibane [edeplice] hareket eylemeleri lâzimeden [gerekli şeylerden] bulunmuş olmağla bu vesile ile bazı tenbihat ve ihtarat [uyarı ve hatırlatmalar] beyan ve ilân olunur.

Şöyle ki zat-ı mealissemat hazret-i şehinşahinin bil ayn vel ikbal şehr-i şerif-i mezkûrda Cevami-i şerife [kutlu camiler] ve mahall-i saireyi [başka yerleri] teşrif-i hümayunları şeref vuku olacağına ve bu cihetle ifay-ı vacibe-i riayet ve hareket-i memduhai rızakari ve iffete dikkat olunması herkese lâzime-i zimmet idüğüne yani o misillu teşrifat-ı âli vukuunda bazı kesan [kişiler] pişgah-ı şahanede durup biedebane nazar [edepsizce bakışlar] ve birbirleriyle mülâtafe ve musahabet [şakalaşıp konuşarak] güzar eylemeleri ve cami-i şeriflerde dahi ikamet ve iram buyrulacak mahallin karşusuna toplanıp halka olarak oturmaları ve bunun gibi yakışıksız etvar ve halâta mücaseret etmeleri resm-i ubudiyyetin mugayiri olacağına binaen [bağlılık göstermeye aykırı düşeceğinden] böyle layıksız ve kaide-i edebiyyeye mugayir harekete bir vechile cesaret olunmayarak herhalde adab-ı mergube ve seyr-i mürziyyeye fevkalgaye dikkat oluna.

Efrad ve ahali bulundukları meslek ve sanat ve memurin ve hademe dahi memuriyyet ve maslahatlarına mahsus hey'et ve kıyafetle gezip askeriye müşabih ve mümasil elbise iktisasından ve zarafet ve nezaket addıyle adaba mugayir etvar-ı namürziyyeden itka ve taife-i nisanın ince yaşmak kullanmamaları ve arabaları yanlarında genç ve süslü arabacı ve seyis götürmemeleri hususlarına ve buna müteferri' usul-i edebiyyenin icrasına riayet ve itina eyleyeler.

Bazı kimseler mecmu-ı nisa olan mahallerde dükkanlarda oturup gelen geçen kadınlara harfendazlık ve edepsizce sarkıntılık eyledikleri görüldüğünden bundan böyle gerek Ramazan-ı Şerifde ve gerek eyyam-ı sairede [başka günlerde] biedebane tavrile o makule kimselerin ve hususen taife-i nisanın dükkanlarda oturması tecviz olunmayacaktır. Ve bu babda memurin vazife-i memuriyyetlerini icra ve ifadede muhalefet ve mukavemet görürler ise o makule serkeşler tedip olunacaktır ve kezalik arabalar arasında gezmek memnu' olduğundan işi olan öyle yerden geçerken bir kenardan gidip seyirci suretiyle taife-i nisanın galebeliği [kalabalığı] arasında gezenler men' ve tedib olunur.

ARŞİV X

18. yüzyılda sokak kıyafetlerinden.

Gecelerde memuren bir mahalle gidip hademeden [hizmetlilerden, görevlilerden] maada birgüna hidmet ve maslahatı [işi] olmayan kesan her kim olur ise olsun yatsı ezanı okunduğu ahda berber ve tütüncü ve sair dükkanlarda oturmayıp cevami-i şerifeye azimetle eday-ı salavat ve teravihe müsaraat ve ol aralıkta o makule dükkanlarda görünen olur ise tedib ve tekdir olunacağından ve cemi' vakitte kumar oynamak şer'an ve kanunen memnu olduğu cihetle bazı kahvehane ve sair mahallere toplanıp kumar oynar görülür ise derhal bila tereddüt mücazat-ı layıkaları icra kılınacağından buraları bilinip ona göre harekete mübaderet edeler.

Eyyam-ı mübareke-i merkumede cem'iyetli olan cevami-i şerife ve hususen Sultan Bayezıd cami-i şerifi havlularında ve çarşu derununda arabalı ve arabasız gelip aram eden taife-i nisvanin karşularına geçerek ve yanlarında gezinerek harfendazlık eylemek misillu ırz ve namusa münafi ve rızay-ı Barinin hilafı harekattan ihtiraz ve mücanebet ve taife-i nisvan taraflarından dahi nameşru' kıyafet ve tavır ve hey'etle sokaklara çıkılmamak lazım geleceğinden bu dahi cümle tarafından dikkate şayan adab-ı şeriyyeden bulunduğundan bu madde-i muktaziyyeye dahi gereği gibi dikkat ile muhill-i ırz ve namus halat vukua gelmemesine daima ve müstemirren itina ve nezaret oluna.

Balâda beyan olunduğu üzere herhalde emr-i Bari ve rızay-ı meyamin irtizay-ı şehriyariye mugayir hareketten mücanebet ve tenbihat-ı muharrerenin mucib ve muktezası vechile hareket olunması ve mukteziyat-ı şeriyye ve levazımat-ı edebiyyenin hilafında hareket edenler te'dibe müstehak olacaklarından o makuleler hakkında terettüp eden tedibat-ı icabiyyenin icra kılınması lazimeden olmağla bu fıkra dahi eimme ve muhtaranı mahallat taraflarından herkese güzelce tarif ve tefhim olunarak mugayir-i evzağ' vukua gelmemesine aleddevam nezaret ve sarf-ı kuvvet kılına.

Eyyam-ı mağfiret ve etsam-ı merkume eşref-i evkat-ı saire olmasıyle tenzifat ve tathiratın icrası dahi umur-u muktaziyyeden bulunmaktan naşi ahali-i mahallat ve esnaf vesaire konak ve hane ve dükkanları kapu ve kepenk ve pencere ve kafeslerini çamur ve örümcekten ve sokaklarını süprüntü ve müstekreh şeylerden silip süpürerek esbab-ı hasane taharet ve nesafetin icrasına ihtima ve mevadd-ı meşruhanın dahi kamilen ifasına ikdam-ı tam ile hilafı evzağ' ve halattan ziyade itka ve müb adet eyleyeler.

Çarşu içinde ve gerek sair mahallerde taife-i nisa bir şey almak i tuhfeci ve sair dükkân ve mağaza rın içine girmeleri memnu olduğ dan kadınlar alışveriş edecekleri dükânların dışarısında durup alacağı ş

yi alarak bunun hilafına hareket görülür ise hem kadınlar hem de dükkancılar tedib olunur.

Bir de Boğaziçi ve İstanbul ve Üsküdar seyir yerlerinde kadın erkek karmakarış oturup hilaf-ı edeb şeyler vukuu istihbar olunduğundan bu uygunsuzlun men'i için her cinse mahsus seyir günleri tayin ve tahsis olunmuştur. Şöyle ki Boğaziçi'nde kadınlar cuma günlerinde yalnız Küçüksu ve Göksu'ya gidip başka hiçbir seyir yerlerine gitmeleri memnudur ve cuma günüyle pazar gününden maada kadınların sair Boğaziçi seyir yerlerine gitmeleri caiz olup fakat erkek bulunduğu halde gayet edibane ve erkekler dahi yoluyla hareket edeler ve cuma günü erkeklerin zikrolunan Göksu ve Küçüksu'ya gitmeleri yasak olup sair seyir yerlerine gidebilirler ve Üsküdar taraflarının seyirleri pazartesi ve perşenbe günlerinde yalnız taife-i nisaya mahsus olup erkek gitmesi memnudur. Ve bu iki günden başka dahi kadınların bu Üsküdar seyirlerine gitmeleri caiz değildir. İstanbul tarafında dahi cuma günlerinde Kağıthane kadınlara ve Çerpci [Çırpıcı] ve Veliefendi çayırları erkeklere mahsus olup bir takımının gününde öbürünün gitmesi memnudur ve umumen pazar günlerinde kadınların seyir yerlerine gitmeleri men' olunmuştur.

Boğaziçi'nde Kalender nam mahalde ve Maslak dedikleri yerde sair seyir yerleri gibi her cinse ayrı mahaller olmadığından ve buralara ehl-i İslam kadınlarının her ne gün olur ise olsun azimetleri caiz olamayacağından eğer hilafında hareket görülür ise haklarında tedibat-ı şedide icra olunacaktır.

Ramazan-ı şerifede kadınların sokakta ve eyyam-ı sairede seyir yerlerinde onbirden [günbatımının bir saat öncesinden] sonraya kalmayıp vaktiyle yerlerine avdet edeler.

Takvim-i Vekayi (Gurre-i Nun 1263), Def'a 347, s. 1-2.

Bilûtfullah-ı Tealâ mevsim-i seyfin hululü cihetiyle mesirelerde gezmekte olan kesanın usul-i edebiyyeye mugayir harekette bulunmamaları için tanzim olunup şayan buyrulan müsaade-i seniyye'i hazret-i şehinşahı mucibince neşr ve ilân olan tenbihname suretidir.

Fusul-i erbaadan [dört mevsimden] herkangısında olur ise olsun hevada keşayiş oldukça sahraya ve nüzhetgâhlara giderek andan istifade etmeklik tabiat-ı beşeriyyenin bayağı ihtiyacatından madud olup hususiyle bahar ve yaz ve güz mevsimleri bu misillu yerlerde geştügüzara ziyadesiyle müsait de bulunmasıyla herkes için taraf-ı Devlet-i Aliyyeden mezuniyet derkardır. Fakat bu vesile ile daire-i edebden çıkılması ve nizam-ı memlekete muhalif hareketler vukua getiril-

Ev kıyafetiyle odalık.

mesi kat'a tecviz olunamayacağından ve mesirelerin eyyam-ı muayyenesi ve zükur ve nisa için mevaki-i mahsusası bulunduğundan işte bu şeylerden dolayı bazı tenbihat ve ihtarata lüzum görünmüştür.

Cuma ve pazar günleri Dersaadet tarafında Kağıthane ve Veliefendi ve Çörekçi ve Çerpci [Çırpıcı] çayırı ve Bayram Paşa ve Kuyubaşı mesirelerine ve Boğaziçi'nde dahi yalnız cuma günü Küçük ve Büyük Göksular ve Beylerbeyi'nde kain Havuzbaşı ve Çubuklu ve Hünkâr iskelesi ve zikrolunan cuma günüyle pazar günleri dahi Maslak ve Kalender ve Arnavudköyü akındısı ve Çamlıca ve Maşatlık [Yahudi mezarlığı] ve Cevizdibi ve Moda Burnu ve Kalamış ve Yoğurtçu Çeşmesi ve kezalik Küçük ve Büyük Sular ve mezkûr Havuzbaşı ve Çubuklu ve Hünkâr İskelesi ve Üsküdar'da kâin Şemsi Paşa Pişgâhı ve perşenbe ve pazarertesi günleri dahi Üsküdar tarafında vaki Nerdibanlı [Merdivenli] karyesi ve Çamlıca ve Kurbağalıdere ve Fenerbahçesi ve Haydarpaşa Dıvardibi seyirlerine münhasır ve mahsustur.

İşbu beyan olunan günlerde müretteb olan mevkilerde herkes gidip tenezzüh etmeğe mezundurlar.

Fakat cuma ve pazar günleri Maslak ve Kalender mesirelerine ve Arnavudköyü akındısına ötedenberi memnu olduğu vechile İslam hatunları gitmeyeceklerdir. Ve bilmeyerek gidenler olur ise memurin tarafından mümanaat olunacaktır.

Cuma günü zikrolunan Küçüksu ve Büyüksu ve Havuzbaşı ve Çubuklu ve Hünkâr iskelesine ve yevm-i mezkûr ile pazar günü dahi Veliefendi ve Çörekçi ve Çerpçi çayırı ve Bayram Paşa ve Kuyubaşı seyirlerine gidecek erkek ve kadın seyirciler karışık ve muhtelit olarak oturmayacaklardır.

Bu mahallerde herkes edibane hareket edip öyle sefihane tavırlardan ve gelip geçenlere harfendazlıktan sakınılmak lazım gelecektir.

Zikrolunan Kâğıthane için muayyen olunan cuma ve pazar günlerinde gidecek zükur ve nisvan dahi karışık oturmamak için bundan böyle Kâğıthane köprüsünden çağlayanların nihayetine kadar sağ tarafı kadınlara mahsus olarak erkek gitmeyecektir ve erkekler dahi kezalik Kâğıthane köprüsünün beru tarafına kadar gidip ileri geçmeyecektir. Ve bu halde kadınlar [da] erkeklere mahsus olan mahalde eğlenmeyecektir ve işbu Kâğıthane mesiresine dahi pazar günleri İslam hatunları azimet eylemeyecektir.

Balâda muharrer mesirelerin herkangısında olur ise olsun işret edip mestane hareketler göstermek memnu olmağla böyle şeylerden kemaliyle ictinab olunacaktır.

Saat on ve nihayet onbire geldiğinde [güneşin batmasından iki, engeç bir saat öncesinde] nisvan takımı hanelerine azimet etmekliğe mecbur ola-

İstanbul'da cuma günleri Göksu sefası. Üstteki fotoğraf 19 Ağustos 1911 tarihli L'Illustration*'dan, yandaki gravür ise* Le Journal Illustré*'nin 1866 yılına ait bir sayısından alınmıştır.*

aklardır. Velhasıl akşam takarrüb ettiği [yaklaştığı] gibi seyir yerlerinde onlardan kimse kalmayacaktır.

Bu mahallere gelecek satıcı ve çalgıcı takımı dahi ehl-i ırzca hareket etmek lazım geleceğinden şayed kavlen ve fiilen vasıta-i rezalet olacak olur ise o misilluların bir daha mesirelere gitmesine fırsat verilmeyecektir.

Boğaziçi'nde kain Kestane ve Fındık Suları ve Büyükdere ve Ağaçaltı ve Arnavudköyü verasında vaki Ayazma ve Beşiktaş civarında bulunan Hacı Hüseyin Bağı ve Küçük Çiftlik ve Ayazma tarafında vaki Havuzbaşı ve Levend Çiftliği ve Beyoğlu semtinde Taksim önü ile Maşatlık ve Tatavla [Kurtuluş] ve Silivri kapusu haricinde Balıklı Kilisesi civarında olan seyir mahallerine dahi ekseriya cuma ve pazar günlerinde ve bazen eyyam-ı sairede zükur ve inastan seyirciler gitmekte olduklarından mahall-i merkumeye giden erkek ve kadınlar dahi birbirleriyle karmakarış duramayacaklardır.

Memurin ve zabitana bu hususlardan dolayı talimat-ı vasia verilmiş olduğundan ehl-i ırz takımının muhafaza-i rahat ve asayişine onlar tarafından ikdam olunacağı misillu aksine hareket edenlerin dahi derhal men'ine ve dinlemezler ise hemen tutulup mensup olduğu mahalle is'aline itina kılınacaktır. Ve ashab-ı rütbe ve itibardan bulunanlar dahi harekat-ı memnuaya mütecasir olurlar ise rütbeleri kendilerini kurtaramayacaktır.

Takvim-i Vekayi (4 Şin 1268), Def'a 468, s.2-3.

Mesirelerde bir güna hilaf-ı usul ve edep hal ve hareket vuku bulmaması hakkında bazı tenbihatı şâmil ve müteallik ve şerefsüdur buyrulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Padişahî mucibince varaka-i matbualar [gazeteler] ile neşrolunan tenbihname işbu mahalle dahi derc olunarak ilân kılınmıştır.

Boğaziçi ve İstanbul ve Üsküdar seyir yerlerinde her cinse mahsus seyir günleri tayin ve tahsis olunmuştur. Şöyle ki Boğaziçi'nde kadınlar cuma günlerinde yalnız Küçüksu ve Göksu'ya gidip başka hiçbir seyir yerlerine gitmeleri memnudur. Ve cuma günüyle pazar günlerinden maada kadınların sair Boğaziçi seyir yerlerine gitmeleri caiz olup ve erkekler dahi yoluyla hareket edeler ve cuma günü dahi erkeklerin zikrolunan Göksu ve Küçüksu'ya gitmeleri yasağ olup sair seyir yerlerine gidebilirler ve Üsküdar taraflarının seyir yerleri pazarertesi ve perşenbe günlerinde yalnız taife-i nisaya mahsus olup erkek gitmesi memnudur ve bu iki günden başka dahi kadınların Üsküdar seyir yerlerine gitmeleri caiz değildir. İstanbul tarafında dahi cuma günlerinde Kâğıthane kadınlara ve Çerpci [Çırpıcı] ve Veliefendi çayırları erkeklere mahsus ve münhasır olup bir takımının gününde öbürünün gitmesi memnudur ve umumen pazar günleri kadınların seyir yerlerine gitmeleri men' olunmuştur.

Boğaziçi'nde Kalender nam mahalde ve Maslak dedikleri yerde ve Arnavudköyü akıntısında sair seyir yerleri gibi her cinse ayrı mahaller olmadığından ve buralara ehl-i İslam kadınlarının her ne günde olur ise olsun azimetleri caiz olmayacağından eğer hilafında hareket görülür ise haklarında tedibat-ı şedide icra olunacaktır.

Bazı kimesne mecmu-ı nisa olan mahallerde oturup gelen geçen kadınlara harfendaz ve edepsizce sarkıntılık ettikleri görüldüğünden bundan böyle o makule kimselerin seyir yerin

de ve kadınların arasında gezip oturmaları bir vechile tevciz olunmayacaktır ve bu babta memurin vazife-i memuriyetlerini icra ve ifadede muhalefet ve mukavemet görülür ise derhal o makule serkeşler tedip olunacaktır ve kezalik arabalar arasında gezmek memnu olduğundan işi olan öyle yerden geçer iken bir kenar ve sapa yerden gidip seyirci suretiyle taife-i nisanın galebeliği [kalabalığı] arasında gezenler men' ve tedip olunacaktır ve bir de şiar-ı iffet ve ismetin mugayiri olduğu üzere kadınların süslü ve genç esir istihdamı memnu idüğünden bu sıfatta bulunan esirler gerek seyir yerlerinde ve gerek sair mahallerde kadın arabalarının yanında görüldüğü halde hem esirler ve hem de bu kıyafette olan esirleri istihdam eden araba ashabı tedip kılınacaktır ve alelıtlak harem arabacılarının araba yanında gitmeleri memnudur.

Ceride-i Havadis (28 Şin 1269), No. 626, s.1.

18'inci yüzyıl sonuyla 19'uncu yüzyıl başlarına ait, bu gibi daha birçok fermanların suretleri, merhum Osman Nuri (Ergin) Beyin *Mecelle-i Umur-u Belediyye*'sinin I'inci cildinde (s. 891-98'de) verilmiştir.

Bairade-i aliyye Zabıtaca men'i lâzımgelen mevad hakkında Zabıta memurlarıyla merkezlerde bulunan bilcümle Zabitan-ı Asakir-i Zabtiyyeye verilen Talimattır (23 Muharrem 1278).

Madde 36. Taife-i nisadan; bir şey almak için dükkânların içerisine girenler ve dükkânlarda oturanların men'iyle ol dükkân sahibinin isim ve şöhreti bajurnal Bâb-ı Zabtiyyeye bildirilecektir ve seyir yerlerinde erkeklere mahsus olan mahallere gidenler görülür ise derhal men' olunacaktır.

Madde 37. Erkeklerden dahi her kim olur ise olsun çarşu ve pazarda ve sair gezdikleri mahallerde ve huhusiyle seyir yerlerinde hilâf-ı edep hareket edenler ve kadınlara mahsus yerlerde duranlar ve sarhoş olup münazaa ve gürültü eyleyenler ve seyir yerlerinde alenen ötede beride işret edenler olur ise derhal men' edilecektir ve dinlemeyen olur ise şahsına göre Bab-ı Zaptiyyeye gönderilecektir.

Madde 55. Nisvan taifesinden dahi olvechile giceleri fenersiz sokaklarda kalanlar vukubulur ise her kangı milletten olur ise olsun zabıta memurları o makule nisvanın mahâl ve keyfiyetlerini ve sokakta kaldıklarının sebebini biletraf sual ve tahkik ile ehl-i ırz takımından oldukları ve mahalleri yakın bulunduğu halde karakoldan yanına mutemed ve emin adamlar ile mahalle bekçisini terfik ederek mahalline gönderilecek ve mahalli uzak ise o gece misafir olmak için mahalle imamı efendinin veyahut mahalle muhtarlarından birinin hanesine irsal edilecektir.

Madde 56. Fahişe takımı gurub-u şemsden [güneşin batmasından] sonra sokaklarda gezemeyecek ve kalamayacaktır ve şu vakitten sonra görüldüğü halde zabıta ve merkez tarafından Dersaadet'te bulunanlar Hasköy'de bulunan mahall-i mahsuslarına ve sair mahalde olanlar kolcu kadın hanelerine gönderilecektir.

Birinci tertip *Düstur*, cilt 2, s. 754-64.

PONTUS EUXI
OU
MER NOIRE
BULGARIE
ROMANIE
NATOLIE
NATOLIE
CARAMANIE
MER
MEDITERRANEE
TURQUIE
EN ASIE.
ARABIE PETREE
EGYPTE

18. YÜZYIL BAŞLARINDA ASY KITASINDA TÜRKLER

Hollandalı haritacı Pieter von der AA (1659-1733), Leiden'de yaşamış; yayıncılı ve kitap satıcılığı yaparak yaşamını sürdi müştür.

Yandaki harita, ilk defa 1700 yılında neş dilen ve içinde 184 harita bulunan, iki ci *Atlas Nouveau*'da yer almıştır.

Bu yıllarda, haritacılığın merkezi, Hollar da'dan Fransa'ya kaymaktaydı. Dönemi Hollandalı haritacıları artık Fransızları k ya etmeye ve Hollanda haritaları eski nit liklerinden çok şey kaybetmeye başlamış dı.

(F. Muhtar Katırcıoğlu Koleksiyonundan)

طريق
١٢٩٩

TARİK/Matbaa ve mahal-i idaresi: Bab-ı Âli Caddesinde 54 numaralı hane-i mahsusdur. Fünûn ve edebiyata ve menafi-i âmmeye mutazammın muharrerat ve makalâta ve ağraz ve şahsiyattan âri her nev'i mubahese ve mulâhazata sahifelerimiz daima kuşadedir. Evrak ve muharrerat-ı vâridenin tehir ve adem-i dercinden dolayı matbaa mes'ul olmayacağı gibi derc olunmayan mekatib ve evrakı istirdat iddiası dahi katiyen mesmû ve makbul olamaz. Posta ücreti verilmemiş mektuplar kabul olunmaz. Bir nüshası bir guruş mecidiye...

Osmanlı Basını'nda

Yüzyıl önce bu ay

Dr. UYGUR KOCABAŞOĞLU

Dünkü *Tercüman-ı Hakikat*, gazetemiz hakkında şu fıkrayı yazmıştır:

Mülga "Vakit" gazetesinin "Tarik" nâmı altında neşr ve ihracına cenab-ı hükümet-i seniyyeden müsaade buyurulduğundan refikimiz dünkü günden itibaren nevki-i intişara konulmağa başlanmıştır. Zuhurunu tebrik ve hüsn-ü muvaffakiyetini temenni ederiz. (9 Mart)

İSTANBUL HAVADİSİ

□ Yenişehirli İbrahim Paşa hazretlerinin mahdum-u âlîleri beyefendinin haremi Fatma hanım, refaketinde bir sagire [küçük] cariye bulunduğu halde iki günden beri gaybubet eylediği ve mûma-ileyhânın bulundurulması zımnında paşa-i müşarünleyh hazretleri tarafından Nezaret-i Behiye-yi Zaptiye'ye tezkere yazılmağla zaptiyece tahkikat ve taharriyata kem âlehemmiyetle ibtidar kılındığı işidilmiştir. (10 Mart)

□ Şehirimize geldiğini yazdığımız İngiliz Lordlarından Jeneral William madamasıyla beraber dünkü gün liman idaresini ziyaretle liman reisi saadetlû Dilaver Paşa ile görüşmüşlerdir, ve İstanbul'u gezmişlerdir. (12 Mart)

□ Dünkü gün akşam üzeri Kemeraltı'nda iki numerolu bir kârhane [işyeri?] batakhane olduğu cihetle zaptiye tarafından bulunan şüphe üzerine geç vakitlerde derûnu [içi] taharri ve hatta lâğımları açıl-

Tercuman-ı Hakikat, *yani "Gerçekleri Dilegetiren"den sonra, bu ay da* Tarik, *yani "Yol"a geçiyoruz. Yukarıdaki başlık yazılarını bugünkü dilimize aktarmaya kalksak, şöyle derdik:*

"Basım ve yönetim yeri... Bilimlere ve yazına ve kamu yararlarına ilişkin yazılara ve makalelere, garaza dayanmayan ve kişilikle uğraşmayan her turlu söyleşi ve düşüncelere sayfalarımız her zaman açıktır. Gelen kâğıt ve yazıların ertelenmesinden ve (gazeteye) konulmasından dolayı basımevi sorumlu olmayacağı gibi, konulmayan mektup ve kâğıtları geri alma istekleri de kesinlikle dinlenilmez ve geçerli sayılamaz..."

Görüyorsunuz ki, şu birkaç satır içinde bile, bir yerde takıldık: "evrak"ı kağıtla karşıladık. Belge desek olmaz (vesika), özanlamını bakıp yaprak desek uymaz, vb.

Bu işi bütün alıntılar için yapmayacağız. — Tarih ve Toplum

makta olduğu görülmüştür. (12 Mart)

□ Kemeraltı'nda batakhane olduğu şübhesiyle taharri edilmiş olduğunu yazdığımız hanenin gerek lâğımlarında ve gerek sair etraf ve eknafında "kemik" ve sair güna bir şey bulunmamış olduğu cihetle edilen şübhe bi-esas olduğu anlaşılmıştır. (13 Mart)

□ Galata'da Bükreş oteline nüzûl etmiş [inmiş] olan iki Frenk hakkında hasıl olan iştibaha [şüphe] mebni merkumlar taht-ı tevkife alınıp gerek üzerlerinde ve gerek eşyaları meyanında zuhur eden evrakdan kendileri eşhas-ı muzırreden oldukları anlaşılmağla keyfiyet istintaka havale kılınmıştır. (13 Mart)

□ Beyoğlu polislerinden Cafer efendinin bir dükkâncıyı darb eylediğinden dolayı bir hafta müddetle mahbusiyyetine dünkü gün Beyoğlu Ceza Mahkemesi'nde karar verilmiştir. (13 Mart)

□ Ecnebilerin eğlence mahalli olan Kristal kafeşantanına [café chantant] Beyoğlu Mutasarrıflığı tarafından polis noktası konulmuş ve bundan dolayı ecnebilere korku geldiği cihetle cümlesi zarurî terki safa etmekte bulunmuş olduğundan mezkûr kafeşantan, sahipleri tarafından sed ve bend edileceğini yazmıştık. Mezkûr mahalde bulunan tiyatro kumpanyasıyla sair hanende ve sazendelerin kontratları bu defa kâmilen fesh edilerek dükkâncı tarafından cümlesine ruhsat verilüb mezkûr Kristal kafeşantanı evvelsi geceden itibaren sed ve bend edildiği gibi, en muteber ve ecnebilerin safagâhı bulunan Konkordiya tiyatrosuna dahi Paris'in bü-

yuk pandomima kumpanyası ile beraber şayan-ı takdir ve tahsin hanendeler bu hafta Dersaadet'e gelmiş iseler de konulmakta olan nokta muteberan-ı ahalinin namusuna nakise iras edegelmekte bulunmuş idüğünden mezkûr tiyatronun dahi kumpanyası dağılarak orası dahi sed ve bend edileceği kemâl-i teessüfle işidilmiştir. (15 Mart)

□ Dünkü gece İstanbul Fincancılar caddesinden mürûr etmekte olan 129 numerolu arabada müşteriler olduğu halde koca bir çukurun içerisine mezkûr araba düşmüş ve böyle geceleyin çukur açık bırakılması caiz olmayacağı derkâr bulunmuş idüğünden merciinin nazar-ı dikkati davet olunur.
(21 Mart)

Beyoğlu Muhbirimizden:

□ Beyoğlu Müstantik Dairesi âdet-i kadimesi üzere kanunen mahkemenin veregelmekte olduğu cezalardan onbeş yirmi gün fazla adam yatırmakta olduğu ve hatta dünkü Çarşamba günü bir münazaa maddesinden dolayı otuz günü mütecaviz birisi tevkif edildiği halde mahkeme merkûmun ber mucib-i kanun-u adalet onbeş gün müddetle mahbusiyetine karar verdiği cihetle bu gibi haksızlığın men'i çaresini Beyoğlu halkı, Beyoğlu Müdde-i umumiliğinden bekliyor. (27 Mart)

GAZETELERDEN MUKTEBESÂT

□ Devlet-i Âliyye telgraf ajanslarının matbuat nizamnamesine tevfik-i hareket mecbur olmalarına karar verildiği *Ez Zaman* gazetesinde muharrerdir.
(13 Mart)

□ Kömür Hakkında *Phare de Bosphor* Şöyle Yazıyor:

"İstanbul fukara takımının havâyic-i zaruriyyesinin birincilerinden addolunan kömürün fiyatı fevkalâde terakki etmesi maddesi bihak makamat-ı aliyyeyi işgal ediyor. Kış münasebetiyle kömür adeta ekmek ve su gibi havâyic-i zaruriyye sırasında bulunduğundan terakki-i fiyatın esbabını taharri etmek vazifeden addolunduydu. İdilen tetkikattan anlaşıldığına göre şehirlerimize vürud eden kömürlerin en mühim olan mevkii Istranca olup oradan Dersaadet'e gelen kömür dahi hayli zamandan beri orada bulunmuş olan ve münhasıran kömür ticaretiyle ta'yîş eden [geçinen] birtakım Rum aileleri tarafından yapılmakta idi..." (16 Mart)

(Ermeni gazetelerinde görülen fıkradır:)

□ Bu günlerde bir vak'a-yı garibe istihbar olunmuştur. Şöyle ki: Beyoğlu'nda sakin bir Rum beş nefer evlâdını beslemekten âciz olduğu halde âhiren zevcesi ikiz olarak iki çocuk daha getirdiğinden biçare bütün bütün şaşırıp kalmış ve merkûm masumlardan birisini bir Rum kilisesi kapusuna asması için zevcesi tarafından vukubulan bir teklifi bi-z-zarûre kabul ile çocuklardan birini gece kilise kapusuna götürmüş ise de o sırada kilise bekçisi aldığı bir ses üzerine sokağa çıkıp merkûmu yakalamış ve kapu üzerinde asılı diğer bir çocuğu görüp bu da senindir diyerek kendisine vermiştir. Zavallı herif şaşırıp, macerayı anlatmak istemiş ise de bekçi söz anlamadığından bir çocuk ile dışarı çıktığı halde iki çocuk ile avdet ederek zevcesini de duçar-ı hayret etmiştir. Bunlar bu hal-i ye'is-i iştimâlde [üzüntülü halde] iken misafir gelen çocuğun kundağını açtıklarında derununda beşer liralık banka kaimesi zuhur ettiğinden iztırabları bir dereceye kadar teskin olunur. Bir de beher ay mezkûr çocuk için bir mahalden altı lira alınması için bir mektup dahi zuhur ettikde bütün bütün müstagrık-ı meserret [sevince gark] olurlar. (19 Mart)

DIŞ HABERLER

Berlin 13 Mart:

Prens Bismark dünkü gün familyasıyla Berlin'e muvasalat etmiştir. Müşarünileyh, amele güruhu felâketzede oldukları halde sigorta etmek üzere takdim olunan kanun lâyihasının parlamentoda müzakeresinde hazır bulunacaktır.
(18 Mart)

Prens Bismarck
[resim dergimiz tarafından eklenmiştir]

□ Avusturya ve Macaristan veliahdı fehametlû Prens Rudolf hazretlerinin tahtı himayesinde olmak üzere binsekizyüz yetmişdört [seksendört olması gerek — *U.K.*] senesi Nisanının onaltısından itibaren Viyana'da bir tavuk kongresi teşekkül edeceği ilân olunur. (18 Mart)

Düvel-i muhtelife, dinamit vasıtasıyla icra-yı melânet eden erbab-ı fesadı ele geçirmek üzere memalik-i muhtelife polis memurlarının doğrudan doğruya muhaberelerine müsaade olunacaktır.(18 Mart)

İCMAL-İ AHVAL

□ Birtakım Avrupa gazeteleri, zamane politikası mail-i sulh ve asayiş olduğundan bahisle, Memalik-i Osmaniyyece imârât-ı lâzimeye ikdam olunmasını tavsiye ediyorlar.

"Vakit" namındaki varakpare-i kemteranemizle nice nice defalar ilân eylediğimiz vechile velinimet-i bî-minnetimiz padişahımız efendimiz hazretlerinin maksad-ı hûmayunları daima terfi-î ibâd ve imar-ı bilâd olub gece ve gündüz rahat-ı hümayûnlarını bu uğurda feda buyuruyorlar.

Bu cihetle bir taraftan umur-u nafıa plânları tertib ve mahsusen teşkil buyrulmuş olan umur-u nafıa komisyonunda tedkik olunmakta diğer taraftan umur-u nafiaya esas olan maarif cihetine cidden gayret edilmektedir... (15 Mart)

MEVADD-I RESMİYYE

Zaptiye Nezaret-i Âliyyesinden:

"Memalik-i mahrusa dahilinde bir mahalden diğer mahalle gideceklerin mürur tezkeresi ve memalik-i ecnebiyyeden birisine gidecek veya oralardan geleceklerin bir kâğıd-ı pasaport almaları nizam iktizasından olduğu halde bir takım kesan [kişiler] tezkeresiz ve pasaportsuz gelür ve o makuleler bittabî bab-ı zaptiyeye celb ile içlerinden esbab-ı emniyyet irae edemiyenler geldikleri mahalle iade ve hüsnü halleri tebeyyün edenler kefalete rabt ve tezkeresiz gelmeleri esbabı mahallerinden sual olunuyor ise de celb ve kefalete rabt muameleleri bittabiî o makulelerin işlerinden kalmalarını ve zaptiyece imtidâd-ı muamelâtı [işlerin uzamasını] mucib olduğu gibi kefil irae edemeyenlerin iade masrafına ve iade olununcaya kadar kuyud-u intizare [bekleme koşullarına] duçar olmalarından badema buralara mahal kalmamak üzere taşradan gelecekleri tezkeresiz gelmemeleri ve buradan taşraya gidecekler dahi denizden çevrilmek gibi ahvale duçar olmamak için azimet edecekleri günden evvel mürur tezkeresi almaları lüzumu cümlenin malûmu olmak üzere ilân-ı keyfiyyet ibtidar kılındı."
(10 Mart)

Dilenciliğin men'i zımnında iktiza eden şeyler meyanında biri alîl olanlara, diğerleri sağlam olup da bivâye [nasipsiz] olanlardan dilencilik edenlerin iş bulunca kadar muvakkaten iskân edilmeleri için iki daireli bir "depo" ile fahişelik edenlerin tevkiflerine mahsus diğer bir hanenin tedariki lüzumu zaptiye nezaretinden makam-ı sadarete bildirilmiştir.
(18 Mart)

Bu yazı, üç sayı sürecek bir dizinin ilkidir. İkinci yazıda II. Murad'ın, üçüncü yazıdaysa II. Mehmed'in sikkeleri aracılığıyla o dönemlerin tarihine bakılacaktır. Fetret Devri denilen sürenin paraları, sonraki konulara bir giriş olarak ele alınmaktadır.

Yazar, daha önceki bir kitabında, burada anlatılan sikkelerin birçoğunu numizmatik açısından ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. Bknz. Cüneyt Ölçer, Yıldırım Bayezıd'ın Oğullarına ait Akçe ve Mangırlar *(İstanbul, 1968)*— Tarih ve Toplum

Paralarla Tarih: I

Yıldırım Bayezıd'ın Oğullarının Sikkeleri

CÜNEYT ÖLÇER

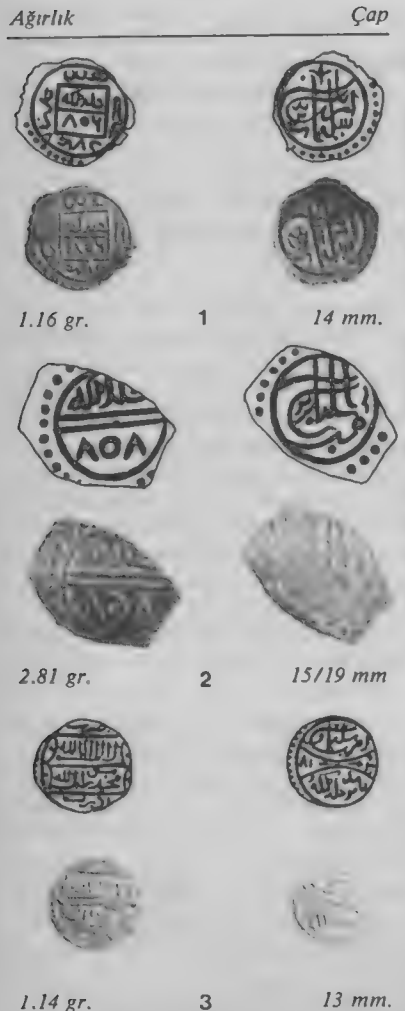

Tarihi, sikkelerle incelemek hem en güvenilir kaynaklardan birinin değerlendirilmesidir ve hem de günün şartlarına göre bazan değiştirilen ve kasıtla yazdırılan tarihî belgelerin sağlık derecesinin meydana çıkarılması bakımından çok önemli sonuçlar doğurmaktadır.

Osmanlı tarihinin en ilginç olaylarının bir kısmı da, Ankara savaşında Yıldırım Bayezıd'ın Timur'un kuvvetleri karşısında mağlûp ve esir düşmesi üzerine yaşanan dönemde cereyan etmiştir.

Yıldırım Bayezıd Ankara savaşına giderken beş oğlunu da yanına almış ve ordusunun değişik kesimlerinin kumandasını bu genç şehzadelere vermiştir.

Harbin stratejisini ve orduların karşılıklı taktiklerini incelemek, şüphesiz ki, bizim görevimizin ve bilgimizin dışında kalmaktadır. Ancak sonuçta Yıldırım Bayezıd ve Osmanlı ordusu mağlûp olmuş ve Timur'un eline esir düşmüştür.

Savaşın Osmanlı ordusu aleyhine bir seyir alması üzerine, durumun vahametini gören tecrübeli vezirler şehzadeleri ve dolayısıyla Osmanlı Devletini kurtarmak gayreti ile harp sahasından kaçılmasının gerektiğini anlamışlardır. Veziriâzam Çandarlı Ali Paşa büyük şehzade ve tahtın vârisi Emir Süleyman ile sür'atle Bursa'ya yönelmiş ve hazine ile haremi alarak hiç zaman kaybetmeden Edirne'ye geçmişlerdir. İkinci şehzade İsa Çelebi de Gazi Timurtaş Paşa ile birlikte Balıkesir taraflarına iltica etmiş; diğer şehzade Çelebi Mehmed ise, Lalası Bayezıd Paşa ile beraber evvelce valisi bulunduğu Amasya'ya çekilmiştir.

Diğer şehzadeler, Musa ve muhtemelen Mustafa Çelebiler ise babaları ile birlikte Timur'un eline esir düşmüşlerdir.

Tarihlerin bu güne kadar değişik yönlerden incelediği ve "'Fetret Devri" dedikleri kardeşlerin birbirleri ile mücadele ettikleri, bir bakıma 10 yıl, diğer açıdan da 19 yılın sikkeler ile incelenmesi, olaylara başka bir göz ile yaklaşınayı mümkün kılmaktadır.

Fetret kelimesinin lûgat mânâsı "iki peygamber veya padişah arasında peygambersiz veya padişahsız geçen zaman"dır. Bu hatırlatmayı yaptıktan sonra ve yazımızın sonunda bu açıklamaya dönmek üzere, Ankara savaşı öncesi ve sonrası Osmanlı paralarının incelenmesine geçelim.

Bilindiği gibi Yıldırım Bayezıd, babası I. Murad'ın harp meydanında şehid edilmesi üzerine Osmanlı tahtına geçmiş ve küçük kardeşi Yakub Çelebi'yi derhal öldürterek, kendisine rakip bırakmadan Sultan olmuştur. Kendi adına hutbe okutarak 792 tarihli akçelerini darp ettirmiş ve İslâmda devlet hukuku kurallarına göre Osmanlı Beyliğinin reisi olmuştur. Ankara savaşının yapıldığı 805 Hicrî [1402 Milâdî] yılına kadar tek tip Bayezıd akçesi darp edilmiştir ve 794 tarihli bir bakır mangır dışında başka tarihli basılmış her hangi bir akçesi yoktur.

Emir Süleyman'ın Veziriâzam Çandarlı Ali Paşa ile Yeniçeri ağası Segban Başı Hasan Ağa ve bazı diğer ümera ile birlikte Bursa üzerinden Edirne'ye geçtiğini yukarıda belirtmiştik. Adına hutbe okutan Emir Süleyman ilk parasını 806 yılında (1) Edirne'de darp ettirmiştir. Ankara savaşının tarihi 804/805 Hicrî yılıdır. Dikkat edilirse, Emir Süleyman'ın ilk sikkesi babasının hayatta olduğu ve Timur'un Anadolu'da bulunduğu 805 yılında değil, fakat Timur'un Anadolu'yu terk ettiği ve Yıldırım Bayezıd'ın da artık hayatta olmadığı 806 yılındadır. Yani Osmanlı tahtı Yıldırım Beyezıd'ın ölümü ile büyük

Şehzade Emir Süleyman'a intikal etmiş durumdadır. Ankara savaşının vuku bulduğu 805 yılı haric, Osmanlı Devletinin Sultanının bağımsız parası ile hâkimiyette süreklilik sağlanmıştır. Bundan sonra 808 tarihli (2) bakır parası ve son olarak da 813 yılında (3) Edirne'de darp edilmiş gümüş akçesi ile Emir Süleyman 806-813 yılları arasında Timur'un parçaladığı Osmanlı topraklarının, başlangıçta esaret görmemiş Trakya'sının, bilâhare de Anadolu'daki önemli bir kısmının mutlak hâkimi ve Osmanlı Devletinin reisidir.

İkinci şehzade İsa Çelebi, Balıkesir taraflarında gizlendikten sonra kısa bir süre Bursa'ya hâkim olmuştur; adına para bastırmış olması mümkün ise de bugüne kadar ele geçmemiştir.

Yıldırım Bayezıd ile beraber esir düşen Musa Çelebi ise babasının Akşehir'de ölmesi üzerine Timur tarafından, cenazenin Bursa'ya gönderilmesi işi ile görevlendirilmiş ve ayrıca Anadolu'daki Osmanlı ülkesinde karışıklığı çoğaltmak gayesi ile kendisine Beylik fermanı da verilmiştir.

Musa Çelebi'nin Anadolu'da; gerek İsa Çelebi'ye ve gerekse Emir Süleyman'a karşı olan harekâtta Mehmed Çelebi ile beraber oldukları görülmektedir. Bursa civarındaki savaşlarda Mehmed Çelebi'ye yardım eden Musa'yı, Çelebi Mehmed de yaptıkları savaşlarda mağlûp etmeye muvaffak olamadığı Büyük Şehzade ve Osmanlı Sultanı Emir Süleyman'a karşı desteklemektedir.

Nihayet 813 Hicrî yılında Çelebi Mehmed'in yardım ettiği kuvvetli bir ordu ile Edirne'yi kuşatan Musa Çelebi, kendisini içki ve sefahata kaptıran Emir Süleyman'dan yüz çeviren ümeranın da müzahareti ile şehri işgal etmiş, İstanbul'a doğru kaçan Emir Süleyman'ın yolda yakalanıp öldürülmesini takiben de Osmanlı tahtına sahip olmuştur. Bu husus, adına okunan hutbe ve adına kesilen 813 tarihli (4,5), "Musa bin Bayezıd/duri be Edirne" akçesi ile İslâm geleneklerine göre yasallaşmıştır. Bu suretle 806'dan 813 yılına kadar geçen 8 yıllık bir Emir Süleyman döneminden sonra Musa Çelebi Osmanlı tahtının sahibi olmuştur.

Bu yıllarda Mehmed Çelebi'nin takib ettiği ustaca siyaseti paraları ile izleyelim.

Önce Amasya taraflarına kaçan, burada gizlenen ve Timur'un Orta Asya'ya dönüşe gecmesi üzerine Bursa'ya varan Çelebi Mehmed ilk akçesini Bursa'da darp ettirmiştir. Osmanlı tarihinde Bursa şehrinin önemi çok büyüktür. Her ne kadar Emir Süleyman Osmanlı tahtının sultanı sıfatı ile hükümdarlığını Edirne'de sürdürmekte ise de, Bursa'nın Osmanlı Beyliğinin başşehri olarak 80 senelik bir geçmişi vardır.

Yukarıda bahsis konusu akçe 806 tarihlidir (6). Bir yüzünde "Timur Han Gürkan/ Mehmed bin Bayezıd Han/ Hullede Mülkehu" ve diğer yüzünde "La ilahe il allah/ Muhammed resullallah/duri be Bursa 806" ibareleri vardır.

Osmanlı tarihinde başka bir devlete tâbi olunarak darp edilen *tek* para budur. Bu ibare, uzun vadeli bir program ve onbir senelik bir çaba ile Osmanlı tahtına geçmeyi başaracak olan Çelebi Mehmed'in darp edilen ilk parasında yer almıştır. Gözden kaçırılmaması gereken husus; bu paranın, Osmanlı tahtının meşru vârisi ve sahibi Emir Süleyman'ın değil, ona karşı mücadeleye başlayan Çelebi Mehmed'in Timur'u metbu tanıdığını ve onun gücünden yararlanmak istediğini belgelemiş olmasıdır.

Bursa'dan sonra sür'atle Orta Anadolu'ya yönelen Çelebi Mehmed gene aynı yıl, 806'da bastırdığı Ankara akçesinde (7) aynı hatayı tekrar etmemiş, tâbi olmaktan kurtulduğunu göstermek için Timur'un adını paradan çıkartmıştır (Bu tarihte Timur sağdır, fakat dönüş yolunda olarak Anadolu'yu terk etmiştir). Bu akçenin bir yüzünde "Gıyaseddünya veddin/Mehmed bin Bayezıd" diğer yüzünde de "La ilahe ilallah/Muhammed resulallah/duri be Engüriye 806" ibaresi bulunmaktadır. Görüldüğü gibi parada Çelebi Mehmed'in "Dinin Koruyucusu" olmaktan başka hiçbir ünvanı yoktur.

Ancak 808 yılında Bursa'yı işgal ettiği andan beri kovaladığı İsa Çelebi'yi Eskişehir'de bir hamamda yakalatıp boğdurması üzerine; "Es Sultan -ül-azam/Mehmed bin Bayezıd/Duri be Amasya 808" akçesini (8) bastırmıştır. Artık Anadolu'daki Osmanlı topraklarının hâkimi olarak kendisini güçlü görmekte ve Emir Süleyman'a başkaldırıp Sultanlık iddia edebilmektedir.

Çelebi Mehmed'in Sultan ünvanlı parasının darbını takiben Emir Süleyman, Trakya'da durmayıp Anadolu'ya geçmek lüzumunu idrak etmiştir.

808 Hicrî yılının takriben altıncı

	Ağırlık		Çap
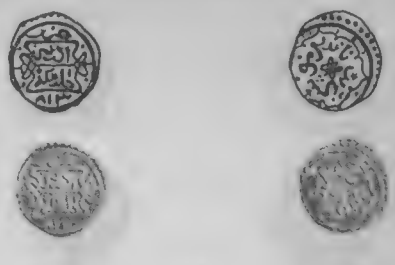	*1.19 gr.*	4	*13 mm.*
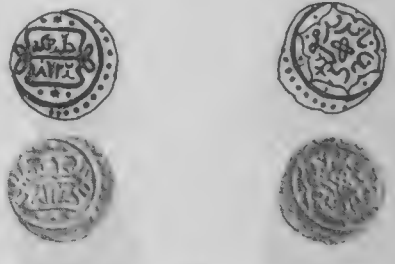	*1.11 gr.*	5	*13 mm.*
	1.10 gr.	6	*15 mm.*
	1.22 gr.	7	*14 mm.*
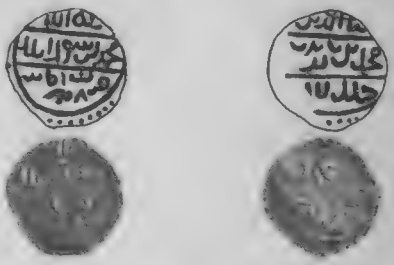	*1.05 gr.*	8	*16 mm.*
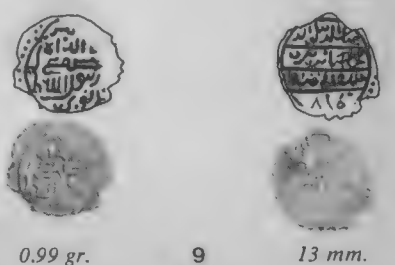	*0.99 gr.*	9	*13 mm.*

Ağırlık		Çap
	10	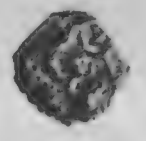
1.19 gr.		14 mm.
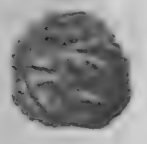	11	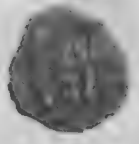
1.78 gr.		16 mm.
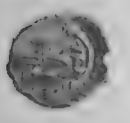	12	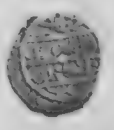
1.04 gr.		11 mm.
	13	
1.13 gr.		12 mm.
	14	
1.10 gr.		13 mm.
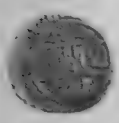	15	
1.22 gr.		13 mm.

Ağırlık		Çap
	16	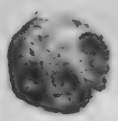
1.08 gr.		13 mm.
	17	
1.11 gr.		11 mm.
	18	
1.10 gr.		11 mm.
	19	
1.16 gr.		13 mm.
	20	
1.15 gr.		12 mm.
	21	
1.15 gr.		12 mm.

ayında Anadolu'ya geçen Emir Süleyman sür'atle Bursa'ya girmiş ve peşpeşe bütün Ege'yi ve Ankara'yı eline geçirmiştir. Bunun üzerine selâmeti gene eskiden olduğu gibi Amasya ve Tokat civarına çekilmekte bulan Mehmed Çelebi, 810 tarihinde (9) "Gıyaseddünya Veddin/Mehmed bin Bayezid Han/Hullide Mülkehu/duri be Ama/sya 810" akçesini ve sonra 812 yılında da her iddiadan uzak basit mangırını (10) darp ettirmiştir ki, bu paranın bir yüzünde "Hullide Mülkehu 812" diğer yüzünde ise sadece "Mehmed bin Bayezıd" ibareleri vardır. Bu yıllar Çelebi Mehmed'in Anadolu'daki varlığının bile tehlikeye düştüğü yıllardır.

Çelebi Mehmed büyük kardeşi Emir Süleyman'ı mağlup edemeyeceğini anlayınca, Bayezıd'ın esareti sırasında onun yanında bulunan ve babasının ölümünden sonra gelip nihayet kendi yanında yerleşmiş bulunan küçük kardeşi Musa Çelebi'yi, Eflâk'e göndererek bir kurtuluş çaresi bulmak istemiştir. Musa Çelebi, Rumeli'nde, Emir Süleyman'dan memnun olmayan kim varsa hepsi ile ilişki kuracak, genel bir ayaklanma düzenleyerek iktidarı ele geçirmeğe çalışacak, ve eğer başarı kazanırsa sikkeyi ve hutbeyi Çelebi Mehmed adına basacak ve okutacaktı.

Bundan dolayı, Çelebi Mehmed, Musa Çelebi'nin Emir Süleyman'ı öldürttüğünü haber alır almaz derhal darp ettirdiği 813 tarihli (11) bakır parasında "Hullede Mülkehu ve Devlete 813/Es Sultan ül Melik ül Azam Mehmed bin Bayezıd" ibaresini kullanmıştır.

Çelebi Mehmed kendisi tarafından Trakya'ya gönderilen Musa Çelebi'nin taht üzerinde hak iddia edeceğini sanmadığından ve Musa'nın, Çelebi Mehmed adına hutbe okutup sikke bastıracağına emin olduğundan, 813 tarihli bakır sikkesinde, Osmanlı meskûkatında ilk olarak "Sultan ül Melik ül Azam" ünvanını kullanmıştı. Musa'nın kendi adına para bastırıp, hükümdarlığını ilân etmesi üzerine Çelebi Mehmed, üçüncü kardeşi ile de mücadeleye başlamak zorunda kalmıştır.

Çok buhranlı geçen 813-816 yıllarında Çelebi Mehmed "Gıyaseddünya Veddin" [dini himaye eden] ünvanlı ve tarihsiz akçelerini (12) bastırdı. Çelebi Mehmed muhtemelen hocası Sofu Bayezıd'ın telkini ile 806 yılında Ankara'da bastırdığı akçede

kullandığı bu ünvanı, o tarihten sonra bir daha kullanmamıştı. Osmanlı meskûkat tarihinde sadece Çelebi Mehmed'e ait olan bu ünvanlı tarihsiz akçelerin 813-816 yılları arasında darp edildiğine Amasya'da 815 yılında inşa edilen Hamza Bey Mescidi kapısında rastladığımız aynı ibareli kitabeyi görmekle karar verebiliyoruz.

Çelebi Mehmed, Musa Çelebi'nin Trakya'da hükümdarlık iddiasında bulunduğunu anlayınca, bu kardeşi ile de mücadeleye girişti. Emir Süleyman'ın kendisini tedip için Anadolu'ya geçmesi gibi, o da Trakya'ya geçerek Musa Çelebi ile müteaddit savaşlar yaptı. Başlangıçta bir iki sefer mağlûp olmasına rağmen, Musa'nın haşin tabiatı dolayısı ile, kendisine iltihak eden Beylerin, yardımına gelen Sırp kuvvetlerinin ve hattâ Bizans'ın müzahereti ile Çelebi Mehmed 816 yılında Sofya güneyindeki Samakov kasabasında Çamurlu Derbent mevkiinde Musa Çelebi'yi yakalatarak boğdurmaya muvaffak oldu.

Üçüncü kardeşini de ortadan kaldırması başarısını bütün büyük Osmanlı şehirlerinde (Edirne, [13], Amasya [14], Bursa [15], Ayasluk [16], Beled [17], Karahisar [18]) 816 tarihli gümüş akçelerini darp etmek sureti ile kutladı. Bu akçelerin bir yüzünde "duri be...../ hullede) 816 (Mülkehu / Zeyide ömr hu" ve diğer yüzünde ise "Sultan bin Sultan/ Mehmed / Bayezıd Han" ibareleri vardır. Bu suretle Osmanlı ülkelerinde 8 senelik Emir Süleyman ve 3 senelik Musa Çelebi'nin padişahlık dönemlerinden sonra "Fetret Devri" denilen dönem kapanıyor ve Sultan oğlu Sultan Çelebi Mehmed'in saltanatı başlamış oluyordu.

Kardeş gailesinden kurtulduğunu zanneden Çelebi Mehmet, süratle devleti toparlamaya ve babası Yıldırım Bayezıd zamanındaki hudutları tekrar elde etme çabasına girişti.

Fakat bu süre ancak üç sene devam etti; 819 yılında Ankara savaşından beri nerede olduğu bilinmeyen küçük kardeş Mustafa Çelebi âniden meydana çıktı.

Musa Çelebi aleyhine, Mehmed'e yardım eden Bizans, bu kere kuvvetlenen Mehmed'e karşı Mustafa'nın tarafını tuttu.

819 yıllarında Serez taraflarında gözüken Mustafa Çelebi, kâfi kuvvete sahip olmadığından ilk yenilgiden sonra ortadan kayboldu ise de, 822 Hicrî (19) yılında Çelebi Mehmed'in Anadolu'da olmasından istifade ile kısa bir süre Edirne'ye hâkim oldu, fakat sür'atle Edirne'ye dönen Çelebi Mehmed'e direnemiyeceğini anlayarak Serez üzerinden Selânik'te Bizans'a sığındı.

Çelebi Mehmed'in Bizans imparatoruna, kardeşini kendisine teslim etmesi için tazyiki bir netice vermedi; fakat imparator, Çelebi Mehmed yaşadığı müddetçe kardeşi Mustafa Çelebi'yi hiçbir surette serbest bırakmayacağı sözünü verdi.

İmparatorun sözüne sadık olduğunu bilen Çelebi Mehmed bu kere 822 tarihli sonuncu akçelerini (Edirne [20], Ayasluk [21], Amasya [22], Bursa [23], ve Serez [24]) şehirleri adına darp ettirdi.

Bu akçelerin bir yüzünde "Hulliide Mülkehu/Darı be..... / 822" ve diğer yüzünde "Mehmed bin Bayezıd/Han azze nasara" ibaresi vardır.

Bu ibareden de görüldüğü üzere, kardeşi Mustafa Çelebi'nin hayatta olması, Çelebi Mehmed'in Sultan bin Sultan ünvanını terk etmesine sebep olmuştur.

Çelebi Mehmed'in adına son olarak bir Karaman parasında rastlıyoruz.

824 yılında Memlûkların desteği ile Karaman Oğulları tahtına geçen Alâeddin oğlu Ali Beye (Bengi) karşı, kardeşi Mehmed Beyin oğlu İbrahim'i destekleyen Çelebi Mehmed'in askerî yardımı ile Konya işgal edilmiş ve İbrahim Beyin babası Mehmed Bey tekrar Karaman Beyi olmuştur.

Bu olayı belirtmek için İbrahim Bey, Çelebi Mehmed ile ortak, yani ona tâbiyetini bildiren 824 tarihli Konya darplı (25) parasını bastırmıştır.

Bu tarihten kısa bir süre sonra Çelebi Mehmed, bir av dönüşü nüzül isabeti ile yatağa düşmüş ve kısa bir hastalığı takiben 824 yılı beşinci ayında yanında bulunan vezirlerine, "zınhar benim vefatımı Murad gelmeden kimseye duyurmayın" diyerek Allahın emrine ulaşmıştır.

Yazımızdaki paraların bize açıkça gösterdiği gerçekler, Osmanlı tahtında padişahsız bir sürenin, "Fetret Devrinin" olmadığını, sırası ile 806-813 yıllarında Emir Süleyman'ın, 813-816 yıllarında Musa Çelebi'nin ve 816-824 yıllarında da Mehmed Çelebi'nin Osmanlı Sultanı olduğunu belgelemektedir●

Ağırlık		*Çap*
1.07 gr.	**22**	*12 mm.*
1.10 gr.	**23**	*12 mm.*
1.07 gr.	**24**	*13 mm.*
		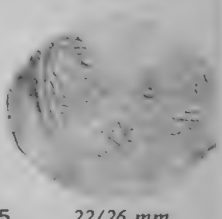
1.59 gr.	**25**	*22/26 mm.*

Biraz da Anlayış Göster

İnce Memed filminin yönetmeni ve "Abdi Ağa"sı PETER USTINOV

Ünlü İngiliz tiyatro, sinema ve televizyon sanatçı, yönetmen ve yapımcısı; oyun, senaryo, öykü, otobiyografi yazarı; müzisyen, komedyen, taklitçi ve karikatüristi vb. Peter (Alexander) Ustinov 16 Nisan 1921'de Londra'da doğdu. Babası Iona von Ustinov bir Alman gazetecisiydi, annesi Nadejda (Nadya) Leontievna ise bir Rus ressamı. Petrograd'da evlenen bu çift, daha sonra İngiltere'ye yerleşti, oğulları da orada dünyaya geldi. Peter Ustinov'un ataları arasında Fransızlar, İtalyanlar, İsviçreliler, Habeşler de vardır. Bu sayede, kendisi en az sekiz dili iyi bilir. Üç kez evlenmiş, dört çocuğu olmuştur.

16 yaşında Londra Tiyatro Okulu'na giren Peter Ustinov, ki yıl sonra yetenekli bir oyuncu, 19 yaşında da umut verici bir oyun yazarı oldu. İkinci Dünya Savaşı'nda askere alınarak dört buçuk yıl erlik yaptı. Kendisi, bunun "en uzun süren karakter rolü" olduğunu söylemektedir. Askerliğinin çoğunu, İngiliz Ordu Sinema Dairesi'nde Yarbay David Niven ve Yüzbaşı Carol Reed gibi komutanların emrinde çalışarak geçirdi.

1951'de yazdığı *Dört Albayın Aşkı,* dilimize de çevrilmiş ve Devlet Tiyatroları'nda oynanmıştır. 1962'de yazdığı *Foto Finiş*'in tiyatro temsillerinden başka, başrolde merhum Yıldırım Önal'ın oynadığı televizyon dizi filmi de, büyük bir başarı kazanmıştır. 1956'da yazıp sahneye koyduğu *Romanoff and Juliet* ise, İngiltere ve Amerika'da en beğenilen eseri olmuştur.

Peter Ustinov, 1960'ta *Spartacus,* 1964'te de *Topkapı* filmlerindeki rolleriyle, "en başarılı yardımcı aktör" Oscar'larını aldı. 1968 yılında yazdığı ve ilkin Chichester Festivali'nde, sonra da Londra tiyatrolarında sahneye koyduğu *The Unknown Soldier and His Wife* (Meçhul Asker ve Karısı) oyunundaki başpiskopos rolüyle çok takdir topladı.

1977'deki *Dear Me* (Sevgili Ben) ve 1982'deki *My Russia* (Rusyam) adlı özyaşam öyküleri, yazarın yüzeydeki sevimliliğinin yanısıra, derin düşünürlüğünü de ortaya koymuştur.

Bir orkestranın bütün sazlarının ve bir hayvanat bahçesinin bütün hayvanlarının seslerini taklit ettiği ve Prokofiev'in *Peter ile Kurt* yapıtını seslendirdiği plâkları pek çok satılan Ustinov'un en son tiyatro yapıtı *Beethoven 10,* halen Londra'da kapalı gişe oynanmaktadır. Bu çok-yönlü sanatçı, UNICEF ve UNESCO gibi uluslararası hayır ve kültür kurumları için de birçok çalışmalar yapmıştır.

Türkiye'de çevrilmesi için hayli gayret gösterildiği halde, bürokratik engellemeler yüzünden, geçen yıl ancak Yugoslavya'da filme alınabilen, Yaşar Kemal'in *İnce Memed* romanından uyarlanmış son filmi, İngiliz sinemalarında gösterilmektedir. (Burada çevrilmesine izin verilmeyen bu filmin, ülkemizde gösterilip gösterilmeyeceği de meraka değer!)

Sunduğumuz öykü, yazarın 1958'de çıkan ve aynı adı taşıyan *Add a Dash of Pity* (Bir Tutam Merhamet Kat) başlıklı kitabından çevrilmiştir.

Hikâyenin arasına, anlatılan olayla ilgili üç tane gerçek harekât fotoğrafı koymak, Ustinov'un değil, bizim fikrimiz. "Görüntü yönetmeni"miz bu kadar uzun bir yazının resimsiz olamayacağını düşündü.

"Gerçekten çok savsaklayıcı bir adamsın," dedi Philip Hedges.

John Otford döner koltuğunda rahatsızca kımıldandı, anlaşılmaz bir ifadeyle gülümsedi. Güz bitimine rastlayan çok güzel bir gündü. Güneş ışıkları titreyen altın sarısı yapraklara düşerken, gölgeleri hafif bir meltemin etkisiyle çalışma odasının duvarlarını kaplayan eski kitap sıralarını okşuyordu. Pencerenin yanında toz parçacıkları amaçsızca değişik yönlerde uçuşup duruyorlardı.

Otford kısaca, "Tembel olduğumu kabul ediyorum," dedi, "ancak açıkçası, işimin doğası beni uyuşturuyor. Hem zaten canım golf oynamak istiyor."

Hedges, "Benim de," diye içini çekti, "ama aklımdan geçirmeye bile cesaret edemiyorum. On gün içerisinde baskıya giriyoruz."

"Ah sen ve senin şu ansiklopedin. Niçin beş yıl önce yazdıklarımı tekrar basmakla yetinmiyorsun? O zaman istediğin maddeleri hazırlamak için canım burnumdan gelmişti."

Hedges, "Eğer mektubu okuduysan, ki şüpheliyim," dedi dostça bir terslikle, "senin Oliver Cromwell'in savaşları veya Mısır'da Napoleon üstüne takdire lâyık ve bilimsel parçalarının değiştirilmesi yolunda hiçbir dileğimiz olmadığını hatırlayabilirsin; fakat geçen savaştaki İtalya seferi generallerin anılarında öylesine çok anlatıldı ki, gözönüne alınması gereken yeni gerçekler günışığına çıktı artık."

Otford, "Generallerin anıları," diyerek homurdandı. "Çoğu metelik etmez, kötü yazarlardır veya en azından kendileri adına anılarını yazacak kimseyi seçerken, kurmay subaylarını seçerken gösterdikleri özensizliğin aynısını gösterirler."

Hedges, "Bunu nasıl söyleyebilirsin, anlamıyorum," dedi. "İncelemen için sana yıllarca önce gönderdiğim kitaplar kalın bir toz tabakası altında hâlâ burada, masanın üstünde duruyor. Patton'ın kitabı, Mark Clark'ın, Omar Bradley'in, Eisenhower'in, Mannstein'ın! Monty'ninkini en üstte görüyorum. Bunun özel bir anlamı var mı?"

"O en son geldi." Otford yavaş yavaş sabırsızlanmaya başlamıştı. "Philip," dedi, "sen değerli bir dostumsun, ama artık beni sıkıştırmamanı istiyorum. İtalya seferi hakkında yazdığım parça, son derece titizlikle hazırlanmış, iyice belgelenmiş ve sanırım ki, hem yalın hem ciddî bir üslûpla kaleme alınmıştı. İftiralarının tersine, bu kitapları gelir gelmez gözden geçirdim ve açıkçası, bilinen gerçeklerin bir teki bile değiştirilmemiş. Şimdi de, bütün bunların üstüne, bana baskıdan yeni çıkmış beşyüz sayfalık bir destan getiriyorsun. Ün kazanmak için bütün iddiası, Rizzio Nehrini geçişi çok önemsiz düşman kuvvetlerine karşı idare ettiğini söylemek olan, adamakıllı yeteneksiz bir subayın, Sir Crowdson Cribbell'in sıkıcı maceraları."

Hedges, "John, sen çekilmez birisin," diyerek güldü.

Otford General Gribbell'in kitabını alıp, kapağına hoşnutsuzlukla göz attı. "Şu gülünç kapağa bak, Philip, yanan tanklar ve geri çekilen askerler kurgusunun üstüne unutulamayacak kadar sıradan -büyük bir olasılıkla kendisine ait- bir surat yerleştirilmiş. Adına da, *Emirlerim Bunlardı* diyor. Harikulâde, kaçamaklı bir söz. Şüphe yok ki, işler kendi lehine gittiği zaman harekâtın başarılı olduğunu yansıtacak, çünkü bunlar onun verdiği emirlerdi; oysa işler ters gittiğinde omuzlarını silkip 'Bunlar bana verilen emirlerdi,' diyebilecek ve kendi yazgılarını çizenlerin aptallıklarına karşı güçsüz kaldığını ileri sürebilecek. Dikkatle incelersen, harikulâde bir başlık. Ordunun simgesi. Hem herşey hem de hiç bir şey anlamına. Tumturaklı ve yazarı bağlamıyor. Herşeye rağmen başlığı için Gribbell'e tam not veriyorum. Ses geçirmez bir odada, zafer narasına benziyor."

"Bir askerî tarihçi için oldukça alaycısın."

"Sevgili dostum, alaycı olmaksızın askerî tarihçi olmak olanaksızdır. Zamanım olsaydı ve ben mizaç olarak çok tembel biri olmasaydım, sadece generallerin yanlışları üzerine, on ansiklopedi ağırlığında koskoca bir cilt yazabilirdim. Napoleon, Blücher, Marlborough, Ney, hepsi de en çarpıcı, en bağışlanmaz yargı hataları işlemişlerdir."

"Alaycı olmaksızın askerî tarihçi olunamaz. Zamanım olsaydı sadece generallerin yanlışları üzerine koskoca bir cilt yazabilirdim."

"Sen daha iyisini yapabilir miydin?"

Otford tatlı tatlı gülümsedi. "Elbette ki hayır, bu yüzden bir asker değil, askerî tarihçiyim."

Hedges ciddi bir ifadeyle tekrar denedi.

"Ne dersin John?"

"Niçin başka birisini bulmuyorsun?"

"Çünkü aklına koyduğun zaman, zeki bir bilgin olmaktan başka, bütünüyle ilginç, eğlenceli bir yazar da oluyorsun."

"Beni pohpohlamayı bırak."

"Ve bana bu işi yapmak için yeterli zamanın olmadığından bahsetmeye kalkma. Ne zaman buraya gelsem, seni büronda oturmuş yüzünde Güney Fransa'da olmadığın için tüm insanlığı suçladığını düşündüren bir ifadeyle pencereden dışarıya bakarken buluyorum."

John sırıttı. Kendi portresini tanımıştı. "Büyük bir müzede silâhların ve zırhların bekçisi olmanın şakası yok," dedi. "Bütün yapmam gereken, kalıntıları temiz tutmak. Yunanlılar, Mısırlılar, Romalılar ve geri kalanları bütün işleri yapmışlar. Artık yaratacak hiçbir şey kalmamış. Benden önceki müze müdürleri de kolleksiyonu tamamlamışlar, şimdiki para darlığı yüzünden yeni bir şey alacak tahsisatım yok. İşimin en güç tarafı uyanık kalabilmek."

"Böylece diğer işler için zamanın olduğunu kabul ediyorsun." Otford, "Zamanım olduğunu kabul ediyorum," dedi, "ama heyesim yok."

O sırada Bay Pole kapıyı vurdu ve içeri girdi. Savaştan hoşlanan çocukların hançerleri ve baltalı kargıları çalmalarını önlemek için görevlendirilmiş, yaşlı bir adamdı. Yakasında bir çift altın taç bulunan koyu mavi bir üniforma giymişti.

"O kadın gene burada, efendim," dedi.

Otford'un yüzü sarardı. "Sav gitsin."

"Gitmiyor. Bay Elvis ve Çavuş Oakie göndermek için çalıştılar, ama çok inatçı, en hafif tabiriyle."

"Çıkmış olduğumu söyle."

"Arabanızı görmüş, efendim."

"Benim arabam olduğunu nasıl biliyormuş?"

"Bilmiyorum, efendim, ancak sizin arabanız olduğunu söyledi, ben de kolayca yalanlayamadım. Plaka numaranızı biliyordu. KXR 759."

Hedges güldü. "Bir kadın mı?" dedi. "Belki bu yazıyı düzeltmen için sana şantaj yapabilirim. Jean biliyor mu?"

Otford, "Şaka yapılacak konu değil" diye söylendi. "Son iki gündür ya telefonla ya da kendi gelip, çeyrek saatte bir arayarak, hayatımı çekilmez hale getirdi."

"Kim bu kadın?"

"Biliyorsam kahrolayım. Bayan Allen veya Alban veya başka bir şey."

Bay Pole, "Bn. Alban," dedi. "Bn. Alaric Alban."

Otford, "Ben arka kapıdan çıkacağım, Pole," dedi. "Sanırım Çavuş Oakie'ye arabayı Treadingon. Mews'un önüne getirmesini söyleyebilirsin."

Pole, "Bu arada ne yapayım, efendim?" diye sordu. "Zavallı kadın çok sinirli. Etrüsk odasında oturuyor. Bir bardak su vermek zorunda kaldım."

"İnisiyatifini kullan, Pole," Otford bekçiyi belirsiz bir şekilde cevapladı.

Hedges şaşırmıştı. "Fakat ondan niye bu kadar korkuyorsun, John?"

"Telefonda adamakıllı histerik bir haldeydi, hatta anlamsız abuk sabuk şeyler söyledi."

Hedges gülümsedi. "Ben de böyle şeylerin sadece film yıldızlarına has olduğunu sanırdım. Ne dedi, yoksa gizli mi?"

"Çok gizli. Hiç birşey söylemedi. Kocası ile ilgili bir şey olduğu dışında bir tek kelime anlamadım."

"Kocası mı?"

Pole, "İşte bu garip," dedi anideri, Otford'un masasına geri koyduğu Sir Crowdson Gribbell'in otobiyografisine bakarak. "Ne zaman buraya gelse, elinde bu kitabı tutuyordu."

Otford, "Emin misin," diye sordu.

"Elbette."

Hedges, "Histerik bir kadın için uygun bir okuma türü gibi gözükmüyor," dedi. "Kadın kaç yaşında?"

"Elli civarında olduğunu söyleyebilirim, efendim."

Otford, "Eski Delhi'de başından savdığı metreslerinden biri olabilir," diye söylendi, kendi kendine karşı meraklanarak.

Hedges sessizce kitabı açtı ve baş parmağını indekste gezdirmeye başladı. Âniden kaşları şaşkınlık içerisinde kalktı.

"Eh, neymiş?"

"Alban, Tuğbay Alaric, sonra albay, sayfa 347. Tuğbay, sonra albay. İşte bu tuhaf."

Hedges sayfa 347'yi buldu ve boğazını temizledi.

"29 Kasım günüydü," diye okumaya başladı. "Tümenim yaklaşık bir aydan fazladır Rizzio Nehri hattını elinde bulunduruyordu, bu sırada, bir askerin meslek yaşamını sona erdiren o nadir olaylardan biri meydana geldi ve beni, her ne kadar sevimsiz olsa da, seferin başarısı için gerekli kararları vermeye zorladı."

Otford, "Tumturaklı ahmak" diyerek sözünü kesti, "bunu yazdırdığını duyar gibiyim."

"28 Kasım akşamı, küçük bir uçakla General Mark Clark'la uzun bir tartışmadan döndüm. General, benim düşünceme göre, Polonya Tümeniyle birlikte, sağ kanadımdaki dar cepheden toplu bir hücum başlatmanın mümkün olup olmadığını sordu. Mesele, Rizzio'yu yürüyerek geçip, San Melcchore di Stetto yol kavşağını ele geçirerek, düşman hatlarını hayatî bir noktada yarmaktan ibaretti. Polonyalı general istekliydi, ama ben başarıyı garantileyecek dört başı mamur bir ikmal gelene kadar bizim birliklerin hattı tutmaktan öteye birşey yapacak durumda olmadıklarına inandığım için, kabul etmedim. Haberalma nehrin kıyısında iki düşman tümenine ait birlikler saptamıştı: 381. tümenle vurucu Büyük Kurfürst Grenadier'leri. Ben güçlü düşmana karşı yapılacak acele ve hazırlıksız bir hücumun şüphesiz meydana getireceği gereksiz yaşam kaybına kesinlikle karşıydım. Amerikalı general, nezaketi elden bırakmamakla birlikte, plânı için desteğimi sağlama çabasını ısrarla sürdürüyordu, Polonyalı kumandanın oldukça yersiz palavra düşkünlüğü içerisindeki, düşüncesiz hatta övücü tavrı bana yardımcı olmuyordu. General Clark'a yirmidört saat içinde cevabımı bildirebileceğimi söyleyip, Valendazzo köyündeki karargâhıma dönmek üzere ayrıldım. Ayrılışımda hava bir parça tatsız, ama ılımlıydı. Valendazzo'ya varışımın hemen ardından tugay komutanlarımı akşam yemeğine çağırdım. Emir subayım Freddy Archer-Brown ve istihbarat subayım Tom Hawley de yemekteydiler. Tuğbay Foulis plânımı tümüyle destekledi, yalnızca kişisel cesareti nedeniyle iyi bir sicile sahip, fakat biraz dengesiz ve kavgacı mizaçta bir subay olan Tuğbay Alban karşı çıktı. Tuğbay Alban yemek boyunca oldukça saldırgan bir tutum içerisindeydi ve bana ne yaptığımı bilmediğimi söyledi. Karargâhı terkettiğinde çok öfkeliydi ve ertesi sabah, tamamen kendi kararına dayanarak topçu desteği olmadan bölgesel bir hücum başlattı. İki bölüğü nehrin öte kıyısında tutulması zor bir yer ele geçirmeyi başarmalarına rağmen, kayıp korkunçtu, onları geri çekmek zorunda kaldım. Tuğbay Alban savaş divanında yargılandı ve albay rütbesiyle emekli edildi. Bu, cömert bir hükümdü ve ancak kişisel cesaretinin yüksekliğini gösteren sicili sayesinde olabilmişti."

Bir duraklama oldu. Otford kaşlarını çattı.

İngiliz birlikleri Sicilya'da ele geçirdikleri bir şehirde "temizlik" harekâtında.

Hedges "Şimdi canın onu görmek istiyor mu, Sherlock Holmes?"

Otford, "Herhalde Gribbell hak." dedi.

"Böyle düşünmek, sana ne kadar da aykırı düşüyor."

"Pole, hanımı içeri getir."

Pole odadan çıktı ve hemen döndü.

"Gitmiş," dedi.

Telefon rehberinde Alaric Alban adından hiçbir iz yoktu, böylece o akşam Otford doğru eve gideceğine, St. James caddesindeki bir klübe gitti. Kendi kendisini oraya içmek için gittiğine inandırmaya çalıştıysa da, gerçekte macera isteği kamçılamıştı. Klüp bir süre önce seçildiği, pek sık gitmediği bir yerdi, çünkü kendisine mezun olduğu liseyi fazlasıyla hatırlatmaktaydı. Üyelerin çoğu yaş haddi nedeniyle ordudan emekli olmuş, biraz da zamanından önce kendilerini yaşlanmış sanan ve resmî yaşamlarındaki hiyerarşik kodlardan kendilerini kurtaramamış kimselerdi. Yüzlerinde düşmanca ifadelerle, diğer yüzlerdeki göreli kibir ya da uşakçalıktan yola çıkıp, bulundukları ortamdaki doğru yerlerini saptamaya çalışarak, derin düşüncelere gömülü otururlardı.

Otford içeri girdi, şapkasını vestiyere bıraktı ve geniş odaların içinde sanki birini arıyormuş gibi ağır ağır dolaşmaya başladı. Yumuşak konuşmaların uğultusu bir ibadet havası veriyordu. Yürürken ayak seslerini halı emiyordu. Batakhanelerdeki fahişeler gibi kurban bekleyen, can sıkıcılıklarıyla ünlü, en az üç kişinin barda oturduğunu görür görmez, ters yöne dönüp uzaklaştı. Sonunda, oturma odasında yalnız başına oturmuş, at yarışlarıyla ilgili bir dergiye göz gezdiren Bately'i gördü. Halen tümgeneral olan Leopar, fena bir adam değildi. Ateşli bir askerî hayat gücü ve özel serveti ile birçok çılgın düşünceyi gerçekleştirmiş ve mesleğini bir merak haline getirmişti. Görkemli lâkabı, cesaretli davranışlarının sonucu olmaktan ziyade, gençliğinde kendisine musallat olan bir deri hastalığı yüzünden çıkarılmıştı.

"İyi akşamlar, efendim."

Leopar başını kaldırdı ve gülümsedi. "Otford, seni burada sık sık görme şerefine nail olmuyoruz."

"Size katılabilir miyim?"

"Elbette. Ben sadece zaman öldürüyorum ve bu işi oldukça kötü yaptığımın farkındayım."

Bir viski sodadan sonra, Otford ona Tuğbay Alban'ı tanıyıp tanımadığını sordu.

Leopar kaşlarını çattı. "Alaric Alban? Evet. Başına gelen, çok talihsiz bir olay. Ama olmak zorundaydı. Başka türlü sonuçlanamazdı."

"Kötü bir asker miydi?"

"Oh, hayır, çok iyiden de buçuk fazla. Bu buçuk yine de iyi kalabilmek için aşırı bir fazlalıktır, ne demek istediğimi anlıyorsan. Ona olanlar, birden çok olayda neredeyse benim de başıma gelecekti. Neyse, aşırı derecede içkili olup olmadığını bilecek kadar onu iyi tanımıyorum, fakat her zaman sarhoş gibiydi. Kelimeleri çiğneyerek konuşan, gözleri mahmur ve delicesine huysuz bir insandı. Zannederim, aptallığa karşı allerjisi vardı, eğer orduda aptallığa karşı allerjin varsa, içkiye başlarsın, sonunda yanlış bir anda tepen atar ve kendini huysuz ve kırıcı bir sivil olarak bulursun.'"

"Size de böyle bir şey olabilir mi?"

"Tanrıya şükür hayır, benim aptallığa karşı allerjim yok. Onunla eğlenirim. Büyük olasılıkla, sonunda mareşal olacağım."

Kısa bir duraklamadan sonra, Otford, "Fırsat bulup ta Gribbell'in kitabını okudunuz mu?" diye Leopar'a sordu.

"Gribbell'in kitabı mı dedin? Bu adamın yazabildiğini bilmiyordum."

"Galiba kendisi için yazılmış bir kitap."

"Hayır, iyiden iyiye bayağı bir zihin içerisinde keşif yolculuğuna başlamaktan daha iyi yapacak şeylerim var."

Karşılarındaki *Times* gazetesi aşağı indi ve kendilerini bön bön bakan bir çift gözün karşısında buldular.

Otford, "Biz de şu anda kitabınızı tartışıyorduk, efendim," diye kekeledi.

"Kitabım mı? Çıkalı sadece iki gün oldu."

Otford, "Büyük bir kısmını okumuş durumdayım," dedi.

Gribbell, "Büyüleyici bir hikâye, değil mi?" diye bir gerçeği açıklarcasına cevapladı.

Leopar kızgınlıkla, "Okumadım," dedi.

"Alban'ın hücumunda bahsedemediğim bir yan var. Adam sarhoştu. Hücumu pijamalarıyla yönetti."

"Ne dediniz?"

"Ben okumadım."

"Hoşlanacağını sanıyorum Bately, iyi bir üslûbu var."

Otford, dudaklarını ısırdı, ve tehlikeye atıldı. "Rizzio geçişinin açıklaması İtalyan seferi üzerine tümüyle yeni bir ışık tuttu" dedi.

Gribbell'in yüzünde neredeyse nazik, hatta şükran dolu bir ifade belirdi. Gazetesini dizine koydu. "Asker misiniz efendim," diye sordu.

"Tarihçiyim."

"Askerî mi?"

"Evet, adım John Otford."

Gribbell buna tepki göstermedi. Sadece işitmek istediğini işitir gibiydi; zaten John kimliğini açıkladığı zaman, general bir sonraki cümlesini düşünüyordu. "Biliyorsunuz," dedi, "sizin bazılarınız, bizim bazılarımıza kesinlikle haksızlık ettiniz; oysa gerçekte savaşanlar, biz zavallı aptallardık."

"Siz savaşçıların birbirinize kesinlikle haksızlık yaptığınızı söylemek daha doğru değil mi? Ike ve Patton'ı, Omar Bradley ve Monty'yi okuduktan sonra, savaşı kazanmış olmamızın bir mucize olduğunu düşünüyorum."

Gribbell bunu işitmedi. "Kimse bunu kavramışa benzemiyor," diye sözüne devam etti. "Eğer Noel günü Rizzio'yu geçmeseydim, bugüne kadar hâlâ İtalya'da bulunuyor olabilirdik." Soluk bir gülümsemeyle tebrik edilmeyi bekler gibiydi.

"Mark Clark istediği zaman, hücum etseydiniz ne olacaktı?"

Gribbell bu soruyu küstahlık olarak yorumladı. Şaşırtıcı bir düşmanlıkla, "Sevgili genç arkadaşım," dedi. "Eğer bana söylenildiği gibi davransaydım, yok yere iki bin adam kaybederdim..

"Peki, Tuğbay Alban'ın hücumunu destekleseydiniz ne olacaktı?"

Gribbell yüzüne bir şamar atılmışcasına dimdik ayağa kalktı.

"Buraya hakaret edilmeye gelmedim," dedi. "Bu klübün üyesi mi yoksa misafiri mi olduğunuzu sorabilir miyim?"

John duraklamadan, "Üyesiyim" diye cevapladı.

"Bunu duyduğuma son derece üzgünüm."

Gribbell azametle ayrıldı.

Leopar, "Tam isabet," diye mırıldandı.

Aniden Gribbell geri geldi. Daha makûl bir edayla, "İnsanın kişilerin onurunu koruma yasaları yüzünden kitabına koyamıyacağı şeyler vardır," dedi. "Alban'ın hücumunda bahsedemediğim bir yan var. Adam sarhoştu. Hücumu pijamalarıyla yönetti."

Otford arabasını eve doğru sürerken, zihni büyük bir baskı altında çalışıyordu. Kırmızı ve yeşil ışıklara uymak için bilinçli bir çaba göstermek zorunda kaldı. General Gribbell, Alban'ın adı geçince niçin böylesine aşırı bir alınganlık göstermişti? Niçin -sıradan da olsa- o kadar etkileyici bir ricat yaptıktan sonra, Alban'ın davranışı hakkında hayli akla yakın açıklamada bulunmak için dönüp bu izlenimi bozmuştu. Aşırı kızgınlığı ve beklenmeyen açıklaması olaya ne acayip bir önem kazandırmıştı!

Otford arabasını parketti, tam ışıkları kapayacağı sırada, otuz yarda ötedeki sık çalı çitlerinin yanında duran bir kadın gördüğünü sandı. Bir anlık tereddütten sonra, ışıkları kapadı, dışarı çıktı ve arabayı kilitledi. Sonra bekledi. Çakılların üzerinde yer değiştiren topuk sesleri işittiğini zannetti, sonra herşey sessizleşti.

"Bn. Alban," diye seslendi.

Sessizlik.

Tekrar arabasının kapısını açtı, anahtarı çevirdi ve önündeki karanlığa doğru yavaş yavaş kenardan sürdü. Aniden ön farları yaktı. karşısında ışığın huzmelerine yakalanmış perişan, bembeyaz yüzlü bir kadın duruyordu. *Emirlerim Bunlardı*'nın bir kopyasını kavramıştı. Otford freni çekip, kapıyı açtı ve elinden geldiğince teklifsiz bir sesle "Bn. Alban, bir içki ister misiniz?" dedi.

Kadın düşünmeden, "Neden benden devamlı kaçıyorsunuz?" dedi.

"Kim olduğunuzu anlayamamıştım."

"Benimle alay ediyorsunuz."

"Sizinle niçin alay edeyim?" Otford biraz şaşırmıştı. Bir an ikisi de ne diyeceklerini bilemediler.

"İçeri gelin, orada sakin ve rahatça konuşabiliriz."

Jean Otford çok öfkeliydi, çünkü kocası akşam yemeği için geç kalacağını bildirmeyi unuttuğu gibi, sonunda ortaya çıktığında yalnız değildi, yanında serseri görünüşlü, perişan bir kadın vardı.

Yemeği sessizlik içinde yediler, karı kocayı bir öfke engeli ayırıyordu. Bn. Alban da, yemeklerin mükemmel olduğunu, fakat Otford'un ısrarı olmasaydı yemeğe kalmak gibi bir niyeti olmadığını, Sunningdale'e son vasıtayı da kaçırdığını söyleyip ne yapabileceğini sorarak, bu sessiz kavgayı körükledi.

Kahveden sonra Jean tek kelime etmeden, patırdılı bir yürüyüşle dışarı çıktı ve Otford Bn. Alban'a döndü. "Bana açıklayın," dedi, "niçin son iki gündür beni tekrar tekrar telefonla aradınız?"

Bn. Alban mahcup bir şekilde, "Korkarım karınız benden pek hoşlanmadı," diye fikir yürüttü.

"Onu hoşnutsuz kılan benim, siz sebep olsanız bile. Sorumu yanıtlayacağınızı ummuştum."

Kadın belirgin bir zorlukla, "Kocamla hiç karşılaştınız mı?" diye sordu. Son derece sinirli ve pek cazip olmayan bir kadındı.

"Hayır."

"Eh, sanırım bu kitabı da okumadınız."

"Evet, okudum."

"Ya."

Kadın durakladı. Otford ne geleceğini bildiğini hissetti, ama kadın durumunu nasıl ortaya koyacağını araştırıyordu ve bu zaman aldı. Neredeyse ihtiyar bir fahişe

gibi; gözleri kanlanmış, beyaz saçları dağınık, acınacak bir haldeydi.

"Öyleyse, Tuğbay Alban hakkında yazılanları da okudunuz."

"Evet."

"İnanıyor musunuz?"

"İnanmamam için bir sebep yok."

Bn. Alban ağlamaya başladı, ama ilginç olan şu ki pek az duygulandırıcı görünüyordu, gözyaşları yüzünün normal bir parçası gibiydi. "Haksızlık," diye ağladı, "büyük haksızlık."

Otford, "Siz orada mıydınız?" diye sordu. Kendi kabalığına biraz şaşırmıştı. Bu acınası kadın, onu öfkelendiriyordu.

"Tabiî ki orada değildim, ama Ric'i, kocamı tanıyorum."

Öylesine cesurca mücadele ediyordu ki, Otford kendini azıcık suçlu hissetti, ama aşağı doğru bakıp, bekledi. Ne de olsa, bu kadın kendisi ile karısı arasında bir kavgaya neden olmuştu, onun yemeğini yemişti, niçin uzun ve utanç dolu duraklamalarını sona erdirmesi için ona yardım etmeliydi?

"Kocamı da tanıyorum, Crowdy Gribbell'i de."

"Ya?" Otford hızla başını kaldırdı. "Nereden tanıyorsunuz?"

"Hindistan ve Mezopotamya'dan ikisini de, hem onu hem Flora'yı tanıyorum. Flora ile aynı okuldaydık."

"Flora? Bn. Gribbell mi?"

Bn. Alban "Lady Gribbell" diye düzeltti. İngiltere'de düşmanlara bile lâyık oldukları hakları tanınmalıydı. "Onun kadar bencil, bildiğinden şaşmaz, açgözlü bir kadın yoktur."

Evet, düşmanlara bile lâyık oldukları muamele yapılmalıydı. Yeni bir başlangıca kalkışırcasına elini yüzünden geçirdi. "Crowdy Ric'ten iki yaş büyüktü, ama Ric ona çabucak yetişti. Kocam 1917'de Seçkin Hizmet Madalyası ve teğmen demiri kazandı, o zamanlar sadece onsekiz yaşındaydı. Estonya'da Bolşeviklere karşı savaştı, sonra Arkhangel'de Ironside'a katıldı. Yirmidört yaşında Hindistan'da yüzbaşıydı. İlerleyemeyen Crowdy ise Kuzey İngiltere'deki alayının I. taburunda sadece bir teğmendi. İkisi de otuzların başında Madras limanında görevliydiler. Crowdy Gribbell yüzbaşı vekili olarak bir acemi bölüğüne komuta ederken, Ric, ordudaki en genç binbaşıydı. Savaş başladığında, kocam kırkbir yaşındaydı. Yarbay olarak bir zırhlı birlik alayını idare etmekteydi. Crowdy o zaman kırküç yaşındaydı. Hâlâ yüzbaşıydı ve emekli olmaktan söz ediyordu. Ric Dunkirk'te esir düştü, fakat kaçıp kurtuldu. Savaşın en harikulâde kaçışlarından biriydi bu, ama hiçbir zaman bunun hakkında birşey yazmadığı gibi tek bir kelime bile etmedi. 1940 kışında Hun'lara en iyi nasıl vurabilecekleri ve onları en çok nerede yaralayabilecekleri konusunda bir sürü fikirle İngiltere'ye döndü. 1941'de Manş adalarına sekiz gönüllüden oluşan bir grupla yapılan baskını yönetti. Çok önemli bazı Alman teçhizatını ele geçirdiler. Aynı zamanda hem kutlandı hem azarlandı."

Otford, "Neden?" diye sordu.

"Kimseye gittiğini haber vermemişti. O yılın sonuna doğru Etiyopya'da ona zırhlı bir tugay verdiler. Asıl ordunun çok ilerisine çıkıp altı İtalyan generaliyle bütün adamlarını yakaladı. 1942'de ona bir tümen verileceğine dair konuşmalar oldu, ama bundan birşey çıkmadı. Bunun üzerine, Savaş Bakanı 'Jumbo Wilson' gibi yanlış insanların karşısında kendini kaybetti. Savaş Bakanlığında bir masa başı görevine atandı. Nihayet 241. Tugayın başına geçti, ancak o zamana doğru Crowdy gösterişsiz tutumuyla çaktırmadan yükselmişti. Zavallı Ric kendini birlikte birşeyler yapmayı en az istediği adamın emri altında buldu."

"Birbirlerinden nefret ettiler mi?"

"Ric'in gerçekten Crowdy'den nefret ettiğini sanmıyorum. Geçmişte birkaç kere hayli sert kavgaları olmuştu, fakat Ric kinci bir insan değildir. Crowdy'nin kendisinden çok, temsil ettiği sıkıcılık, cesaretsizlik, kölelik gibi şeylerden nefret etmiştir. Sık sık 'neden böyle bir adam orduya girer?' derdi."

Otford, "Cevap, general olmak içindi," dedi. Bu tür asker eşleri sinirine dokunurdu. "Kocanızı temize çıkarmak için neden bana geldiğinizi, lütfen söyler misiniz?"

"Kocanızı temize çıkarmak için neden bana geldiğinizi lütfen söyler misiniz?"

"Kütüphanede ansiklopedinin arkasına baktığımda, İtalya seferi maddesini sizin yazdığınızı buldum. Bakın, Ric hiçbir zaman bir kitap yazmıyacak. Yazsa bile kimse onu yayınlayamayacaktır. Ama siz tarihin bir parçası olan, herkesin okuyabileceği resmî bir yorum yazıyorsunuz."

Tam o sırada Jean içeri daldı. Geceliği ve sabahlığı üzerindeydi.

"Yatağa geliyor musun?" diye sordu.

Bir an için Otford, tepesinin attığını hissetti. Ancak oldukça sakin bir sesle, "Hemen geliyorum, sevgilim," dedi. "Ama önce Bn. Alban'ı arabayla Sunningdale'e götüreceğim."

Jean için gecenin bu saatinde Sunningdale'e yolculuk, oldukça mantıksız, neredeyse komik bir düşünceydi. Kapıyı çarpıp, kapattı.

Yolculuk, Otford'un tahmininden daha uzun sürdü, bütün yol boyunca Bn. Alban vızıltılı sesiyle, asker Lady Macbeth'in çektiği tüm acıları döktü. Sonu gelmez şekilde, kocasının başına gelen adaletsizlikten söz etti, ama Gribbell'in davranışında haksız olduğunu kanıtlayacak ufak bir delil bile vermedi.

Sonunda, Bn. Alban'ın içinde yaşadıklarını söylediği döküntü kulübeye ulaştıkları zaman ön kapı açıktı, koridorun ışığında uzun, zayıf bir şeklin silueti duruyordu.

Bn. Alban gerçekten dehşete düşmüştü, "Aman tanrım," diye fısıldadı.

Albay, "Hangi cehennemdeydin?" diye bağırdı.

Kadın, "Bay Otford beni getirmek nezaketini gösterdi," dedi.

"Otford? Bir şey bildiğini sanıp, ansiklopedide İtalya cephesi hakkında bütün tumturaklı saçmaları yazan siz misiniz?"

Karısı şaşırmıştı, "Nasıl bildin?" diye sordu.

Otford, "Evet," dedi.

Albay, "Ve sanırım," diye devam etti, "karım, benim hakkımda bir sürü gözyaşı dolu masallarla sizi rahatsız etti."

Otford Bn. Alban'a bir göz attı, belki de ilk defa olarak ona acıdı. Son derece ümitsiz, mahvolmuş ve terkedilmiş görünüyordu.

"Albay Alban, onu rahatsız eden benim."

"Buna inanmam."

Otford daha vakur olacağını sanarak, arabadan çıktı. Albay'ın pijamalarıyla durduğunu farketti. Havada viski kokusu vardı.

"Paşa keyfiniz ne istiyorsa ona inanabilirsiniz," diye terslendi. Cesaretine kendisi bile şaşmıştı. "Gerçek, Rizzio nehrini geçişle ilgilendiğimdir ve bir tarihçi olarak, bunu mümkün olan her kaynaktan, bulabileceğim herşey ile ortaya çıkarmak istiyorum."

Albay "Arabanızdan niçin çıktığınızı bilmiyorum," diye karşılık verdi. "Eğer sizi içeriye davet edeceğimi sanıyorsanız büyük bir yanılgı içindesiniz. Eğer karımı sağ salim geri getirdiğiniz için size teşekkür edeceğim hayalini besliyorsanız, daha da büyük bir yanılgı içindesiniz demektir. Nereye gittiği, ne yaptığı, onu bir daha görüp görmeyeceğim umurumda değil. Bu dediğim, sizin için de aynıyla geçerli, efendi." Aniden karısına hayli güçlü bir tokat yöneltti, ıskaladı; ama kasten mi isabet ettirmediği yoksa gerçekten mi tutturamadığı belli olmamıştı. Kadıncağız bir iniltiyle içeriye kaçtı. Komşu evlerden bir iki pencere açıldı. Uykuları bozulan insanlar biraz sükûnet için bağırıştılar.

Albay, "Şimdi de," dedi, "toz olun bakalım."

Otford kaybolmakta olan şeklin arkasından, "Sir Crowdson Gribbell'in bana söylediklerine inanmaya başladım," diye seslendi. "Ordudan kovuldunuz, çünkü sarhoştunuz."

Harekât sırasında yaralanan bir asker, revire çevrilen bir manastırda tedavi ediliyor.

Albay döndü ve yavaşça geri geldi. Alçak bir sesle, "Tümüyle doğru," dedi. "Fitil gibi sarhoştum, sadece sarhoş değil, o nazik durumda, üstümde mavi çizgili beyaz pijamam vardı. Emirlere karşı gelen bir hücum yörettim ve askerî mahkeme tarafından bol bol hakkettiğim bir akıbete mahkum edildim. General Sir Crowdson Gribbel ne yaptığını biliyordu, ama ben bilmiyordum. Düşüncesiz hareketimin bedeli, dörtyüzyirmidört ölü ve sekizyüze yakın yaralıdır. İkna oldunuz mu?"

Yavaşça ve hafiften sallanarak ön kapıya doğru yürüdü.

Otford terbiyesini takınıp, "Umarım, benim aptallığımın acısını karınızdan çıkarmazsınız, efendim," dedi.

Albay, "Bu da," diye cevapladı, "Rizzio Nehri savaşı gibi benim sorunum." Ve kapıyı kapadı.

Otford sinirlenmiş, yorgun ve eli boş bir halde, sabahın dördünde eve vardı. Ayak uçlarına basarak yatak odasına girdi ve mümkün olabildiğince sessiz soyundu. Karanlığa alıştığında, karısının büyümüş ve kırgın gözlerle kendisine baktığının farkına vardı. Bu geç saatte herhangi bir açıklama yapmak için oldukça sinirliydi, bu yüzden onu görmemiş gibi davranıp, karanlıkta uzandı ve uyuma taklidi yaptı.

Ertesi sabah kahvaltı soğuk geçmesine rağmen Otford, bunu sona erdirmek için istek duymadı. Her nasılsa, gergin bir sessizlikte daha berrak düşünebiliyordu. İşine gitmek için evden ayrılırken hoşça kal demedi.

Büroda, her zamanki gibi, yapacak bir şey yoktu. Oturdu, gözlerini karşıya dikti, esnedi. Aniden bir karara vardı. Savaş Bakanlığındaki bir arkadaşına telefon etti. Alban'ın birliğinin alay kayıtlarını araştırması için onu harekete geçirdi. Birkaç saat içerisinde ya geçerli bir açıklama uydurulabilecek ya da ileride cepten ödenecek pahalı birkaç telefon konuşmasından sonra. Rizzio nehrini geçiş sırasında Alban'ın emir subayı olan teğmen Gilkinin şimdi Kenya'da çiftçilik yaptığını ve Alban'ın emireri Jack Lennock'un Emekli Askerler Derneği'nin üyesi olduğunu keşfetti. Bu örgüt yardımıyla kısa sürede, Lennock'un Leicester Square'deki bir sinemada çalıştığını öğrendi. Öğle yemeğinden vazgeçerek bir taksiyle Leicester Square'e gitti. Uzun boylu, kırmızı yüzlü, şaşaalı bir operet üniformasının içindeki kapıcıya, Lennock'u sordu. Kapıcı, Lennock'un üst katta bürolarda çalıştığını, ancak saat [illegible]

...ne gelmeyeceğini söyledi.

Otford köftecide oturmuş, berbat bir hamburger yerken, neden böylesine sabırsızlandığını çözümleyemiyordu. Bütün kanıtlar herhangi bir giz olmadığı gerçeğini gösteriyordu. Gribbel'le Alban'ın dedikleri tutuyordu; hattâ Alban, yani davalı, Gribbell, yani davacıdan daha büyük bir şiddetle suçluluğunu iddia ediyordu. Ancak Otford'un içgüdüsü, bir keşfin hemen arifesinde olduğunu söylüyordu, bu yüzden soruşturma devam etmeliydi.

Otford saat üçte sinema şirketinin üst kattaki bürolarına çıktı ve Lennock'u sekizinci katta bir masada otururken buldu. Koyu renk bir üniforma giymiş ve bir sıra madalya takmıştı. Otford yakınına gelince başını kaldırdı, gülümsedi. Temiz, hoş bir yüzü vardı. "Kimi görmek istediniz, efendim," diye sordu.

"Sanırım, aradığım sizsiniz."

"Ben mi?"

"Bay Lennock?"

"Evet."

Otford kendini tanıttı ve ardından, herhangi bir girizgâh yapmaksızın Alban olayını sordu.

Lennock'un yüzündeki ifade değişti. Gözlerinde eski bir acı alevlenmiş gibiydi. "Ben bunu yeterince yaşadım, efendim, sanırım, yaşlı adam da. Herşeyi unutmayı yeğlerim."

Otford bir sterlin uzattı, adam reddetti.

"Ondan hoşlanır mıydınız?"

"Ben mi? Daha iyisini hiç görmedim. Elbette onu yakından tanımalısınız. Herkes gibi iyi ve kötü zamanları olmuştur."

"Bununla beraber, şişeye düşkün müydü?"

Lennock şüpheyle, hatta biraz da kızgınlıkla Otford'a baktı.

"Uygun zamanlarda içmeyi severdi, herhalde aynen sizin yaptığınız gibi, efendim."

"Siz nehri geçişe katılmış mıydınız?"

Lennock, "Katıldım, evet, efendim," dedi.

"Karşıya ulaşanlardan biri miydiniz?"

"Hepimiz karşıya ulaşmıştık, efendim."

"Hepiniz mi? Bütün tugay mı?"

"Bütün tugay."

Otford kaşlarını çattı. "Ne kadar ilerlediniz?"

"Bunu bana sormayın, efendim, Geçer geçmez ayağımdan yaralandım ve hastaneye yattım. Taburcu edildiğimde, Uzak Doğu'daki 8. Tabur'a gönderdiler ve çocuklardan hiçbirini tekrar görmedim."

"Sizinle ilişkisini sürdüren, konuşabileceğim biri var mı?"

"C bölüğünün başçavuşu Lambert'ten başka, Londra'da pek fazla yok. Automobile Athletic Club'taki Türk Hamamını çalıştırıyor. Jeremy caddesinin sonunda. Onu arasıra görürüm."

Tam o sırada film şirketinde çalışan biri ortaya çıktı ve Lennock'u çağırdı.

"İzninizle, bir dakika efendim," dedi ve gitti.

Otford onun dönmesini beklemedi. Binadan çıktı, bir taksi çevirip Automobile Athletic Club'a gitti. Üye olmayan birinin içeriye girmesi bayağı sorundu, ama Otford'un diğer saygıdeğer klüplerden en az birinin üyesi oluşu, sekreteri ikna eder gibiydi ve bir takım oldukça gereksiz konuşmalardan sora, Otford refakat edilerek Türk Hamamına götürüldü, başçavuş Lambert'e tanıştırıldı. Lambert ufak, dayanıklı bir adamdı, yüzündeki sertlik ise en saf vicdanı bile rahatsız edebilirdi. Baştan aşağı beyazlar giymiş, beden eğitimi uzmanı gibi yaylanarak yürüyordu.

Otford sorularını sormak için beklemedi.

"Sizin gibi bir otoritenin benim gibi hiçbir değerli bilgisi olmayan birine sorduğu bu konuları cevaplayabilir miyim, bilmiyorum, efendim."

Otford, "Fakat mutlaka sizin de bazı düşünceleriniz vardır." dedi. Alçakgönüllülük gösterisi yapmaya kalkanlardan nefret ederdi.

"Bazı düşüncelere sahip olabilirim, efendim; ancak bu, her zaman onları açıklamamın caiz olduğunu göstermez, eğer ne demek istediğimi anlıyorsanız."

John sinirlenmişti. "Hayır, ne demek istediğinizi anlamıyorum."

"Öyleyse başka şekilde anlatayım. Rizzio nehrini geçerken neler olduğunun hâlâ gizli tutulup tutulmadığını bilmiyorum."

"Size gizli tutulduğu söylendi mi?"

Başçavuş kurnazca, "Tutulmadığı da söylenmedi," dedi. Tartışmayı kazandığına inanıyordu. Tanrım, ne aptal bir adam.

"Tuğbay Alban'ı tanıyor musunuz?"

"Albay Alban, efendim."

"Eğer kabalıkta ısrar ediyorsanız."

"Kesin olmaya çalışıyorum, efendim."

"Sizin düşüncenize göre, iyi bir subay mıydı?"

"Benim düşüncelerim önemli değil, efendim, Önemli olan ise, bir, adamın sicili; iki, askerî mahkemenin kararlarıdır."

"Askerî mahkemenin kararını kabul ediyor musunuz?"

"Kabul edip etmemek bana düşmez."

"Fakat Allah aşkına, siz de oradaydınız!"

Başçavuş tedirgin edici bir berraklıkla, "Dosdoğru," dedi.

Otford yeni bir yaklaşım denedi. "Rizzio nehrini 29 Kasımda geçtiniz. Bu genel bir bilgi."

"Eğer siz biliyorsanız, öyledir, efendim."

"Geri çekilmeden önce bütün birliğin nehri geçtiğini anlıyorum."

"Bunu size söyleyemem, efendim."

Otford, "Söylerseniz kime yardım edeceğinizi sanıyorsunuz," diye bağırdı. "Almanlara mı? Onlar şimdi bizim tarafımızda, üstelik yardımcı olmak için de çok istekliler."

"Mademki öyle niçin onlara [illegible]?"

"Tanrım, bu iyi fikir!"

Başçavuş soğukkanlılığını kaybetti. Otford'a bir fikir vermiş olabileceği düşüncesi ürkütücüydü. Gözlerini melodramatik bir şekilde kısarak, "Ne yapmaya kararlısınız, efendim?" diye sordu.

"Tavsiyenize uyup, gerçeği Almanlardan öğrenmeğe karar verdim."

"Size bunu yapmanızı hiçbir zaman tavsiye etmedim!"

Otford, "Ettiniz" diye cevapladı.

"Niçin onlara sormadığımı söylediniz."

"Tam olarak bunu kastetmemiştim, efendim, ancak öğrenmek istediğiniz bir şey varsa, Binbaşı Angwin'e danışırsanız, minnettar olurum. Kendisi Albay Radford öldürülünce, bizim taburun başına geçmişti." Endişe içinde ve nefessiz kalmıştı.

Otford, "Bu daha iyi," dedi. "Binbaşı Angwin dediniz, değil mi? Onu nerede bulabileceğimi biliyor musunuz?"

"Evet, efendim, Hâlâ yılbaşlarında birbirimize kart atarız. Şimdi Lincoln'de kamyon satıcısı efendim. Şirketin adı Angwin Kardeşler."

"Çok teşekkür ederim." Otford bir sterlin uzattı, başçavuş küçük bir baş eğmesiyle kabul etti.

Otford müzeye dört buçuk sularında ulaştığında, kendisine bir mesaj bırakılmadığını ve hiç kimsenin telefon etmediğini öğrendi. *Emirlerim Bunlardı* kitabına yeniden göz attı.

"İki bölük nehrin kıyısında tutunulması zor bir yer ele geçirmeyi başarmalarına rağmen, kayıplar korkunçtu, onları geri çekmek zorunda kaldım," diye tekrar okudu.

Lennock ise bütün tugayın geçtiğini söylemişti. Belki Lennock bunu bilecek yerde değildi. Ama belki Gribbell de değildi.

Otford Angwin Kardeşler'in Lincoln'deki numarasını kolayca buldu, kısa bir süre sonra Binbaşı Angwin ile şehirlerarası konuşmaya başlamıştı. Sesinden, Angwin'in kendisini kamyonların ve insanların doğuştan önderi olarak gördüğüne karar verdi.

"Alban mı?" dedi. "Bu kendini beğenmiş terbiyesiz, baştan aşağı acaip adamdan hep nefret etmiştim. Şapkasının arkasını öne çevirip giyerdi ve pijamalarıyla talim yaptırırdı. Bu tipleri bilirsiniz, gösterişçi olurlar. Ama onun lehine şunu söylemeliyim ki, birliğindeki askerler onun arkasında nereye olsa giderlerdi. Bir çeşit büyüsü vardı. Erleri güldürürdü. Onu deli sayarlardı, o etrafta olunca bir an bile canları sıkılmazdı. Ama bir de subay gazinosuna girince, gerçek bir belâ olurdu."

"İçer miydi?"

"Evet, fakat çok dayanıklıydı. Onun kadar içkiye dayanan insan tanımadım. İnanılmaz bir şey. Sarhoş olup kendini kaybettiğini hiç görmedim."

"Sir Crowdson Gribbell ile hiç karşılaştınız mı?"

"Evet, bir başka rezil adam. Tabiî ki yabani Alban'la kutupları apayrı, gerçek bir mankafa Poldi. Hayatı boyunca hiç bir zaman tehlikeyi göze almamıştır. Kanatlarındaki tümenler bütün pis işleri bitirip, başarıdan emin oluncaya kadar bir adım ilerlemezdi. Alban sizi en azından uyanık tutar, ama Uykucu Gribbell ile bir konuşma, zamansız horlamanız demektir."

Taze bir esin kaynağıydı, şu Angwin.

> *"Alban mı? Bu kendini beğenmiş, terbiyesiz, acaip adamdan hep nefret ettim."*

"General Gribbell bir kitap yazdı."

"Uykucu mu? Ne diyor?"

"Alban hücumu başlattığında sadece iki bölüğün karşıya geçtiğini söylüyor, ve-"

"Bu tam ve mutlak bir yalan. Benim taburum yedekteydi, diğer iki taburun arkasından biz bile karşıya ulaştık."

"Ele geçirilen yerlerin tutulması güç olduğunu söylüyor."

"İnanılabilir mi hiç? Harekâtın amacı San bilmem ne köyüne ulaşmayı denemekti."

"San Melcchore di Stetto."

"Tamam. Neyse, hücum başladıktan yarım saatten az bir süre sonra orayı ele geçirdik. Kayıplarımız çok azdı. Alban siper kazıp, mevzilenmeye başladı ve geriye haber yolladı; tümen desteği istiyordu. Aldığı tek cevap geri çekilme emriydi. Önce reddetti, ancak sonunda boyun eğmek zorunda kaldı. Askerler, hiç bir neden olmaksızın geri çekilmeye başlayınca neredeyse ayaklanma çıkıyordu. Bizimkilerin geri çekilmesi Almanlara güven kazandırdı, bize amansız bir ateş açtılar. Kayıplarımızın yüzde doksanbeşi geri çekilirken verildi."

"Aman Tanrım."

"Evet, işte bütün olanlar böyleydi. Ne zaman Lincoln'e gelirseniz..."

Otford telâşla tekrar Savunma Bakanlığını aradı ve yaptığı görüşmelerin sonunda Gribbell'in tümeninin karşısındaki Alman Generalinin şans eseri halen orduda görevli ve Paris'teki Nato Kuvvetlerine bağlı, General Schwantz adında biri olduğunu buldu. Geç olmasına rağmen, Otford Paris'e telefon etti ve General Schwantz'ın karargâhta olmadığını ama onu Raphael Otelinde bulabileceğini öğrendi. Endişeyle saatine bir göz attı ve Raphael'i aradı, ancak General'in dışarı çıktığını, muhtemelen Alman Elçiliğinde bir Amerikalı görevlinin şerefine verilen resepsiyonda olabileceğini öğrendi. Otford yılmadan Alman Elçiliğini aradı ve anımsayabildiği birkaç Almanca kelimeyi sıralıyarak General Schwantz'ı sordu. Öteki uçta biri onu aramağa gitti, kokteyl konuşmalarının boğuk gürültüsü işitilebiliyordu. Otford bir içkinin iyi olacağını düşündü. Sonunda hattan yüksek, yumuşak tonda bir ses geldi,

"Alo, ben Schwantz."

"İngilizce biliyor musunuz, efendim?"

"Siz kimsiniz?"

Otford kendisinin askerî tarihçi olduğunu açıkladı ve böyle bir saatte rahatsız ettiği için özür diledi. Almanların tarihçilere, özellikle askerî olanlarına karşı büyük saygıları olduğu için, General aşırı nazikti.

"Size Rizzio Nehri Geçişi hakkında bir soru sormak istiyorum, efendim."

"Rizzio mu? Evet. Belki size kitabımı gönderirim. *İtalya'da Geçişin Batışı*. Burada konuşmak

zor, çünkü çok gürültülü."

"Bir kitap mı yazdınız?"

"Evet. Münih'te çıkalı iki hafta oldu, tabiî Almanca. Size gönderirim."

"Doğrusu çok teşekkür ederim, efendim. Zevkle okuyacağım. Bununla beraber, bir soru daha sorabilir miyim?"

"Lütfen."

"29 Kasım hücumu sizi şaşırttı mı?"

"Tamamiyle. Hiçbir topçu hazırlığı yoktu. İngilizlerin daima aynı şekilde hücum etmesine alışmıştık. Topçu ve ardından bir saat veya biraz daha sonra, piyade. Burada ise oldukça değişik bazı şeyler vardı. Hücum beyazlar içinde bir subay tarafından yönetiliyordu. Giydikleri pijamaya benziyordu. Pipo içiyor ve elinde bir İngiliz bayrağı tutuyordu. Birçok asker de pipo içiyordu, ve gayda ve borazan çalıp, davullara vuruyorlardı. Bu Birinci Dünya Savaşı sırasında bizim kullandığımız ve psikolojik hücum dediğimiz bir hücum biçimiydi. O sırada askerlerimin moralleri çok düşüktü, hattâ mevzilerini ateş bile etmeden terkettiler. Rusya'dan gelmişlerdi, anlarsınız ya, Genel Kurmay İtalya'yı Rusya'dan sonra bir tatil olarak düşünmüştü, oysa bu cephe de eşit ölçüde kötüydü, ancak daha küçüktü. Askerlerin bazıları çok sinirliydiler, beyaz şeklin bir hortlak ya da nasıl söylüyorsunuz, bir ceset olduğunu sandılar. Bütün bu acayip şamata çok akıllıcaydı, bunu yapmak için seçilen psikolojik an nedeniyle de savaş boyunca gördüğüm en akıllıca şeydi. 1914-1918 arasında, düşman kuvvetli ve morali yüksekken, biz bu yolu kullanarak çok adam kaybetmiştik. San Melcchore di Stetto köyündeki karargâhımızı koruyamaz durumdaydım, bizim hat yarılmıştı. Son yaptıklarımdan biri, kolordu komutanı General Von Hammerlinck'den âcil yardım istemek oldu. Ancak o sırada yedeklerimiz olmadığı için genel bir geri çekilme emri vereceğini biliyordum. Kumandam altında 381. Tümenin küçük bazı bölümleri vardı, belki ikiyüz kişi kadar. Beşyüz kişi kadar da Büyük Kürfürst Grenadier'ler, çeşitli birliklerden yaşlı askerler, Seyss-Inquart SS tümeninden üç yüz fanatik. Bunları olabildiğince birbirlerine karıştırdım, çünkü; eğer esir alınacak olursa İngilizlere kuvvetli olduğumuz izlenimini vermek istemiştim. Tam bir moral kırıklığını önlemek için de -askerlerimizin bazıları dinlenmeden 8-9 aydır savaş hattındaydılar- bölgesel bir geri çekilme emri verdim. O sırada İngilizler, hiçbir zaman açıklanmayan bir neden yüzünden, kendileri geri çekildiler. Haber bana getirildiğinde, inanmadım, ancak genel bir hücum emrettim. Askerler yorgun ve moralleri düşük olduğu zaman, mutlaka birşey yapmalıdırlar. Hatta ümitsiz bir saldırı bile, hiçbirşey yapmamaktan daha iyidir. İki saat içersinde eski yerlerimize döndük ve düşmana büyük kayıplar verdirdik. Sonradan

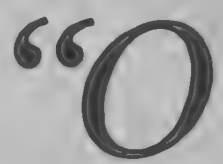

"O sırada İngilizler hiç bir zaman açıklanmayan bir nedenle, kendiliklerinden geri çekildiler."

pırlantalı Şövalye haçı ile ödüllendirildim, ancak anılarımda belirttiğim gibi, bunu hak etmemiştim. Askerlik hayatımda hiçbir zaman İngilizlerin orada yaptığı gibi olağanüstü, hattâ sır dolu bir hatayla karşılaşmadım. Bu anlattıklarım sorunuzu cevapladı mı?"

Almanlar bir iş yaptılar mı, sonuna kadar yapmadan duramazlar. Kokteyl partinin ses alanı içersinde, konuşmanın güçlüğü yüzünden affedilmesini dileyen bir adam için General Schwantz görevini kesinlikle gurur duyulacak şekilde başarmıştı.

Otford, "Çok teşekkür ederim. Herr General," dedi, "Bana yeterinden daha çok bilgi verdiniz. Size okumanız için bir kitap göndermek cüretinde bulunacağım."

"Efendim?"

General askerî bir olay naklederken hemen hemen mükemmel İngilizce konuşuyordu, fakat normal konuşmada o kadar başarılı değildi.

Otford, "Çok teşekkür ederim." dedi.

"Ben de teşekkür eder ve ilginç çalışmanız için başarılar dilerim."

Otford telefonu kapatırken, merhametsizce gülümsüyordu. Philip Hedges'i aradı ve ansiklopedinin yeni baskısına bazı ufak değişikliklerin sokulabileceğini söyledi. Hedges memnun olmuştu. Daha sonra çiçekçiye gitti ve koca bir buket kırmızı gül alıp arabasını eve doğru sürdü.

Karısı temelinde bir dereceye kadar düşüncesizlik yatan ve hiçbir kötü niyet taşımayan bir aile kavgasının sıkıntılı sessizliğinden bezmişti. Hediye güller kocasının karakterine o kadar aykırı bir davranıştı ki, onu ağlattı.

"Nedense sana daha önce bir türlü söyleyemedim," dedi, "ta ki kafamda herşey berraklaşıncaya kadar."

Gerçekte anlamamasına rağmen, kadın. "Anladım," diye fısıldadı.

Karısına gözünün kuyruğuyla gülümsedi, "Bununla beraber, senin yardımına ihtiyacım var. Sabahleyin Albay Alban'ı görmeye gideceğiz."

"Yardımıma mı ihtiyacın var?" Gururu okşanmıştı.

Adam, "Evet, gerçekten," dedi. "Eğer yalnız gidersem, beni bir yumrukta yere yıkmaya kalkışabilir. Ümit ederim, bir hanımın önünde buna cesaret edemez."

•

Ertesi sabah, Otford'lar Sunningdale'e doğru yola çıktılar. Albayın kulübesine onbir buçuk sularında vardılar. Gündüz ışığında gecekinden daha berbat görünüyordu. Ev oluklu saçla kaplanmıştı ve solukluğu üzüm asmaları ve diğer sarmaşıklarla biraz olsun yokoluyordu. Yalnızca minik bahçe muntazamlığı ve bakımlılığı ile dikkati çekiyordu. Otford zili çaldı. Bir süre sonra Bn. Alban kapıyı açtı.

Otford'ı görmekten dehşete düşmüş gibiydi.

Evin iç kısmından boğuk bir ses

"Ne var," diye seslendi.

Kadın cevap vermeye cesaret edemeden, endişeyle durakladı.

Albay, sönmüş piposunu ağzında başaşağı tutarak ortaya çıktı. Şort giymişti, üzerinde kalın gri bir kazak vardı.

Tersçe "Belânızı mı arıyorsunuz?" dedi."Geçen gelişinizde size kapıyı göstermiştim, sanırım."

Otford kurnazca "Bana kapıyı göstermediniz," diye cevapladı. "Hattâ içeri bile davet etmediniz. Bu benim karım, Jean."

Alban kısaca başını eğdi, kahverengi gözleri şüpheyle bir ona bir ötekine gidip geliyordu.

Bn. Alban ürkekçe, " İçeri girseler daha iyi değil mi?"diyerek şansını denedi.

"Hayır. Ne istiyorsunuz?"

"Rizzio Nehri Geçişi hakkındaki gerçeği biliyorum ve bunu yayınlamaya karar verdim."

"Bunun hakkında genel olarak bilinmeyen bir gerçek yok."

"Er Lennock böyle düşünmüyor ama."

"Er Lennock mu? Onu nereden bulup çıkardınız?"

"Boşverin."

"O ne olduğunu söylemeye yetkili değildir."

"Başçavuş Lambert ve Bnb. Angwin için ne dersiniz?"

"Lambert kötü bir asker tipidir, her zamana uyar. Angwin'e gelince dikbaşlı bir aptal, profesyonelliğe özenen bir amatördür. Onların açıklayacakları herhangi bir şeyi yalanlayabilirim."

"Ya General Schwantz?"

Albay Alban hasını tarafından kazanılan sayıyı kabullenen bir insanın gülümseyişi ile hafifçe gülümsedi.

"İçeri gelin," dedi. "Madge, Bn. Otford ile ilgilenir misin? Bay Otford ile çalışma odamda yalnız görüşmek istiyorum."

Jean kocasına baktı, o da haydiliyordu. Bn. Alban "Size yaptığım reçelleri göstereyim" dedi.

Jean isteksizlikle onu takip etti. Erkeklerin dünyasıydı bu.

Otford albayı izledi.

Alban, "Birşey söylemeden önce," dedi, "bu odada farkettiğiniz birşey var mı?"

"Şey, müthiş bir bitki kolleksiyonu görüyorum. İnsanın neredeyse bir bitki alayı diyeceği geliyor."

Albayın sesi tekrar sertleşti. "Bunun dışında her türlü kolleksiyon adına razıyım."

"Bunların bazıları Doğu'dan, değil mi?"

Albay "Evet," dedi, "Şu ufaklık Tibet'li, çirkince olan şu cüce ağaç Keşmir'den, hepsi dünyanın her yerinden. Çok itina istiyorlar. Cam altında ve değişik ısı derecelerinde muhafaza edilmeleri gerek ve bu özel bir evde hiç kolay değil. Yine de az bir maharetle hemen hemen herşey yapılabilir." Gülümsedi. "Sizin kanıtladığınız gibi."

Otford, "Ne zamandan beri bunu yapıyorsunuz?" diye sordu.

"Ordudan ayrıldığımdan beri. Başka birşey farketmediniz mi? Meselâ bir şeylerin yokluğunu?"

Otford bir ipucu araştırarak, sessizlik içinde odaya bakındı.

Albay "Ayrıntılı bir şey değil." diye devam etti. "Hiç bir askerin odasında bulundunuz mu?"

Otford âniden anladı. "Alaydaki arkadaşlarınız ile bir tek resminiz yok," dedi. "Ne bir tek kalıt, ne de mareşallerin çerçeveli portreleri."

Alban, "Aynen," diye cevapladı "Artık beni rahatlattınız. Skoç'a ne dersiniz? Sahip olduğum tek şey o."

"Onun için biraz erken değil mi?"

"Skoç için hiçbir zaman erken değildir."

"Biraz da şey istesem"

Alban "Su viskiyi berbat eder," dedi. "Evet, sizi dinliyorum."

Otford'a kırık koltuğu bırakıp, açılır kapanır kamp iskemlesine oturdu.

Otford, "Birşeyi açığa çıkarmak istiyorum," dedi. "Niçin Schwantz'ın ismini söyleyinceye kadar ters bir tutum içindeydiniz? Ve şimdi neden bu kadar misafirperversiniz?"

Albay güldü ve nikotinli parmağıyla yanağını kaşıdı. Nasıl cevaplıyacağını düşünürken piposunu yavaşça doldurdu. "Dünyada zekâdan daha çok hayran olduğum şey yoktur. İçgüdülerini ne zaman dinleyeceklerini bilen insanları takdir ederim. Bu zekânın bir parçasıdır da. Siz bunu yapmış olmalısınız. Bana, heyecan yaratacak bir olayı ortaya çıkarmak isteyen bir aptal olmadığınızı, kuşkulandığınız zaman bunu ortaya çıkarmak için kafanızı kullanan bir adam olduğunuzu kanıtladınız. Geçen gece cesaretinizi kırmak için herşeyi denedim. Bu sizi takdir etmemi ve misafirperverliğime değer olduğunuzu anlamamı sağladı." Adamın doğuştan bir önder olduğu kesindi. Kendini beğenmişliği o kadar sakindi ki, alınmak olanaksızdı. Yavaşça piposunu yaktı.

"Benden bir hikâye dinleyeceğinizi sanıyorsunuz," diye devam etti. "Dinleyemeyeceksiniz. Sizin için en fazla yapacağım şey, bir süre rahat etmenizi sağlamak."

"Schwantz'ın ne dediğini bilmeyi de mi istemiyorsunuz?"

"Hayır. Şüphesiz gerçeği söylemiştir. Söylememiş olmasını dilerdim."

"Olayın Gribbell tarafından anlatılan biçimine karşı çıkmamaya razı mısınız?"

"Evet." Alban hemen hemen kayıtsızlıkla cevapladı. Başını kaldırıp, Otford'ın şaşırmış yüz ifadesini görünce, yüksek sesle güldü.

"Amirlerim beni şımartmıştı. Gerçekte bir çeşit büyümüş bir izci çocuğuydum, o günlerde Ordunun tasvip ettiği de buydu. I. Dünya Savaşının sonundaki Balkan seferinde gerçekten eğlendim, hoşgörüsüz Fransız Subayları, kibirli Sırplar, ulusal duyguları incinmiş Bulgarlar ve şirin münasebetsizlikleri ile çok para kazanan Yunanlı tüccarlar doluydu. Estonya da eğlenceliydi, Bolşevik hatlarına yapılan baskınlar, yakalanan kadın askerler - Byron'ın Yunanistan'da hissettiklerini hissettim. Arkhangel rahat edilemeyecek kadar soğuktu. ama eskiden İngiliz kır evlerinde geçirdiğim hafta sonları buna dayanmak için beni iyice hazırlamıştı. Daha sonra, Hindistan'da bir hayli polo oynadım, polada gerçekten iyiydim ve onun için hızla yükseldim. Bütün bu süre zarfında insanlar öldürülüyordu tabiî ki, ama gençtim ve olup bitenler, bana talihin bir oyunu gibi gözüküyordu."

Bir an durakladı ve piposundan çıkan dumana baktı. "Bozulma

Sicilya harekâtının son safhalarında, arazinin engebeli olması dolayısıyla binbir güçlük içinde yapılan bir topçu saldırısı.

Fransa'ya gittiğim zaman, '39'da başladı. Hayatımda aynı zamanda ... hepsini bir arada gördüğüm en büyük ahmaklar sürüsünün içine düşmüş gibiydim. Aptallıkları o kadar eziciydi ki, sürekli bir eğlence gibiydi. Düğmelerini parlatarak, ...güleriyle maketlere saldırırken kendi kendilerini korkutacak kadar bağırarak, zamanlarını geçiriyorlardı. Bütün eğitim, adamları mümkün olduğu kadar göze çarpıcı hale getirmek için yönlendirilmiş gibiydi. Şişmanlıyordum ve bir işe yaramamaktan şikayetçiydim. Almanlar büyük saldırısını yaptıklarında, işlerini kolaylaştırmak için elimizden geleni yaptık. Onların kazanmış olmasından çok, bizim kaybettiğimiz doğrudur - bununla övünebiliriz.

"Bundan sonra, Etyopya hoşlandığım türdeki savaşların bir tekrarı gibiydi. Fazla öldürme olmayan sadece son derece güzel bir sürü manzara ve açık havada sağlıklı bir yaşam. Daha sonra Londra, limonluk, bol bol masa işi, belirsiz kelimelerle dolu birtakım kağıtları bir tepsiden ötekine atmak. Yaşlı Crowdy Gribbell'e yardımcı olmam için gönderdiklerinde bütün bunlardan sıkılmaya başlamıştım. Bunca yıldan sonra beni tekrar görünce, dehşete düştü, ama onda gitmem için ısrar edecek karakter yoktu. Zaten fazla karakter yoktur Crowdy'de. Fazla cömert davranıyorum. Hiç karakter yoktur. Güzel isimli o iğrenç nehrin -askerler Ritzy adını takınışlardı - güney kıyısında iki ay boyunca, düşmanın geri çekilmesini beklemekten başka birşey yapmadan oturduk.

"Almanların büyük bir numara yaptığını çok iyi biliyordum. Kendi kıyılarında o kadar fazla hareket vardı ki, gösteriş için olmaması mümkün değildi, ancak bu yaşlı Crowdy'i aldattı. Hun saldırısının ölümcül korkusuna kapıldı. Ardından onu Karargâha çağırdılar ve bir güzel fırça çektiler. Öfkeden bembeyaz olmuş bir halde geri geldi. Yaşlı Crowdy her zaman kolayca incinirdi, genellikle de kendisine söylenenleri iyice anlamadığı için böyle olurdu. Hep güvenli tarafta olmak isterdi. Bazılarımızı akşam yemeğine davet etti. Hatırlıyorum, çok kötü bir yemekti. Her bakımdan çok kötüydü. Bir saldırıyla boynunu dışarı çıkarmamak niyetini desteklememizi istedi. Eğer Boş'lardan önce elimi gösterirsem, kahrolayım dedi. Soğukkanlılığımı kaybedip, onunla birlikte hizmet ettiğim için utandığımı ve ılımlı olmayan daha birçok şeyler söyledim. Herzaman,

bilhassa biraz fazla abartırım, çünkü aksi takdirde anlamaz. Azametle çıkıp tugay karargâhına döndüm ve Almanlara karşı onların eski oyunlarından birini kullanmaya karar verdim. Şafak söker sökmez, A Bölüğü çok dar olan ön cepheden ileriye doğru, teneke tepsilere vurarak, sigara içerek, yüzlerini siyaha boyamış halde, kimisi iç çamaşırlarıyla, hareket etti. Harekâtı pijamayla yönettim, pipo içiyordum, yürürken aynı zamanda *Illustrated London News*'u okuyordum. Yapabileceğimiz en büyük gürültüyü yaptık. Birinin gaydası vardı, dört borazan, üç armonika, bir boru, bir iki de davul. Deliler gibi haykırıyorduk. Düşmana karşı, yağa giren bıçak gibi ilerleyip, yarım saat sonra San Melchore di Stetto'ya girdik."

"Kayıplarınız ne kadardı?"

"Bir ölü, dört yaralı. Sonra ölümcül hatamı yaptım. Polonyalı kumandandan benim kanadımı desteklemesini rica edeceğime, Crowdy'ye haber gönderdim. Cevap olarak gözaltına alındığımı, derhal geri çekilmemi emretti. San Melcchore'yi ele geçirmek için hazırladığı ayrıntılı plânı altüst ettiğimi bildirdi. Ben de şu anda San Melcchore elimizde olduğuna göre, ayrıntılı bir plâna gerek kalmadığını söyledim. Bu sadece işleri daha berbat etti. Bana yalancı diye bir tek sözcükle cevap verdi. Orduda yerine getirdiğim son emir, cinaî bir geri çekilme oldu. Bu geri çekilmede dörtyüzyirmidört adam kaybettik. İşte böyle."

Kederle kaşlarını çattı, sonra tekrar gülümsedi.

"Daha önce yapmayacağını söylediğim şeyi tamamiyle yaptım. Size öykümü anlattım. Bunu yapmaya neden karar verdiğimi biliyor musunuz?"

"Hayır."

"Çünkü ben karakterden iyi anlarım. O konu hakkında sessiz kalmanızı sağlamak için ödeyeceğim bedel, buydu."

"Yani benim kayıtları düzeltmemi istemediğinizi mi söylemek istiyorsunuz?"

Otford neredeyse bağırmıştı.

"Kayıt mı? Kayıt nedir ki?" Alban kendisine bir içki daha

"Hiç çocuğumuz olmadı. Oysa, insanı bir can yaratma isteğinden başka hiç bir şey -hele hele bunu yapma yeteneğiniz yoksa- yaşama daha saygılı kılamaz."

koydu. "Her heyet toplantısında ya da Parlamento toplantısında sonsuz uzunlukta düzgün kayıtlar tutulur, sonra da kimse onlara bir daha bakmaz."

"Ancak bir dava açılıncaya kadar."

"Bir dava açılması için bir davacının olması gerekir. Bu olayda ise, yok." Alban Otford'a anlayışlı bir bakışla gözlerini dikti ve kamp sandalyesini koltuğa doğru yaklaştırdı.

Çok alçak bir sesle, neredeyse huşu ile "Bunu anlayıp anlayamayacağınızı merak ediyorum," dedi. "Her zaman çocuklarım olsun istedim, hiç çocuğumuz olmadı. Oysa, insanı bir can yaratma isteğinden başka hiçbir şey -hele bunu yapma yeteneğiniz yoksa- yaşama daha saygılı kılamaz. Bu dünyada yapılması gereken belirli şeyler olduğunu, bazı yeteneklere de uyulması gerektiğini anladım. Ben iyi bir askerdim. Bilmem hiç çim sahada oynanan tenis maçı seyrettiniz mi? Topun, hangi tarafa düşeceği konusunda kararsızmış gibi ağın üzerinden kolay kolay geçemediği anlar vardır. Aynı bunun gibi askerler de vardır, ben onlardan biriydim. Her biri büyük birer askerî önder olurlar, ya da gereken rütbede olmadıkları halde büyük bir askerî önder gibi hareket ettikleri için işten kovulurlar. İşte ben onlardanım. Askerlik yeteneğine sahiptim - eğer biraz sabırlı olsaydım, dehâsına denilebilirdi.

"Gerçekte artık bir cephe askeri olmaktan çıkalı şan şeref umurumda değildi sanırım, ancak askerlerin arasında bulunmama izin verilmeyince onlarla çok ilgilenmeye başladım. Sonunda olan ise geri çekilmeydi, lânetli, aptalca, canice bir geri çekilme. Dörtyüzyirmidört adam kaybettik. Onların etrafımda sinekler gibi düştüğünü gördüm. Kendi hatlarımıza doğru geri giderken bir kurşunun ense kökümü bulacağını ümit ettim. Kafasında bir nebze akıl, şapkasında yeteri kadar sırmalı şerit olan biri zaferimizin önemini anlayıncaya kadar o köyün içinde oturacağıma, Crowdy'nin ahmak emirlerine uyacak kadar korkak olmakla bunu hak etmiştim. Ancak o anda herşeyden vazgeçmeye pek istekliydim. O dörtyüzyirmidört kayıp sadece hendeğe fırlatılan hayatlar değildi, dörtyüz yirmidört oğulcuk, bir kâğıt sayfada dörtyüz yirmidört isim, dörtyüz yirmidört eğitim, dörtyüz yirmidört zekâ, dörtyüz yirmidört duyumluluk, dörtyüz yirmidört kişilik, dörtyüz yirmidört düşünce biçimi ve bütün ana-babaların pişmanlığı idi. Onlar, Crowdy Gribbell'in bana sinirlenmesi yüzünden öldüler; başka hiçbir sebepten değil."

Otford hararetle, "Bu beni haklı çıkarmıyor mu?" dedi. "Gribbell'in davranışı tamamiyle gaddarcaydı ve siz, daha sonraki bir zaferin bütün şerefini kazanan biri tarafından, yol açtığı cinayetin suçunu üstlenmeye zorlandınız!"

Alban yavaşça, "Olayı böyle mi görüyorsunuz?" dedi. "Sizinle aynı fikirde değilim, çünkü açıkçası umurumda değil. Bu çocukların ana babalarına bu ölümlerin gereksizliğini anlatıp, onların yüreklerinde uyumakta olan bütün acıları uyandırmanıza izin veremem. Suçu üstlenmeyi tercih ederim. Neden biliyor musunuz? Çünkü benim yükü taşımak için yeteri kadar geniş omuzlarım var; Crowdy'nin ise yok. Benim için bu kapanmış bir bölüm; onun içinse, kapanmamış. Dava belki yeniden açılır korkusuyla, geri kalan yaşamını hareketinin doğruluğunu kanıtlamaya çalışarak geçirecek. Benim bitkilerim var Otford, ve başka hiçbirşey umurumda değil. Bir parça yaprağın bir gün daha

büyüdüğünü, toprağı kırıp, ışığa ulaştığını, nefes aldığını görmek muhteşem bir şey. Bir uzlaşma bu, ama güzel ve heyecan verici, tatmin eden bir uzlaşma. Ölümden, çamurdan ve gözyaşlarından ve onlara yol açan kararlardan bıktım. Ben mutlu bir adamım. Crowdy değil. O can sıkıcı klübe sık sık gidip oturur ve sonra ne olacağını merak eder. Buna tahammül edemez. Ben edebilirim. Vicdanım daha rahat."

Otford yavaşça, "Herşeyi unutmamı mı istiyorsunuz," dedi.

"Evet, istiyorum, Bana, herşeyi unutacağınıza dair söz vermenizi istiyorum."

"General Schwantz bir kitap yazmış."

"Onu kim okuyacak ki? Zaten Crowdy'yi de kim okuyacak? Ya sizin yazılarınızı kim okuyacak? Siz ve ben tarih içinde öyle çok önemli insanlar değiliz. Unutacak mısınız?"

"Şey -" Otford, Alban'ın ruhunun dinginliği karşısında derinden etkilenmesine rağmen, söz vermekte isteksizdi.

Albay, "Size Crowdy hakkında başka bir şey söyleyeyim," dedi. "Karısı bir yıl önce öldü, tek oğlu ise savaşın son haftasında, Fransa'da öldürüldü. Sevgi hakkında çok şey bilmezdi, bu yüzden şimdi bütün hissettiği boşluk ve aldatıldığı duygusu. Kara bir acıya kapılacak kadar aptal. Böyle zavallı boş bir kabuk için uzun süre kızgın olamazsınız."

Kendine üçüncü viskisini doldurdu.

"Makalelerinizi okudum," dedi. "Kıvrak, iğneli bir dille, iyi yazıyorsunuz. Benden bir hayli daha gençsiniz; ama bir gün âniden herkeste göründüğünden fazla bir şeyler olduğunu, anlayacaksınız, yazılarınıza biraz da anlayış katacaksınız; işte o zaman bu bitkiler gibi büyümeye başlıyacaksınız. Çocuklarınız var mı?"

Otford asık bir suratla, "Hayır," dedi.

"Olmaması için... bir sebep var mı?"

"Hayır. Ama hiçbir zaman karar veremedik."

Alban "AmanYarabbi!" diverek patladı. "Ne kaçırdığınızı bilmiyorsunuz."

"Ya siz?"

Alban kuvvetle, "Çocuksuz bir ana-babadan daha iyi kimse bilmez," dedi, gülümseyerek. "Şimdi beni anladığınızı, asfiliğim dışındaki herşeyi rahatlıkla unutacağınızı biliyorum. Otford, askerler hiçbir zaman büyümeyen çocuklardır. Bense büyüyorum. Bana bir şans tanıyın. Bu arada,siz de çok geç olmadan ve St. James caddesinde klüp dedikleri, ama aslında yaşlı bebeklerin ölmeğe gittikleri kreşte ikinci çocukluğunuz için size sürekli bir koltuk bulmalarından önce büyüseniz iyi olur."

Kapıya doğru yürürlerken Alban, "Aklıma gelmişken," diyerek ekledi, "geçen gece karıma vurmadım. Hiçbir zaman böyle bir şey yapmam. Sizi kızdırmak için, oyun oynadım. Madge harika bir kızdır, ancak gördüğünüz gibi hep endişe eder ve artık hiç bir şeyi umursamadığım için beni asla affetmez."

Otford acemice gülümseyerek, "Bunun için ben de sizi gerçekten affedemem," dedi.

Otford arabada pek konuşmadı, Jean de Bn. Alban'la yaptığı ıvır zıvır sohbetin çekilmezliğinden sıkıldığı için, fırtınalı bir hava oluşmaya başladı.

Jean âniden, "Nereye gidiyorsun" dedi.

John kısaca, "Şehirde bir işim var," dedi. "Uzun sürmez."

St. James caddesine gelinceye kadar konuşmadılar, ama Jean kocasının saldırgan biçimde araba sürüşünden sinirli olduğunu anlamıştı. Otford arabayı park ederken, "Eğer polis gelirse, hemen döneceğimi söyle," dedi.

Merdivenleri üçer üçer çıktı ve çevik adımlarla klübünün uğultulu mağaralarına yürüdü. General Sir Crowdson Gribbell her zamanki koltuğunda oturmuş, boşluğa bakıyordu. Otford soğuk bir öfkeyle gözlerini ona dikti. General herzaman başını acayip bir açıyla tutardı, sanki görünmez bir sineğin üstüne konmaya teşebbüs edip etmeyeceğini merak edercesine, hafiften kaldırırdı. Bundan başka, bulanık bir azim ve renksiz bir görgülülük dışında, hal ve tavrının herhangi bir anlatımı yoktu. Ara sıra gözlerini kırpıyor, beyaz kirpikleri güneş ışığına yakalanıyordu. Yanında kimse yoktu. Yalnızdı.

Yaşlı garson bir çeyrek şampanya şişesiyle içeri girdi ve onu generalin önündeki sehpaya koydu.

Garson mantarı çekip, şarabı bardağa dökerken, "Bir kutlama mı, efendim," diye sordu.

General ifadesiz bir sesle, "Evet, oğlumun yaşgünü," dedi.

Otford aniden boğazına bir yumruk tıkandığını hissetti ve klübü terketti.

Arabasına yaklaşırken, içinde oturan karısını gördü. Güzel kadındı, ancak biraz yaşlanmıştı ya da belki yüz ifadesi bir zamanlar olduğundan daha üzüntülüydü. Dudakları daha kısık, gözleri daha az neşeliydi.

Otford. direksiyona geçip karısına gülümsedi. "Sevgilim," dedi. "Seni daha iyi tanımak istiyorum." Kadın mutsuz bir gülüşle, "Neden bahsediyorsun?" dedi. Adam sanki onu ilk defa görüyorcasına baktı ve henüz evli değillermişcesine öptü.

Ertesi gün, Philip Hedges'a yazıda herhangi bir değişiklik olmayacağını bildirdi. Birkaç gün sonra General Schwantz'ın kitabı geldiğinde ise paketi açmayı bile unuttu.

Çeviren: SİBEL ERKAN

"Onu kim okuyacak ki?
Zaten Crowdy'yi de kim okuyacak?
Ya sizin yazılarınızı kim okuyacak?
Siz ve ben tarih içinde önemli insanlar değiliz.
Şimdi, konuştuklarımızı unutacak mısınız?"

Edebiyat-ı Umumiyye Mecmuası
Numara: 10-41
10 Teşrinisâni 1917

Türklerin Menşeine [Kökenine] Dair

Evvelki nüshadan ma ba'd

TATARLAR İLE MOĞOLLAR

Asya-yı Vustadan [Orta Asyadan] Çin cihetine yani Şarka doğru giden eski Türklerin bir kısmı Tatarları ve bir kısmı dahi Moğolları vücuda getirmişlerdir.

Tatarların aslı Çin'in Şimal cihetlerini istilâ eylemiş olan Türklerdir. Önceleri bu havalide Türkleştirilmiş olan Çinlilere (yabancı adam) mânâsına olan "Tatar" yani "Tat-ar" namı verilmiş, fakat sonraları Tataristan'da kâin bilcümle Türklere ve ahaliye bu nam verilmiştir.

Binaenaleyh Tatarlar eski Türklerin ahfadı [oğulları] olup, bunlar Çin kanıyla az veya çok karışık melez bir kavim meydana getirmişlerdir. Anın içün Tatar siması Türk simasıyla Çinli siması beyninde [arasında] ayrıca bir simadır. Fakat Tatarların Çin hududundan uzak olanları Türk simasını muhafaza eylemişlerdir ve bu gibi Tatarlara Rusya'da çok tesadüf olunur.

Bir de Cengiz Han Garba doğru eylediği istilâda Çin hududunda ve belki Çin'de bulunan bir takım kabaili [kabileleri] beraber sürüklemiş olduğundan, şimdi Rusya'da muhtelif simada Tatarlara tesadüf olunur.

Moğollar Çin'in Garp ve Cenub-ı Garbî ve Tibet cihetlerini istilâ eylemiş olan eski Türklerin evlâdıdır. "Moğol" kelimesinin aslı "Mon gol" olup (Mong-il) yani (saf adam) demektir. Moğollara "Kayan" ve "Nikuz" isimleri dahi verilir.

Moğollar da Tatarlar gibi eski Türklerin evlâdıdırlar ve Çinli ve Tibetliler ile az veya çok karışık melez bir kavim vücuda getirmişler ve ayrıca bir sima tevlid etmişlerdir [doğurmuşlardır]. An-asl [kökünden] Moğol olan Cengiz Han Tatarlar gibi bir takım Moğol kabaili dahi maiyetinde Garba doğru sürüklemiştir.

Tatarlar ile Moğollar Turan'dan hicret eylemiş Türklerin ahfadı oldukları için (Turanlı) ve (Türk) mânasına olan "Hatay" namını muhafaza etmişler idi. Bunun için Tatarlara "Ak Hatay" ve Moğollara "Kara Hatay" namları dahi verirler idi. Hatta "Hatay" ismi Çin-i Şimalînin bir ism-i mahsusu gibi dahi istimal olunur idi.

Tatarlar ile Moğollar evailden [öncelerden] beri yek diğerine rakip olmuşlar ve daima birbiriyle harp ve cidalde bulunmuşlardır. Tafsilâtı *Şecere-i Türkî*'de hikâye olunduğu üzere bu iki ulus arasında "Ergenekon" vak'ası olmuştur ki, evvela mağlup olan Moğollar fikrimizce Moğolistan'da "Koko Nor" *Koukou Nor* (fasihi Koko navuri, yani gölü) civarında bulunması ağleb-i ihtimal [çok olası] olan bu vadiye iltica etmişler ve ba'de huruc ederek Tatarlara galebe çalmışlar ve istiklâllerini kazanmışlardır. Şeyh Süleyman'ın lûgat kitabında şu beyitlere tesadüf olunur:

Ergenekon bir dere tur teng ü tar
Kayan Nikuz bir kaça yıldur patar

Türkler ile Tatarlar ve Moğollar esasen bir ırka mensup oldukları halde Asya'da muhtelif simada üç büyük ulus meydana getirmiş oldukları gibi sâkin oldukları [oturdukları] Turan kıt'asıyla Tataristan ve Moğolistan kıt'aları dahi birbirinden uzak üç muhtelif iklim teşkil eylemişlerdi: Kadîm Tataristan Şimalen ve Şarken deniz, Garben Turan ve (Büyük Göl) manasına olan "Bay Göl" yani "Baykal" gölünden nebean eden [çıkan] "Angre" suyu ve Cenuben kadîm Moğolistan ile mahdut [sınırlı] idi.

Kadîm Moğolistan Şimalen Tataristan, Şarken Çin, Garben Turan ve Cenuben Hindistan ile mahdut idi.

Turan kıt'ası Şimalen Ural dağları, Şarken kadîm Tataristan ile Moğolistan, Garben Harzem yani Irak-ı Türkî ile Deşt-i Kıpçak ve Cenuben Hindistan ile Acemistan yani Fars kıt'ası ile mahdut idi.

Halbuki heman Asya kıt'ası demek olan bu üç kıt'a-i cesimede zamanımızda Türklüğün nam ü nişanı kalmayıp, bu nam pek cüz'iyet kabilinden olarak yalnız Müslüman Türklerde muhafaza edilmiş ve Turan'ın aslı Türk olan sekene-i kadîmesi [eski yaşayanları] mütevali hicretler [ardarda göçler] ile dünyanın her tarafına dağılarak muhtelif kavim ve milletler vücuda getirmiş ve şimdi Turan'da sâkin olan ahali-i cüziyye ise eski Türklerden ziyade Çin cihetlerinden kalkmış gelmiş veya Cengiz Han tarafından getirilmiş Tatar ve Moğol bakiyeleri olan kabail [kabileler] ve kesandan [kişiler] ibaret bulunmuştur.

Fakat bu kadar herc ü merc içinde eski Türklerin sima-yı aslisi tamamiyle muhafaza olunmuştur ki, bu sima şimdiki en zarif Avrupalı siması olarak Anadolu'da asırlardan ve belki binlerce senelerden beri nesillerini ve

Türkçülüğün Tarihinden:

Hasan Enver Celâlettin Paşa'nın Edebiyat-ı Umumiyye Mecmuası Yazıları

kanlarını muhafaza eylemiş Türk göçebe aşiretlerinde müşahade olunur. Bu simada kalkık buruna, çıkık çene kemiklerine, siyah ve düz saça, mail [eğik] veya yumuk küçük gözlere müstesna olarak bile asla tesadüf edilmez. Avrupalıların kitaplarında tarif eyledikleri sima Türk siması olmayıp Tatar ve Moğol simasıdır. Bu aşiret Türklerinin renkçe simaları esmerden ziyade sarı ve kumrala meyyaldir. Filhakika mıntıka-i mutedilede [ılıman bölgelerde] bulunan Turan dağları ve yüksek yaylaların ahali-yi asliyyesi olan eski Türklerin renkçe simaları sarı olması lâzım gelir ki hakikat-i hâlin dahi böyle olduğu bir çok edille [kanıtlar] ile isbat olunabilir.

Yakub Han Kaşgar'da bir hükûmet-i müstakile tesis eylediği zaman devlet-i aliyye buraya muallim olarak birkaç zabit göndermiş idi. Bu zabitan meyanında bir zat sarı idi. Bu zabit Kaşgar'da âdet-i belde üzere Çinli bir cariye ile teehhül eder [evlenir]. Bu izdivaçtan hasıl olan oğlu asla pederinin simasından olmayıp esmer ve aynıyla Tatar ve Moğol simasında idi.

Japonya'ya olan seyahatımızda Avrupalılar ile Japonların izdivacından tevellüd eden [doğan] erkek ve kadınların Avrupalı simasını kâmilen [tümüyle] kaybetmiş oldukları görülmüştür.

Turan'da eski Türkler pek kadîm zamanlardan beri hükûmet tesis etmişlerdi. Bu hükûmetlerin en kuvvetli zamanları hakanlık yani imparatorluk zamanları olmak üzere "Oğuz Hanlar" devirleri idi. Mütevatiren malûm olan [söylencelerden bilinen] "Oğuz Han" bu Türk padişahının ismi değildir ve belki bu tabir Türk hakanı ve imparatoru demektir. Latin lisanında "Oğust" veya "Ogüst" kelimesi tamamiyle "Oğuz" kelimesiyle hem-mânâ ve hem-lâfzdır. Roma' da dahi bu nam lakab olarak imparatora verilir idi.

Turan'da hakanlıktan daha küçük hükümetler teşekkül eylediği zaman "Oğuzbeylik" yani "Uzbeylik" namı istimâl olunur idi.

Türkistan-ı Garbîdeki uz beylerin Türkistan-ı Şarkîden hicret etmiş "Nayman" Moğollarından olmaları muhtemeldir. Garp Türkleri olan Oğuzların ismi ise (büyük ulus) demek olan (Oğuz ulus) dan me'huz [ödünç alınmış] olduğu ağleb-i ihtimaldir. Nitekim Aral denizine akan Amuderya suyunun ism-i kadîmi "Oğuz" yani "büyük su" manasına (oğuz ırmak)[1] idi. Eski Yunanîler bu ismi "Oküs" *Oxus* tarzında tahrir eylemişlerdir.

Türkçe malûm bir hayvan ismi olan "öküz" kelimesi "Oğuz" kelimesinin suret-i hafifede telâffuz olunmasından ibarettir. Fakat pek gariptir ki İngiliz lisanında dahi öküze "öks" *euks* (*ox* şeklinde yazılır) derler. (Almanca'da da oks, *ochs.)*

Oğuz hanlara alâmet-i saltanat olmak üzere kanatları açık ve uçan kırmızı kartal kabul edilmiş idi. Bu alâmet zamanımıza kadar selatin-i azam-ı Osmaniyyenin [büyük Osmanlı Sultanlarının] "tuğra" tesmiye olunan nişan-ı saltanatıdır. Bu kelimeye Lehce-i Osmaniyye'de bakılacak olur ise, pek mühim olan şu ibareler görülür:

"Türkîde tuğra ve tuğrul iki kanadı açık doğan demektir. Bir nev' şedid büyük doğan nişan-ı hakanî ittihaz olunmuştur. Oğuzlar hanın nişanı andan yazı ile taklid olunmuştur." "Tuğra" ile "doğan", "necib kuş" mânâsına olarak "doğmuş" ve "doğuşlu" aslından gelirler. Türkler din-i İslâm ile müşerref olduktan sonra kartal şeklini taklid eylemişlerdir. Şimdiki tuğranın yalnız şekl-i haricîsi çizilerek bu şekil ziyadece sağa doğru meyl ettirilecek olur ise, sol tarafta kartal kuşunun uzun boynu, sağ tarafta kuyruğu, alt tarafta toplanmış ayakları ve yukarıda müdevver olarak kanatları iyice tefrik olunur. Kadîmden beri Türk padişahlarının kartal şeklinde olan damgaları kırmızı renkte olduğu için bu alâmete "al" ism-i mahsûsu dahi verilmiştir. (Lûgat-ı Şeyh Süleyman).

Mütekaid Erkân-ı Harbiyye
Feriki Enver

[1]Amuderya ile Sir-i deryanın evailde [öncelerı] "Oğuz" namıyla yalnız bir sudan müteşekkil olduğu anlaşılmaktadır.

Edebiyat-ı Umumiyye Mecmuası
Numara: 13-44
1 Kânunuevvel 1917

Türklerin Menşeine [Kökenine] Dair

YUNANÎ STRABON'UN COĞRAFYASINDA ESKİ TÜRKLERE AİT VESAİK [BELGELER]

Skitler hakkında en esaslı malûmat Milâttan elli sekiz sene evvel tevellüd etmiş [doğmuş] olan meşhur Yunanî "Strabon"un coğrafyasında bulunduğundan, bu eser-i muhalledin [kalıcı yapıtın] *Amédée Tardieu* tarafından edilen tercümesinde maksadımıza hâdim olan [yarayan] mevadd bervech-zir bast ü beyan olunur [aşağıdaki gibi anlatılır ve bildirilir]:

Kadîm Yunanîler suret-i umumiyyede dünyanın cihet-i şimaliyyesinde sâkin olan beyaz yüzlü insanlara "Skit" ve cihet-i cenubiyyesinde sâkin olan siyah yüzlü insanlara *"Ethiopien"* namını verirler idi. Yani kadîm Yunanîlerde "Skit" beyaz yüzlü Şimal adamı ve *"Etyopiyen"* siyah yüzlü cenup adamı demek idi. (Kitap 1, Sahife 55 ve 57.)

Binaenaleyh tarih-i kadîm için en muteber esas olan kadîm Yunanîlerin kavlince, Skitler, yani eski Türkler ırk-ı ebyazın [beyaz ırkın] mümessili ve babaları olur.

Müellifin-i Yunaniyyeden Ephor[1] der ki: "Gökyüzüyle yeryüzü dört kıt'aya taksim edilecek olur ise, Hintliler Şark, Etyopiyenler Cenup, Keltler *Celtes* (Fransızların ecdadı olan Galatlar) Garp ve Skitler Şimal cihetinde bulunmuş olurlar. Bununla beraber, Skitler ile Etyopiyenlerin sâkin oldukları kıt'alar diğer iki kıt'adan daha büyük olup tamamiyle birbiri-

ne mukabil olmak üzere Şarktan Aksa-yı Garba [Uzak Batıya] kadar mümtedd olurlar [uzanırlar].'' (Kitap 1, Sahife 57.)

Bu ifadeden Hintliler ile Keltlerin ırk-ı ebyazdan ma'dud olmak [sayılmak] üzere Skitlere dahil oldukları anlaşılır. Kadîm Yunanîler Şimal ahalisine ''Skit'' namıyla beraber bazen de ''Kelto Skit, *Celto-Scythe''* yani ''Kelt ve Skit'' namını verirler idi. Bu tabirden dahi Skitler ile Keltler beyninde ırk-ı ebyaza mensup olmak münasebeti bulunduğu anlaşılır. (Kitap 2, Sahife 419.)

Strabon der ki, ''Bahr-i Hazere (Hazar Denizi) cihet-i Şimalîden girildiği zaman sağ tarafta Skitler ve sol tarafta Şarkî Skitler bulunur ki bunlar göçebe halinde Şark Denizi (Bahr-ı Muhit-i Kebir)nin sevahiline [kıyılarına] ve Hindistan hududuna kadar mümtedd olan arazide yaşarlar.'' (Kitap 2, Sahife 419.)

''Homeros''[2] (*Homére)* in iş'arında Skit namı mezkûr değil ise de, bu makamda ''göçebe'' tabiri veya Skit ırkına mensup olan bazı kabailin isimleri müstamel [kullanılmış] ve muharrerdir [yazılıdır]. (Kitap 2, Sahife 18 ve 508.)

Kadîm Yunanîler Skitleri bazen pek korkunç ve bazen de pek mülâyim adamlar olmak üzere bildirmişlerdir. Hatta zaman-ı kadîmde Yunanîler Karadenize (misafir kabul etmez) mânâsına olarak ''Aksen'' *Axène* namı vermişler idi ki, bu sui tabir-i mezkûr [anılan kötü deyim] denizin sevahilinde sâkin olan [kıyılarında oturan] Skit akvamının düreşt-i [katı] ahlâkından bir kinaye idi. (Kitap 2, Sahife 21.)

Fakat müellifin-i Yunanîyyeden ekserisi Skitleri hayvanat sürülerinin hasılatı ve hususiyle kısrak sütüyle yapılmış peynir ile yaşar, para kazanmak ve biriktirmeyi bilmez ve mübadele-i eşyadan başka usül-i ticaretten anlamaz göçebeler olmak üzere tavsif ederler [nitelendirirler]. (Kitap 2, sahife 22.)

Strabon aktar-ı Şimalîde [Kuzey taraflarında] Bahr-i Şimalî sevahilinde ''Skitler''in ve bunların gerisinde aynı ırktan olan ''Sarmat'' -*Sarmate*'ların sâkin olduklarını beyan eder. (Kitap 2, Sahife 300.)

Sarmatlardan Vistül Nehri cihetine gidenler Lehistan sekenesi olan ''Leh'' yani ''Polonez'' tesmiye olunan İslavlar ile evailde [önceleri] ırken tesalüb ve ihtilâtta bulunmuşlardır [geçişmiş ve karışmışlardır].

Strabon der ki: ''Skitler sadelik ve safvet-i kalb-i mücessemi, gıll ü gışştan âri [kin ve hileden arınmış], kanaatkâr ve perhizkâr adamlar oldukları halde, biz Yunanîler bu göçebelere ve bu barbarlara zib ü ziynet [süs ve bezek] ve zevk ü safahati öğreterek bunca milletlerin ahlâkını bozduğumuz gibi, anların da ahlâkını kaybettik. Meselâ bu sade-dil akvamın gemiciliğe ve denizciliğe kalkışması ve bu suretle milel-i saire [başka uluslar] ile temasta bulunması ahlâklarını mülâyim bir hale getireceğine tefessühe uğratmış [yozlaştırmış] ve fıtrî [doğuştan] sadeliklerini adem-i muhalesete kalb eylemiş [dostluktan anlamsızlığa dönüştürmüş] ve kendilerine korsanlığı öğretmiştir. Fakat babalarımız zamanında ve Homére'in asrında Skitlerin ahlâkı bu büyük şairin tavsif eylediği ve umumen Yunanistan'da mütevatir olduğu [söylendiği] vechile âli [yüksek] idi. Yunanîler meyanında *'Anacharsis'*, 'Abaris've emsali gibi Skitlerin bu kadar şöhret kazanmaları, şüphesiz mensup oldukları milletin hûlm [yumuşaklık], saffet ve adalet gibi muttasıf olduğu [nitelendiği] fezail-i mümeyyizeye [ayırdedici erdemlere] ma-ziyade [fazlasıyla] mâlik olmalarından ileri gelir.'' (Kitap 2, sahife 23.)

Kazan ulemasından Remzi isminde bir zatın vücuda getirdiği ''Telfik ül ahbar ve telkih ül-asar'' [Haberleri Birleştirme ve Eserleri Aşılama] ünvanlı Arapça Türk tarihinde, ''Anaharsis''in meşhur Yunan filozofu ''Solon''la muasır [çağdaş] olduğu ve kendisi Atina'ya geldiği zaman felsefede tekemmül etmiş bir hekim halinde bulunduğu zikr edildikten sonra Skitler arasında böyle bir zatın yetişmesi bu milletin derece-i terakkiyatına [ilerlemişlik derecesine] delil olduğu muharrerdir.

Müverrih'in-i Yunanîyyeden *Ephor* ''Avrupa'' namında yazdığı tarih kitabının dördüncü kısmına Skitlerin diyarına kadar birer birer Avrupa memalikini [ülkelerini] tarif eyledikten sonra Skitler hakkında der ki: ''Skitler ve Sarmatlar aynı ahlâkta değildirler; bunlardan bazılarının insan eti yedikleri mütevatir [söylentisi] olduğu halde diğerleri hayvan eti bile yemezler. Harikulâde ve fevk ül-tabiiye olan [olağanüstü ve doğaüstü] şeylerin insanların zihnine ne derece tesir eylediğini bilen müverrih ve müellifler Skitlerin vahşetinden birçok bahs etmişler oldukları için biz de bilmukabele hakikati iltizam ile bu millette şayan-ı imtisal hasail-i bergüzide [örnek alınacak seçkin huylar] bulunduğunu ve ekseriyet itibariyle Skitlerin dünyanın en doğru adamları olduğunu ve bilhassa göçebe halinde yaşayan Skitlerde birçok kabailin yalnız kısraklarının sütüyle taayyüş ettiklerini [içerek beslendiklerini] ve sair milletlerden ziyade adaletperver olduklarını beyan ederiz. Skitler servete itibar etmeksizin kanaatkârane bir surette yaşarlar; beynlerinde [aralarında] son derece hak ve hakkaniyete riayet ederek icra-yı ahkâm ederler; zevceleri, aileleri ve her neleri var ise cümlesini bir arada bulundururlar ve kendilerini inkiyada [boyun eğmeye] mecbur edecek hiçbir alâka ve endişeleri olmadığı için ecanibe [yabancılara] asla ram ve mağlub olmazlar [bağlanmaz ve yenilmezler].'' (Kitap 2, Sahife 25 ve 27).

Müellif-i mezkûr ba'de hakîm [bilge] Anaharsis'ten bahs ederek bu filozofun hükema-yı seb'adan ma'dud olduğunu [yedi bilgeden sayıldığını], demircilerin körüğü ile şimdiki şekilde olan gemi demiri ve çömlekçilerin çarhı anın icad kerdesi olduğunu söyler.

Larousse'un musavver kamusunda [resimli sözlüğünde] bu Türk Filozofun Milâttan 589 sene evvel Atina'ya geldiğini ve kavanin-i beşeri [insan yasalarını] ufak sinekleri tutup büyüklerini tutamayan örümcek ağına teşbih eden [benzeten] bu hakîm olduğu muharrerdir.

ma ba'dı var

Mütekaid Erkan-ı Harbiyye
Feriki Enver

Çevrimyazı: AYŞE ŞEN

[1]Milâttan 400 sene evvel tevellüd etmiştir.

[2]Milâttan tahminen 900 sene evvel yaşadığı farz ve itibar olunur.

Doç. Dr. PARS ESİN

Pişirmenin Evrimi-II

Günümüzde hâlâ kullanılan bir ilkel ekmek yapma tekniği; bir Kırgız kadını sac üstünde bazlama pişiriyor.

İnsan Tahılla Nasıl Tanıştı?

İnsanın, ilkel avlanma, balık avlama ve toplayıcılık faaliyetlerinden yerleşik çiftçilik ve hayvancılık faaliyetlerine geçişini simgeleyen neolitik devrim dünyanın değişik yerlerinde değişik zamanlarda ortaya çıkmış bulunuyor. Şunu söyleyebiliriz ki, dünyanın bütün topraklarında arkeolojik kazı yapıldığını, pek mümkün görünmemekle birlikte, farzetsek bile, bu devrimin ne zaman başladığından hiç kimse emin olamaz. Neolitik devrimin ilk baş gösterdiği yerler olarak düşünülen ve genel kabule ulaşmış, biri Hazer denizinin güney batısında, diğeri Orta Amerika'daki iki alanın bu niteliğe sahip olmayabileceği, Hawaii Üniversitesince 1970'lerde yapılan bir kazı ile ortaya konmuş bulunuyor. Kazı, Tayland'ın Burma sınırı yakınındaki "Ruhlar Mağarası"nda yapılmıştır. Bu kazıda bulunan nohut, fasulye, kabak ve benzeri bitki tohumlarının hem tipi hem de büyüklüğü, bunların insanlarca yetiştirildiğini düşündürecek nitelikteydi ve bunlar üzerinde yapılan Karbon-14'le tarihleme analizleri, bu tohumların, İ.Ö. yaklaşık 9750 tarihlerinde yetiştirildiğini ortaya koymuş bulunuyordu. Bulunan tarihse, Yakın Doğu ve Orta Amerika'da başladığı ispatlanmış bulunan gerçek tarımın ortaya çıkış tarihinden ikibin yıl kadar önceye denk düşmüştür.

Yanlışlığı ortaya konulmak istenen bir başka teori insanların, toprağı işlemenin ve hayvan yetiştiriciliği yapmanın geniş bir insan gücünü gerektirdiğini anladıklarından, küçük ve dağınık mağara toplulukları halinde yaşamaktan vaz geçtiklerine ilişkindir. Şimdilerde düşünüldüğü üzere, klânlar bu sözü edilen nedenle daha geniş topluluklarda erimemiş ve köyler kurmamışlardır; aksine arkeolojik açıdan en geniş sayıda belgeyi içinde barındıran Yakın Doğu'da, köylerin çiftçilik ve hayvan yetiştiriciliğinden önce ortaya çıkmış olmaları daha muhtemel görünüyor.

Bir Devrime Hazırlık Malzemesi

İ.Ö. yaklaşık 10.000 yıllarında hem Yakın Doğu'daki hem de güneydoğu Asya'daki erkekler hayvanlar hakkında, kadınlarsa bitkiler hakkında önemli bilgilere sahiptiler denilebilir. Gerçekten de daha çok kadınların görevlendirildiği tohum, sebze ve meyve toplama faaliyeti, gene aynı kadınlara, rastgele değil de istenilen yerde filizlenmesi ve büyümesi için, bazı bit-

kilerin nasıl "ikna edileceğini" öğretmiş olmalıdır.

Buluş, herhalde ilk önce büyük ve yenilebilir köke sahip bitkiler tarafından mümkün kılınmıştır diye düşünülebilir. Tüketilmeyip bir bölümü arta kalan bu gibi kökler bazen rahatça saklanabilirken bazen de kuruyup kalmış ve dolayısıyla yenilemez hale gelmiş olmalıdır. Bunların toplandıkları ortamın şartlarında daha iyi ıdame edilebileceği günün birinde her hangi bir kimsenin aklına gelmiş olamaz mı? Kadınlar bir şalgamın ya da bir turpun yılın belli bir zamanında tekrar toprağa ekildiğinde, biraz da talihin katkısıyla, büyümeye devam ettiğini öğrenmiş olmalıdırlar. Üstelik öğrenme faaliyeti devam etmiş olmalıdır: bir diş yabanî sarmısak toprağa ekildiğinde zamanla bir baş halini almaktaydı!

Kışın oturdukları alçak yerlerdeki mağaralardan yazın oturdukları yüksek yerlerdeki mağaralara göç eden avcı ve toplayıcı grupların artık âdet olmuş mevsimlik hareketleri, tohumlardan üreyip büyüyen bitkiler hakkında bilgiler sağlamış olmalıdır. Yaz başlarında tepelik yerlere geri dönen bu insan topluluklarının her yıl, bir önceki yılın artık ve çöp kümeciklerinden gür bir şekilde fışkıran bitkilere hiç dikkat etmemiş olmaları mümkün müdür? Belirtmek gerekir ki, bu gibi kümecikler aslında doğal birer gübre yığınıydı. Artık yapılması gereken bütün iş, bir tohum bulmak ve bunu toprak, kül ve dışkıdan oluşan artık kümeciğine gömmek ve yavaş da olsa baş gösteren filizin çevresinde hâlâ tohumun yer aldığını görmekti; böylelikle yeni bitkilerin yere düşen ya da atılan eski tohumlardan çıktığı da bulunmuş oluyordu.

Tabiî ilk ağızda artık kümeciklerinin sihirli niteliklere sahip olduğuna —ki gerçekten de "sihirli" nitelikleri söz konusuydu— inanılmış, yapılan ilk denemelerse iyileştirici nitelikleri ağır basan ya da özellikle seçilmiş bitkilerin yetiştirilmesiyle sınırlı kalmış olmalıdır. Gelgelelim, şurası da neredeyse muhakkaktır ki, bitki yetiştirmeye ilişkin temel bilgileri ilk edinmiş olanlar kadınlardır.

Öte yandan erkekler hayvanları ehlileştirme faaliyetine sıvanmış olmalıdırlar. Kaldı ki, bu faaliyet neolitik devrimin ayrılmaz bir unsuru niteliğindedir. Avrupa'nın bazı bölgelerinde buzulların kuzeye geri çekilmesinden önce erkekler ren geyikleriyle, deyim yerindeyse, uzlaşmışlardır. Ren geyiği yalnız yiyecek et değil, âlet yapmak için gerekli olan kemiği ve boynuzu da sağlamaktaydı. Ren geyikleri eriyen buzulların suladığı alanlarda yetişen yosun ve eğrelti otlarıyla beslenmekteydi. Ne var ki, kar suyuyla sulanan hayvanlar tuz noksanlığı çeker ve bunların tuz yalamaları için deniz kıyısına ya da tuz madenlerinin bulunduğu yerlere götürülmesi gerekir. Ama insan topluluklarının yaşadığı yerlerde ren geyiğinin insan sidiğini tuz kaynağı olarak kullanabileceği de keşfedilmiş olmalıdır. Tuzakta böylesi bir yem olunca, erkeklerin ren geyiğini kendi kampları dolayına çekip ayartması mümkün olmuş ve üstelik bu karşılıklı bağımlılığın oluşturulması, daha sonra başka hayvanların ehlileştirilmesinde pek önemli bir rol oynamıştır denilebilir. Nihayette, tıpkı daha doğuda yaşayan gazallar gibi, ren geyiğinin tam anlamıyla ehlileştirilemediği anlaşılmışsa da, erkeklerin bu alandaki tecrübeleri, onlara hayvanlar alemindeki bazı türlerle bir çeşit ilişkinin kurulabileceğini öğretmiş olmalıdır.

Neolitik devrimden önceki bin yıl içinde ehlileştirilen bir başka hayvansa etobur ve fırsat düştüğünde insanlarla da beslenebilecek nitelikte bir hayvandır. Bu hayvan, genellikle insanın doğal düşmanı sayılabilecek özelliğiyle, küçük Asya kurdudur. Gelgelelim yavru kurt altı haftalık oluncaya kadar görünürde topluluğu seven ve dostça yaklaşımlara hemen cevap veren bir hayvan niteliğindedir. Küçük Asya kurdunun insan denetimine İ.Ö. 11.000'li yıllarda alınmış olduğu nerdeyse kesin olup, bu hayvan sonraları köpek adıyla tanınagelmiştir.

Köpeğin, hem atalarının hem de ardıllarının insanlara besin kaynağı olarak hizmet etmiş olmasına rağmen, avcıya canlıyken daha yararlı olacağı zaman içinde ortaya çıkmış olmalıdır. Köpeğin hızı, duyma ve koku alma yetisi, sahibi avcının maharetine eklenmiş ve onun bu konudaki yeteneğini arttırmıştır denebilir. Şurası da kesindir ki çoban köpeğinin katkı ve yardımı olmasaydı, erkeklerin başka hayvanları sürü hayvanı haline getirme yolundaki ilk tecrübeleri çok uzun bir süre için sonuçsuz kalırdı.

DÜNYANIN ÇEHRESİNİ DEĞİŞTİREN YAKIN DOĞU

Başta da belirtildiği gibi, tahıl yetiştirilen alanlar değil, tersine yeni ve bereketli *yabanî* tahıl alanları köy olayını dünya sahnesine çıkartmıştır. Buzulların daha kuzeye çekilmesiyle Yakın Doğu'nun yumuşayan iklimi, çabuk olgunlaşan bitkilerin gerektirdiği şartlara sahip sayılmalıydı. Kışları Akdeniz'den gelen serin ve nemli hava bitkilerdeki ilk büyümeyi hızlandırıcı etkide bulunuyor, yazlarıysa Avrasya ve Arabistan'dan sıcak, kuru ve kavurucu rüzgârlar esiyordu. Yavaş olgunlaşan bitkileri engelleyen sıcak hava dönemine daha girilmeden otsu bitkiler büyüyor, olgunlaşıyor ve yetiştikleri toprağa tohumlarını döküyorlardı. Böylelikle Yakın Doğu'nun elverişli alanları yabanî buğday ve arpa dolu başakların dalgalandığı alanlar haline geliyordu.

Bugün bile tarım yapılan tarlalar kadar yoğun yabanî buğday alanları vardır. 1960'lı yılların ortalarında arkeolog J.R. Harlan ülkemizde bir deney yapmış bulunuyor. Amacı bugünkü Türkiye topraklarında yaşayan tarih öncesi bir ailenin yontma taş ağızlı orakla, yoğun bir çaba harcayarak yaptığı hasattaki ürün beklentisinin ne olabileceğini belirlemekti. Kendisi bir saat içinde bir kilo dolayında yabanî buğday tanesi sağlayacak kadar sap biçmişti. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu yabanî buğday ehlileştirilmiş türüne oranla protein bakımından iki misli zegindi. Harlan'ın vardığı sonuca göre üç haftalık bir hasat döneminde altı kişilik bir aile, bütün yıl boyunca kişi başına her gün 400 gram dolayında tahıl sağlayacak kadar yabanî buğday biçebiliyordu.

Hasat dışında emek harcamadan böylesi bir besin sağlayabileceğini anlayan ilkel insan, bu buğdayın yetiş-

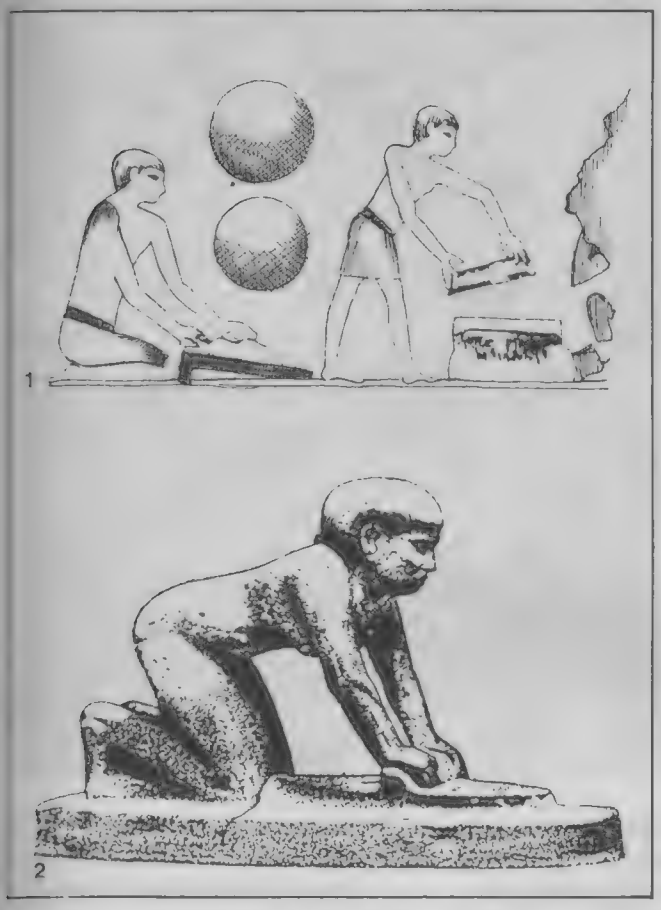

1. İ.Ö. yaklaşık 1900 yıllarından kalan Mısır mezar resmi, erken neolitikten beri temelde değişmemiş olan yufka ekmek (bazlama) yapımını göstermektedir.

2. Eski Mısır'da İ.Ö. yaklaşık 2500 yıllarında yapılmış olan bu heykelcik, kavrulmuş tahılın ovuşturulmasını tasvir etmektedir.

tiği yerde tam zamanında bulunma durumundaydı. Yabanî buğdayın özelliklerinden biri de, bitki olgunluğa ulaştığında başakların kendi kendilerine dağılmasıydı; yenilebilecek taneciklер, böylece, tekrar zamanı geldiğinde filiz vermek üzere toprağa gömülmüş ve korunmuş oluyordu. Bazen de, olağanüstü sıcak olduğu zamanlar, olgun bir yabanî buğday alanı bir hafta kadar kısa bir sürede çıplak yabanî buğday sapı alanı haline geliveriyordu.

İnsan yerleşimleri bu durumda tabiatıyla bu gibi alanlar etrafında oluşmalıydı. Hasat zamanına her zaman hazırlıklı olmak zorunluydu. Üstelik hasat sona erdiğinde kalabalık aileler uzaktaki mağaralarına nasıl dönebileceklerdi? Tekerleğin daha keşfedilmemiş, çekici hayvanların henüz ehlileştirilmemiş olduğu düşünülürse, bir tonu aşkın erzak aynı mağaralara nasıl taşınabilecekti?

İ.Ö. yaklaşık 9000 yılı dolaylarında kuzey İsrail'deki Mallaha gibi yerleşik köyler oluşmuş bulunuyordu. Bu köyler avcılık ve yoğun toplayıcılığa dayanan köylerdi denilebilir. Farkına varılamayacak evrelerden zamanla geçen toplayıcılık, bitki yetiştiriciliğine dönüşmüştü demek yanlış olmaz. Bu gibi köylerde yaşayanlar, hasadın yoğun bir biçimde yapılmasının gelecek yılki yabanî buğday ürününü kaçınılmaz olarak düşüreceğini anlamış olmalıydılar. Daha sonraları bazı yabanî buğday başaklarını biçmeden bırakmak yolu akıllarına gelmiş olmalıydı ama, bu yol iyi sonuçlar vermesine rağmen, alanın ertesi yıl yabanî buğdayla dolmasına imkân vermiyordu. Atılan son mantıkî adım, yabanî buğday taneciklerinin tarlaya elle savrulmasıydı: köylüler artık toplayıcı değildi, hepsi birer çiftçi olmuştu.

TAHIL NASIL PİŞİRİLİYORDU?

İnsanlığın birden bire yoğun bir şekilde ortaya çıkan, ister yabanî ister yetiştirilmiş olsun, tahıla bağımlılığı, genellikle cevaplandırılmamış bulunan ilginç bir soruyu gündeme getirir. Erken neolitik çağın insanları bütün bu tahıl hasadını ne yapıyorlardı?

Tabii her şeyden önce tahılın yenilebilecek kısmını, etrafını saran kaba maddeden ayırmak gerekiyordu. Bu, çok zaman isteyen bir işlemdi. Buğdayın olsun, arpanın olsun arzu edilen kısmı bir çekirdektir aslında; üstelik bu "tohum özü"nün besleyici bir değeri vardır. Ama bu tohum özü, adına endosperm denilen, nişastalı bir kitle içindedir. Endosperm ince fakat sağlam bir zar içindedir ve bu zarın adı kepektir. Tüm tohum sert bir dış kabukça çevrelenmiş, sanki korunma altına alınmıştır. Daha başka koruyucu zar-kabuklarca çevrelenen tohum kümesi tahıl başağını oluşturur.

Yabanî tahıl türlerinin bir özelliği de tohumun dış kabuğundan ayrılmasındaki zorluktu. Ama insanların, başakları hafifçe kavurarak, bu zorluğun üstesinden gelmeyi öğrendikleri pek muhtemeldir; böylelikle tohumları çevreleyen dış kabuk ufalanıp ayrılabiliyordu. Suriye'deki Mureybat gibi yerleşim merkezlerindeki ilkel köylüler, ısıtılmış taşlarla döşeli çukurların içine serdikleri başakları dövme yöntemini bulmuşlardı. Köylülerin taşları ısıtmak için, çukurlarda önce ateş yakmış sonra bu ateşi külleriyle beraber çukur dışına almış olmaları pek muhtemeldir.

Gelin görün ki, dövme işlemi ne kadar etkili bir şekilde yapılmış olursa olsun, taneciklerdeki dış koruyucu kabuğu ve kepeği gene elle gidermek gerekiyordu. Tahıl taneciklerini iki taş arasında ovalamaksa koruyucu zarı çatlatıp tohumdan ayırmaya yarıyor ama, kepeğin tamamını gideremiyordu. Mısır'da Kom Ombo'da, Yukarı Nil'de Sahaba yükseltisinde, Ürdün vadisinde Mallaha'da, Irak'da Zawi Chemi Shanider'de muhtemelen bu amaçla kullanılmış ovalama taşları ve pek ilkel dibekler bulunmuştur. Bu gibi işlemlerden geçirilen tahılın nihaî durumu, ovalama işlemindeki ustalık ve gösterilen sabıra bağımlı kalıyordu. Dikkat ve sabırla usta köylü sonuçta temiz tahıl tane-

1. Bugünkü ilkelleri, tarih öncesindeki ilk insanlarla özdeş tutmak yanlıştır. Yine de çağdaş ilkellerin yaşam biçimleri üstüne yapılan gözlemler, eski insanların yaşamları hakkında fikir verebilir. Resimde, Filipinler'deki Mindanao adasının güneyinde, adeta taş çağını yaşayan ve Tasaday'lar denilen 24 kişilik küçük bir kafileden bir grup, mağaralarında görünüyor.
2. Tasaday'ların sevdikleri bir besin, bir tür Palmiyenin içinden çıkarılan katı öz (natok). *Önce ezilip suyla karıştırılarak hamur ediliyor, sonra ateşte pişirilip yeniyor.*
National Geographic Magazine'in 142/2'nci sayısında (Ağustos 1972'de) yayımlanan "Stone Age Cavemen of Mindanao" başlıklı bir makaleden.

cikleri elde edebilirdi ama genellikle, ulaşılan sonuç, kabuğu kısmen üstünde, kepeği benek benek giderilmiş tahıl tanecikleri olmaktaydı.

Açıktır ki erken neolitik çağ insanı kendi buğday ya da arpasını hazırlarken ortaya çıkacak güçlüklere göğüs germeye hazırdı. Ama çiğ tahıl ile insanın sindirim sistemi, deyim yerindeyse, uyumsuzluk içindedir. Bu durumda neolitik insanı tahılı tatmin edici bir şekilde pişirmenin yollarını aramış olmalıdır. Pişirilmiş topraktan çanak-çömlek de söz konusu olmadığına göre pişirme yöntemi hangisi olmuştur?

Tarih öncesi dönemlerle uğraşanlar bu konuda kararsızlar. Ama daha ortodoks görüşlüler çukurda kaynatma yönteminin kullanıldığı kanısındadırlar.

Neolitik hayat standartlarına göre tahıl taneciklerini çukurda kaynatma yöntemi usandırıcı bir yöntem olmalıdır; hele bu yönteme ovuşturma ve dövme işlemlerinden hemen sonra baş vurulduğu düşünülürse, bıktırıcılığı açıkça ortaya çıkar. Ama bu yöntemin ilk ağızda yerini alabilecek başka yollar pek muhtemel görülmemektedir. Hayvan kabukları, deriden tulum ya da kovalar ve hayvan işkembeleri, fırsat çıktığında kullanılmış olsalar da, devamlı kullanımları bakımından çok kısa bir yararlı ömre sahiptir. Küçük tahıl taneciklerinin pişirilmek üzere ateşe serpilmeleri muhakkak ki söz konusu olmamıştır. Isıtılmış ocak taşlarıysa bir-iki avuç tahıl taneciğinden fazlasına müsait değildi. Ama öyle bir tahıl pişirme yöntemi vardı ki, bu yöntemle kap sorunu göz ardı edilebilir, ek emek gerekmezdi. Üstelik bu yöntem, yüklü tahıl kullanımının ilk günlerinde bulunmuş olmalıydı. Bu yöntemde harman yerinin taş zemini tahılı biraz kavuracak derecede ısıtılıyor, ısı da tahılın kabuğunu parçalamış oluyordu. Arkeologların çoğu zeminin kabuğu gevretip parçalayacak kadar ısıtıldığı kanısındalar; ama gene de ısı denetimi pek başarılı olmadığında tahıl taneciklerinin bütünüyle kavrulması ya da yanlışlıkla kömürleşmesi söz konusu olabiliyordu.

Harman yerinde bir miktar kavrulan tahıl tanecikleri, kabukları alışılmış yöntemle giderildikten sonra, dibeklerde dövülüyordu. Sonuçta ortaya çıkan kabaca dövülmüş tahıl, sindirilebilmesi için pişirme gerektirmiyordu. Kokusu da oldukça iyi olan bu az da olsa kavrulmuş bir çeşit unun tabii ki yutulabilmesi bayağı zordu. İlkel neolitik insanları bu durumun üstesinden gelebilmek için en basit çözümü kolayca bulmuşlardı denebilir. Elde edilen "un"a su ekliyorlar, karışımı yoğurup tıkız bir hamur elde ediyorlardı. Bu hamur, lezzet bakımından aşağı yukarı klâsik dönem satandart yiyeceklerinden Yunanlıların *maza*'sına ve Romalıların *puls*'una, doku bakımındansa bugün Tibet'de sevilerek yenilen *tsampa*'ya benzemeliydi. Yüzyılımızın gezginlerinden Doktor André Migot, Tibetlilerin bu hamuru nasıl hazırladıklarını canlı bir şekilde anlatmaktadır; belirttiğine göre, kavrulmuş arpa ununa *(tsampa)* sıvı olarak, Tibet'te koyu siyah içilen, çay eklenir, lezzetlendirici olarak tuz kullanılırmış, elde edilen hamursa yak öküzü iç yağıyla birlikte yenirmiş. Ülkemizde de, İçel'de *gavırha,* fıstık, buğday ve sair şeyler kavrulup öğütüldükten sonra şekerle karıştırılarak yapılan yemektir.

Zamanımız damakları için pek iştah açıcı olmasa da, tahıldan yapılan bu tür hamur, tarih öncesi dönemlerde çağ açıcı buluş olmalıydı. Gerçekten de bu buluş, teknolojisi sınırlı da olsa, insanın küçük ve zayıf tohumcuklardan katı bir besin maddesini oldukça önemli miktarlarda elde etmesini sağlıyordu. Üstelik bu besin maddesi, ister hazırlanmış hamur halinde isterse gerektiğinde su eklemek üzere kavrulmuş un halinde taşınabilirdi de.

İlk mayasız ekmek, bu türden bir hamurun ateşin civarındaki kızgın taşlar üzerine bırakıldığında iştah açıcı, çıtır çıtır gevrek bir kabuk bağladığının farkına varan kişi tarafından bulunmuş olmalıdır. Başka bir ihtimalse, suyla çiğ tahıl ununu karıştırarak elde edilen hamurla yapılan bilinçli bir deneyin ekmeğin bulunmasına yol açtığıdır. Bu her iki ihtimal de mümkün olmakla beraber, daha genel kabule ulaşan ikincisidir.

Sade un ve suyla yapılan yassı ekmek, bazen biraz iç yağıyla daha iştah açıcı hale getirilmiş, bazen de tuzla lezzetlendirilmiş olarak, bugün bile dünyamızın birçok yerinde rastlanabilen bir ekmek türüdür. Meksika-

lıların *tortilla*'sı, İskoçların yulaf ekmeği *(oatcake)*, Hintlilerin *chapati*'si, Çinlilerin *pao ping*'i, Amerika'da Kızılderililerin *jonnycake*'ı, Habeşlilerin *inijera*'sı ve nihayet bizim yufkamız, bazlamamız neolitik ekmeğinin, aslında aynı malzeme dengesini koruyan dolaysız ahfadıdır. Esasında buekmeklerarasındaki fark unun hangi tahıldan —mısır, yulaf, buğday ya da ak darı— yapıldığına bağlı olmaktadır.

İlkel yassı ekmek muhtemelen tek bir dezavantaja sahipti: taze ve sıcakken iştah açıcı ise de soğuduğunda sindirimi güçleştiriyor ya da nerdeyse imkânsız kılıyordu. Belki de bu nedenle, muhafazası muhakkak ki çok kolay olan, pişirilmemiş ama kavrulmuş "un"dan yapılma tahıl ekmeği çok uzun bir süre pişirilmiş ekmeklerin yanısıra varlığını sürdürmüş bulunmaktadır. Hafif kavrulup dibekte dövülmesi gerekmeyen buğday ve arpanın geliştirilmesinden sonra bile birçok kimse bu gibi tahılları evinde bir miktar kavurmaya devam etmiş bulunmaktadır. Kaşgarlı Mahmuta göre *(Divanü Lügat-it-Türk)* kavrulmuş buğdaya *kagut-kavut* denmektedir ki bugün de ülkemizin birçok yerinde aynı anlama gelmek üzere *kavut* sözcüğü kullanılmaktadır.

Pişmiş topraktan yapılma kapkacağın olmadığı zamanlarda tahılların yenebilir hale getirilmesi için iki yöntem daha geliştirilmişti. Bu her iki yöntemde de tahıl taneciklerinin pişirilmesi gerekmiyor ve dolayısıyla neolitik teknolojisi içinde uygulanması mümkün oluyordu.

İlk yöntemde kavrulmamış ve kısmen dövülüp parçalanmış tahıl tanecikleri kullanılıyordu. Buğday ya da arpa tanecikleri nemlendirilip filizlenmeye bırakıldığında, tıpkı Çinlilerin fasulye filizleri gibi, narin ve doyurucu küçük sapçıklar sürüyordu. Ayrıca filizlenme sürecinde, tohumun çiğ halinde sindirilemeyen nişasta içeriği, bu kez sindirilebilen malt şekerine dönüşüyordu. Ama gene de neolitik ailenin bu yönteme baş vurmuş olmasını şüpheyle karşılamak gerekir. Çünkü yıl boyunca buğday tohumu sürgünlerinin bu gibi bir ailece yenmesi mümkün olmadığı gibi, bu ailelerin hâlâ ender rastlanan su sızdırmaz kapları böyle bir yöntemi uygulamak için kullanmış olmaları mümkün değildi. Ne var ki filizlendirilmiş tahıl daha sonra keşfedilen biranın imalinde önemli bir rol oynamış bulunmaktadır.

İkinci yöntemin dezavantajı ise, bu yöntemde parçalanmamış, kavrulmamış ve kabuğundan ayrılmış tahıl taneciklerinin gerekmesiydi. Parçalanmamış buğday tanecikleri ateşin yanında sıcak suda iyice ıslatıldıktan bir kaç saat sonra şişiyor, pul pul parlayan beyaz, nefis bir pelte halinde jelatinleşiyordu. Bu türden bir besin maddesi daha sonraki dönemlerde Hindistan'dan Küba'ya, Çin'den İngiltere'ye kadar yaygınlaşmıştı ki, kurutulmuş ve çekilmişine bizde bulgur adı verilir. Bu besin maddesinin neolitik dönemde bulunmuş olması, kuvvetli olmamakla birlikte ihtimal dahilindedir.

Pişmiş topraktan kap-kacağın bulunup nihayet gündeme gelmesi "ahçı"nın ufkunu genişletmiş bulunmaktadır. Kırılırsa da yerine yenileri bulunacağından eksik kalmayan ve, önemlisi, su sızdırmaz kap-kacak ateşin de katkısıyla tahılların bol suda haşlanmasını mümkün kıldığı gibi, az suyla yavaş yavaş kaynatılmasını da gündeme getirmiştir. Böylelikle etle tahılları kullanarak çeşit çeşit yahniler yapılması mümkün olmuştur. Kap-kacak kullanımı ayrıca daha iyi ekmek yapılmasına yardımcı olmuş, yeni yeni yemeklerin bulunmasında olduğu kadar eskilerinin de mükemmelleştirilmesini kolaylaştırmış bulunmaktadır. Pişmiş toprak kapkacağın ardından metal kapların kullanılmaya başlanması çağdaş diyebileceğimiz pişirme yöntemlerini rahatlıkla mümkün kılmıştır●

KISA BAŞVURU

Çambel, Halet ve Braidwood, Robert J., "An Early Farming Village in Turkey", *Scientific American*, 222, Mart 1970,

Dimbleby, Geoffrey, *Plants and Archaelogy* London ve New York, 1967.

Harlan, J.R., "A Wild Wheat Harvest in Turkey", *Archaeology*, 20, Mart 1967.

Migot, André, *Tibetan Marches*, London 1955.

Oğuz, Burhan, *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri*, Cilt 1, İstanbul, 1977.

Singer, Charles vb., *A History of Technology*, Cilt 1, Oxford, 1954.

Ucko, Peter J. ve Dimbleby, G. W. (der.), *The Domestication and Exploitation of Plants and Animals*, London, 1969.

Siyonizmin Babası Theodor Herzl'e Filistin'i Elde Etmek İçin Abdülhamit'i Devirmeyi Öneren

Bir Osmanlı Vikingi

Herr Gustaf Noring ya da Ali Nuri Bey

ŞAHİN ALPAY

İsveçli Gustaf Noring, 1879'da henüz 21 yaşında iken, doğduğu kent Malmö'den ayrılır ve İstanbul'a gelir. Bir süre sonra, Müslüman olur. Ali Nuri adını alır ve Osmanlı Hariciyesi hizmetine girer. II. Abdülhamit tarafından, Avrupa'daki Jön Türkleri gizlice izleme göreviyle, Rotterdam Başkonsolosluğu'na atanır. Ne var ki, Ali Nuri çevreden etkilenir ve Jön Türk olur. II. Abdülhamit onu gıyabında önce 101 yıl hapse mahkûm ettirir; sonra cezası "arttırılarak" müebbede çevrilir. Bunun üzerine Ali Nuri Abdülhamit'in koyu bir düşmanı olur; onun devrilmesi için her yoldan mücadeleye girişir.

İsveçli tanınmış Türkolog Gunnar Jarring, dünyaya açılıp olağanüstü işlere karışan "kendine özgü" İsveçliler konusunda yazacağı kitap için yaptığı çalışmalar sırasında, Ali Nuri'nin hayatı ve uğraşlarını araştırdı. Araştırmalarının sonunda İsveççe üç makale yayınladı: 1) "Gustaf Noring - alias Ali Nouri- och hans turkiska Karl XII - forskningar," [Gustav Noring -diğer adıyla Ali Nuri- ve Türkiye'de XII. Karl ile ilgili Araştırmaları"] Karolinska Förbundets arsbok 1976, *s. 7-18; 2) "Ali Nouri - alias Gustaf Noring- en viking i frack" ["Ali Nuri -diğer adıyla Gustaf Noring- Frak Giymiş Bir Viking"]* Studie kamraten, *Nr. 3-1982, ve 3) İstanbul'daki İsveç Araştırma Enstitüsü'nün yayın organı* Meddelanden*'de geçen yıl (1983) yayınlanan "Bibliofilen Ali Nouris tankar pa upprattandet av ett turkiskt nationalbibliotek" ["Kitapsever Ali Nuri'nin bir Türk Millî Kütüphanesi kurulmasına ilişkin görüşleri"]. Jarring'in bu üç makalesine dayanarak hazırladığım yandaki yazıda, Theodor Herzl'in onunla ilgili bir sözünden esinlenerek, "Osmanlı Vikingi" olarak betimlediğim Ali Nuri [Dilmeç] Bey'in 1937'de İstanbul'da tamamlanan macera dolu hayat öyküsünü ve birbirinden ilginç "büyük projelerini" okuyacaksınız.*

Knut Gustaf Noring bazı İsveç kaynaklarına göre 11 Kasım 1861'de, fakat daha doğru görünen (vatandaşlıktan çıkarılması için başvurduğu İstanbul'daki İsveç Elçiliği'ne verdiği) kendi beyanına göre, 1858'de İsveç'in Malmö kentinde, Rundels sokağındaki bir evde dünyaya geldi. Gerçek babası, Malmö'nün zenginlerinden bir beydi. Ama Gustaf, ebe Maria Elisabeth'in (Gernandt) kocası olar terzi Knut Persson Noring tarafından evlât edinildi ve onun soyadını aldı.

Gustaf, çok erken gelişen, yetenekli bir çocuktu. Henüz çocuk denecek bir yaştayken, o zamanlar İsveç'in en radikal yayınlarından sayılan *Framat* [İleri] adlı dergide yazıları çıktı. 1877'de, 19 yaşında *Nagra tankar om orientaliska fragan* [Doğu Sorunu Üzerine Bazı Düşünceler] başlıklı 11 sayfalık ilk eserini 10 nüsha olarak bastırdı.

Noring, 1879'da İstanbul'a gitmeye karar verdi. Bu kararının nedenlerini hiç bir zaman açıklamadı. Ancak, Jarring'e göre, bunun evlilik-dışı doğumunun verdiği sıkıntılı durumdan kurtulmak için, uzak, ama aynı zamanda (ilk kitabından da anlaşılacağı üzere) ilgi duyduğu bir ülkeye kaçışla ilgili olduğu söylenebilir.

Noring, İstanbul'a giderken çok sevdiği kitaplarını bırakmak zorunda kaldı. (21 yaşına kadar toplamayı başardığı oldukça zengin kitaplığı, 26 Nisan 1902'de Malmö'de müzayede ile satıldı.) Sonradan 1902'de Malmö'de yayınladığı (20 nüsha olarak basılan) *Ur gamla gömmor - En gard at det förflutna* [Eski Hazinelerden: Geçmişe saygı] adlı kitabında, kitaplarından ayrılışının onda uyandırdığı derin üzüntüyü anlatır.

İsveç'ten ayrılıp Türkiye'ye gitme kararını, Noring ilk kez 1879'da Stockholm'deki Kraliyet Kütüphanesi müdürü G. Klemming'e yazdığı bir mektupta açıklar. 12 Aralık 1879 tarihli bu mektupta, ay sonunda İstanbul'a doğru yola çıkacağını, Türkiye'de araştırmalar yapmak istediğini söyler; Türk arşivlerinde İsveç tarihiyle ilgili belgeler bulma olasılığından söz eder.

Klemming, Türkiye'deki araştırmalarını kuşkuyla karşılamış olmalı ki, Noring, İstanbul'dan ona yazdığı 21 Mayıs 1880 tarihli mektubunda: "Nihayet, 'Türkiye'de yapacak birşey olmadığı'na dair görüşünüze karşılık verebileceğim. En büyük arzum, bu görüşünüzün yanlışlığını gösterebilmektir," der. Ve Türk eğitim bakanını, çeşitli uğraşmalardan sonra, bir millî kütüphane kurulmasına nasıl ikna ettiğini anlatır.

İstanbul'a gelince, önce bir yabancı diplomatın yanında çalıştıktan sonra, onun aracılığıyla tanıştığı yüksek kademedeki Osmanlı devlet görevlisinin oğullarına öğretmenlik yapmaya başlayan Noring'in Klemming'e açıkladığı, Osmanlı devlet kitaplığı projesine göre, önce "Lise"nin (yani, Galatasaray Lisesi'nin) birkaç odası kitaplığın çekirdeğini oluşturacaktır. Daha sonra, Padişah bir ferman yayınlayacak ve camilerde bulunan tüm kitapların ve yazmaların kitaplığa verilmesini buyuracaktır. Ülkedeki bütün matbaalar bastıkları kitapların birer nüshasını devlet kitaplığına göndermekle yükümlü kılınacaktır. Noring'e devlet kitaplığının örgütlenmesi konusunda yabancı uzmanlardan da öğüt alınası görevi verilmiştir. Bunun için Klemming'e başvurmaktadır.

Noring 22 Haziran 1880'de Klemming'e ulaşan başka bir mektubunda da, Padişah'tan özel kitaplığını incelemek için izin kopardığını bildirir. Padişahın kitaplığında, tümü el yazması 5000 cilt bulunmaktadır. Bunlar arasında Osmanlı devletine sığınan İsveç Kralı XII. Karl'ın (Demirbaş Şarl) Türkiye'de kaldığı sırada Osmanlı Padişahı ile yaptığı görüşmelere ilişkin bir kitap bulduğundan söz eder. Bu kitap Noring'in XII. Karl'ın Türkiye'deki hayatıyla ilgili araştırmalarının çıkış noktasını oluşturur. (Jarring'in Noring üzerine ilk yazısının konusu, Noring'in bu araştırmalarıdır.)

Mektubunun sonunda Noring, o sıradaki eğitim bakanı yerinde kalırsa millî kütüphane projesinden sonuç almayı umduğunu; projenin akıbetini bildireceğini yazar. Ne var ki proje gerçekleşmez. Klemming'e yazdığı sonraki mektuplarda Noring, bundan bir daha sözetmez. Artık çok daha büyük projelerle ilgilidir.

1884'te Osmanlı Hariciyesi hizmetine girmesi dolayısıyla Gustaf Noring, Müslüman olup, Ali Nuri adını aldı. Daha sonra Tunuslu Mahmut Ben Ayad (veya Riyad) Paşa'nın ya da başka kaynaklara göre Mısır Hidivinin kızı olan Prenses Hayriye Hanım ile evlendi. Osmanlı devletinin Rotterdam Başkonsolosluğu'na atandı. O tarihlerde İstanbul'da yaşayan Finli doğubilimci Knut Tallqvist'e göre, II. Abdülhamit'in Ali Nuri'ye verdiği görev, sürgünde yaşayan Jön Türklerle ilişki kurmak ve onlar hakkında padişaha bilgi vermekti. Ne var ki Ali Nuri, Jön Türklerle kurduğu ilişkilerden etkilendi ve kendisi Jön Türk hareketine katıldı.

Durumun anlaşılması üzerine, Ali Nuri 1901'de görevinden alındı. İstanbul'da gıyabında yargılanarak 101 yıl ağır hapse mahkûm edildi. Öfkelenen Abdülhamit hükmü "ağırlaştırarak" müebbed hapse çevirdi. Ali Nuri pek eğlenceli bulduğu bu ağırlaştırılmış ceza üzerine Abdülhamit'in koyu bir düşmanı oldu. 1908'de devrilmesine kadar, kitaplar, makaleler yazarak, konferanslar vererek Abdül-

Ali Nuri Bey, eşi Prenses Hayriye Hanım ve çocuklarının 1901'de Londra'da çekilmiş fotoğrafları

hamit'e karşı mücadeleye girişti. Bu mücadelelerinde karısı Hayriye Hanım da kendisine yardımcı oldu.

12 Şubat 1903 tarihli Stockholm gazetelerinde çıkan ilânlar Hayriye Ben Ayad Hanım'ın o gün Hotel Continental'de "Türk Kadını, Sosyal Konumu ve Haremdeki Hayatı" konusunda bir konferans vereceğini duyuruyordu. İstanbul'da yayınlanmakta olan *İstanbul* adlı gazetenin eski genel yayın yönetmeni Bay Pierre Anmeciyan kendisine yardımcı olacaktı.

Hayriye Hanım'ın bu konferansı İsveç Dışişleri Bakanlığı'nı Türkiye ile ilişkiler açısından endişelendirmiş olacak ki, dışişleri arşivine göre, Stockholm polis müdürü Ali Nuri Bey'in eşine dikkat edilmesi yolunda uyarıldı. Polis müdürü Hintze de, konferansta Padişaha karşı her hangi bir saldırıda bulunulmayacağı konusunda Hayriye Hanım'dan güvence istedi. Aksi takdirde, Hayriye Hanım'ın konuşmalarına bir daha izin verilmeyecekti.

Ali Nuri Abdülhamit'le ilgili görüşlerini, 1903'te Stockholm'da basılan *Abdul Hamid i karikatyr: Interiöer fran Yıldız Kiosk i ord och bild* [Abdülhamit'in Karikatürü: Resim ve Yazılarla Yıldız Sarayının İçyüzü] başlıklı kitabında anlatır. Bu kitapta yazdığına göre, Abdülhamit'in kendisini Rotterdam Başkonsolosluğu'ndan alarak, müebbed hapse mahkûm ettirmesinin nedeni, Osmanlı Devleti'nin Paris Büyükelçisi Münir Bey'in, *Davul* adlı devrimci dergiyi Ali Nuri'nin çıkardığını ihbar etmesidir. Ali Nuri'ye göre, Münir Bey, saraydaki bir kliğin Ali Nuri'ye karşı olduğunu bilmektedir ve bu ihbarı onlara yaranmak için yapmıştır. Bu kliğin kendisine karşı entrikalar çevirmesi ise "tümüyle kişisel nedenlere dayanmaktadır ve politika ile hiçbir ilgisi yoktur." Ali Nuri, bu kişisel nedenler hakkında bir bilgi vermez. Ancak 101 yıldan ağırlaştırılarak müebbed hapse çevrilmesini eğlenceli bulduğu mahkûmiyet kararına o kadar öfkelenmiştir ki, söz konusu kitapta şöyle yazar: "Ödeşmek için ben de onu [Abdülhamit'i] ömür boyu belki de ebediyyen, alay konum olmaya mahkûm ettim. Bu cezanın gerçekleştirilmesi yolunda bir güvence olarak bu küçük kitabı da ona ithaf ediyorum." Kitabın önsözünde bu kitabı Türkçe, Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyanca olarak da yayınlayacağını belirttiğine bakılırsa, Ali Nuri, intikamını hayli ağır ve "geniş" tutuyordu.

Danimarka'da da yayınlanan bu kitapta, Ali Nuri gerçekten Abdühamit'i akla gelebilecek her yönüyle alay konusu yapıyordu. Örneğin, Ali Nuri'ye göre, zehirlenme korkusuyla her yemeğini önce kedi veya köpeklere yediren Abdülhamit, bu önlemi de yeterli bulmamıştı. "En güvenilir bir yoldan beslenmesini sağlamak amacıyla, kendisine ülkenin en güzel kadınları arasından seçilen süt anneler edindi."

Abdülhamid'in Karikatürü *kitabından: "Resm-i taam-ı şahane"*

Ali Nuri'nin aktardığı başka bir öyküye göre, kabızlıktan ölmek üzere olan II. Abdülhamit yakın dostu Alman İmparatoru II. Wilhelm'i yardımına çağırdı. II. Wilhelm, atalarından kalma bir şıringayı şemsiyesine gizleyerek Yıldız Sarayına geldi. Atalarından öğrendiği kullanım yöntemine uygun olarak şıringayı Abdülhamit'in mabadına daldırdıktan sonra "Dikkat!" komutunu verdi ve Abdühamit'in "kutsal içlerine doğru amansız bir saldırı" başlattı. Bunun sonunda, "Sadrazam Rıfat Paşa'ya bir hayli iş çıktı."

Hayal gücü hayli kuvvetli olan Ali Nuri Bey,Osmanlı diplomatı olmadan önceki yıllarda İstanbul'da canlı bir ticaret hayatı sürdürdü. 1879'da Bağdat, demiryolu projesiyle ilgilenen Alman demiryolu kralı Strousberg ile ilişki kurdu. (B.H. Strousberg Prusya, Macaristan ve Romanya'da kurduğu demiryollarıyla büyük bir servet yaptı, daha sonra iflâs etti.) İsveç dışişleri arşivinde bulunan 1883 tarihli belgelere göre Noring, 1881'de Strousberg adına Avrupa'nın çeşitli başkentlerini dolaşarak, Bağdat demiryolu şirketi için sermaye toplamaya çalıştı. Daha sonra, Strousberg İspanya'daki olanakların cazibesine kapılarak Bağdat demiryolu projesinden vazgeçince, Noring projeyi kendı başına gerçekleştirmeye girişti. Proje için 20.000 sterline ihtiyaç olduğunu hesaplıyordu. İsveç Kralı'na mektup yazarak bu projeye 50 bin kron yatırmasını talep etti.

O zamanlar İsveç Kralı olan II. Oscar (tabii, eğer kendisine iletilmişse) bu talebi reddetmiş olmalı ki, Noring 23 Şubat 1883 tarihli başka bir mektupla bu defa İsveç Dışişleri Bakanı'na da başvurdu. Noring'in bu defaki projesi İstanbul'un telefon şebekesinin kurulmasıydı. Mektuba göre, proje o kadar ilerlemişti ki, artık iş Türk hükûmetinin gerekli izni vermesine kalmıştı. Bu izin de İsveç Elçiliğinin desteği ol-

maksızın alınamıyordu.

Noring, bu konuyu İstanbul'daki büyükelçi Selim Ehrenhoff'a açmış, Ehrenhoff ise talebin doğrudan dışişleri bakanlığına iletilmesi gerektiğini öne sürerek anlaşılan, Noring'i ustaca başından savmıştı.

Ali Nuri ticarî ve siyasî alanlardaki cesur projelerini sürdürdü. Bunların kuşkusuz en sansasyonel olanı, siyonizmin kurucusu Theodor Herzl'e önerdiği tasarıydı. Buna göre, Abdülhamit askerî bir müdahale ile devrilerek, Yahudilerin Filistin'e dönüş rüyası gerçekleştirilecekti.

Ali Nuri'nin 1905'te Berlin'de yayınladığı *Unter dem Scepter des Sultans* [SultanınÂsâsı Altında] adlı kitabında, siyonizmin doğuşuna yolaçan 1897 Basel konferansı ile ilgili bir bölüm yer alır. Burada, Herzl'in kendisine bir mektup göndererek, *Samfundet* adlı Danimarka gazetesinde yayınlanan siyonizmle ilgili bir yazısından dolayı teşekkür ettiğinden söz eder. Ama Herzl'in tüm anılarının *(The Complete Diaries of Theodor Herzl,* London 1960) yayınlanmasıyla ortaya çıkan olaylardan söz etmez. Herzl'in anıları Ali Nuri'nin başka maceralarına da ışık tutmakta ve Abdülhamit'e karşı düşmanlığının nerelere vardığını göstermektedir.

Herzl'in hatıra defterinde 24 Şubat 1904 günü için şu satırlar yazılıdır: "Dün Viyana'da garip bir kişi beni ziyaret etti. Kartvizitinde 'Eski Türk Başkonsolosu Ali Nuri Bey' yazıyor. Kendisi Viyana'da, harem hayatı konusunda konferanslar veren bir 'Türk Prensesi' ile evli. Mükemmel Almanca konuşması beni şaşırttı. Bunun üzerine, İsveçte doğduğunu; 18 yaşındayken Strousberg'in temsilcisi olarak İstanbul'a gittiğini; orada Müslüman olduğunu söyledi. Saat 9.20 ilâ 12.30 arasında bana bir önerisini anlattı."

Ali Nuri'nin Herzl'e önerisi şuydu: Herzl iki savaş gemisi temin edecek; bunlar İstanbul Boğazı'na girip, Padişahın sarayını topa tutacak; Abdülhamit'in kaçmasına göz yumulacak ya da tutsak edilecek; yeni bir hükûmet Filistin'i siyonistlere verdiğini ilân edecekti. Gerekli iki savaş gemisi için 400.000, diğer masraflar için de 100.000 sterlin yeterliydi. Proje başarıya ulaşmazsa, Herzl ve siyonistler yarım milyon sterlin, harekâta katılanlar da hayatlarını kaybedeceklerdi. Ama başarılırsa, kazanılacaklar yanında bu kayıplar bir hiçti.

Abdülhamid'in Karikatürü *kitabından: II. Wilhelm, Abdülhamid'e kabızlık tedavisi uyguluyor.*

Herzl'in anlattığına göre, Ali Nuri Projesini "bir gemi dolusu buğday satarcasına" serinkanlı ve sâkin bir şekilde sundu. Harekâta katılmayı ve karaya ilk çıkacaklar arasında olmayı önerdi. Harekât için 1000 kişiye gerek vardı. Abdühamit'in cuma günü camiye gidişi sırasına raslaması uygundu. Savaş gemileri Çanakkale'yi gece geçmeli, sabah olunca da sarayı topa tutmalıydı. Herşey en ince ayrıntısına kadar düşünülmüştü. Herzl eski başkonsolosa karşı dikkatli davrandı. Ona farazî değil, gerçek hükûmetlerle ilişki kurduğunu söyledi. Projeyi neden beğenmediğini anılarına yazdığı halde, Ali Nuri'ye açıklamadı. Herzl'e göre, siyonistler öldürme ve yağmaya yol açacak bir işe girişemezdi (!). Ali Nuri yalnızca havaya ateş edileceğini, kimsenin ölmesine gerek olmadığını söylediyse de, anlaşılan Herzl bundan kuşkuluydu. Herzl'e göre, proje başarısızlığa uğrarsa, siyonizmin bundan göreceği zarar yıllar boyu giderilemeyecekti (!). Üstelik, böyle bir durum, Türkiye'deki Yahudilerin katledilmesine yol açabilirdi. Herzl'in plâna daha bir dizi itirazı vardı.

Ali Nuri 5 Mart 1904'te Herzl'i yeniden ziyaret etti ve Boğaziçi projesi yeniden ele alındı. Ali Nuri çok akıcı bir şekilde konuşuyordu ve plânlarını daha da geliştirmişti. Bir iki ticaret gemisinin karayla savaş gemileri arasında yol alarak, savaş gemilerini hedefe ulaşıncaya kadar kamufle etmesi yerinde olacaktı. Bu gemilerin 50 ya da 100 sterline kiralanması mümkündü. Telgraf hatlarının kesilmesi ve Mısır Hidiv'inin padişah ilân edilmesi, Ali Nuri'nin plânındaki diğer yeniliklerdi. Fakat bunlar da Herzl'i razı etmeye yetmedi. 10 Nisan 1904'te Herzl hatıra defterine, kısaca, Ali Nuri'nin plânını reddettiğini yazdı.

Herzl, Ali Nuri konusundaki yargısını ise şöyle ifade ediyordu: "Her halükârda çok zeki bir komplocu ve maceraperest. Frak giymiş bir viking."

Ali Nuri 1909'da Abdülhamit'in devrilmesi üzerine Türkiye'ye döndü. Bu tarihten sonraki hayatı araştırılmamış olan Ali Nuri'nin 1934'te soyadı kanununun çıkması üzerine Dilmeç soyadını aldığı ve 1937'de, 69 yaşındayken İstanbul'da öldüğü biliniyor●

KİTABİYAT

Ocak Ayında Kaybettiğimiz İki Değerli Türkiye Tarihçisi

İsmet Parmaksızoğlu (1924-1984)

Rumeli Bektaşilerine mensup bir aileden gelen Parmaksızoğlu, Kavalalı Ahmet İrfan Beyin oğluydu. Kavala'da doğdu, öğrenimini İstanbul'da yaptı. Bu arada cami derslerine de devam etti. İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Tarih Bölümünü bitirdi.

Diyarbakır, Manisa ve İstanbul'da öğretmenlik ve kütüphanecilik hizmetlerinde bulunduktan sonra, 1954 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü uzmanlığı göreviyle Ankara'ya geldi. Daha sonra, Kütüphaneler Genel Müdür Yardımcısı, Ankara Yüksek Öğretmen Okulu tarih öğretmeni ve Kütüphaneler Genel Müdürü oldu. 1966'da Din Eğitimi Genel Müdürlüğüne atandı.

1967 yılında Bağdat Büyükelçiliği Kültür Ataşeliğine gönderilen Parmaksızoğlu dönüşünde Milli Eğitim Bakanlığı müfettişi ve ikinci kez, Din Eğitimi Genel Müdürü Müsteşar Yardımcılığına getirildi. 1975 Eylülünde, Kültür Bakanlığı Başmüşavirliğinden emekliye ayrıldı.

Parmaksızoğlu, tarih ve kütüphanecilik konularında yaptığı yayınlarla tanındı. *İslâm Ansiklopedisi*'nde, *Türk Ansiklopedisi*'nde, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*'nde, Türk Tarih Kurumu *Belleten*'inde vb. dergilerde çeşitli makaleleri vardır. Parmaksızoğlu'nun kitap halinde yayımlanan çalışmaları dört bölüme ayrılabilir:

1) DERS KİTAPLARI

İlkokul *Ahlâk* kitapları, Ortaokullar için hazırlanmış *Sosyal Bilgiler* kitaplarının tarih konuları ve *T.C. İnkılâp Tarihi* gibi ders kitapları.

2) KÜTÜPHANECİLİKLE İLGİLİ YAYINLARI

Manisa Genel Kütüphanesi Türkçe Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogu (İstanbul, 1952) [Aziz Berker'le birlikte] *Yazma ve Eski Kitapların Tasnif ve Fişleme Kılavuzu ve İslam Dini İlimleri Tasnif Cetveli* (İstanbul, 1958) *Kıbrıs Sultan İkinci Mahmut Kütüphanesi* (Ankara, 1964)

Kültür (sonradan, ve Turizm) Bakanlığı'nda oluşturulan bir uzman grubuyla birlikte, 1979'dan beri üç fasikülünü yayımladığı *Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu*

3) METİN YAYINLARI VE SADELEŞTİRMELERİ

Kazasker Mehmet Hafid, *Sefinetü'l Vüzera* (İstanbul, 1952)

Bir Türk Kadınının Esaret Hatıraları (İstanbul, 1953)

Fındıklılı Silâhtar Mehmet Ağa, *Nusretname*, 2 cilt (Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1962-69)

Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi- eçmeler* (Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1968)

İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler (M.E.B., 1000 Temel Eser, 1971)

Hoca Saadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, 5 cilt (Kültür Bakanlığı Yay., 1974-79)

[İbrahim Olgun'la birlikte,] Eirdevsî-i Rumî, *Kutb-nâme* (Türk Tarih Kurumu Yay., 1980)

1916'da İttihat ve Terakki hükümeti tarafından yayımlanan bir beyaz kitabın özeti ve ekler: *Ermeni Komitelerinin İhtilâl Hareketleri ve Besledikleri Emeller* (Ankara, 1981)

Evliya Çelebi, *Seyahatname -Giriş* (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983)

4) DENEME VE MONOGRAFİLERİ

Muhammed İbn al Hasan Eş Şafiî, *İslâm Uluları, Sahabeler* (Ankara 1965)

Türkiye'de Din Eğitimi, (Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1966)

Türklerde Devlet Anlayışı - İmparatorluk Devri: 1299-1789 (Ankara, 1982)

Tarih Boyunca Kürt Türkleri ve Türkmenler (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1983)

Kitap ve makalelerinden bazıları çeşitli yabancı dillere çevrilen Parmaksızoğlu iyi Arapça bilirdi. T.T.K., A.T.D.A.M. (Atatürk ve Türk Devrimini Araştırma Merkezi) eski yazı uzmanlığını yapmış ve yine Tarih Kurumu için M. Süreyya Beyin *Sicill-i Osmanî* adlı eserinin genişletilmiş yayın hazırlıklarını sürdürmüştü. Son olarak, yeni örgütlenmede Tarih Kurumu üyeliğine atanan Parmaksızoğlu, bu

İsmet Parmaksızoğlu

kurulun ancak bir tek toplantısına katılabilmiştir. Merhum, sağlam bir doğu kültürüne sahip olmakla birlikte son çalışmalarında pek özenli değildi.

Gotthard Jäschke (1894-1984)

Yakın dönem Türk siyasal tarihi ile ilgili bilimsel çalışma ve geniş yayınlarıyla, gerek ülkesi Almanya'da gerekse Türkiye'de yakından tanınan ünlü Alman tarihçi, oryantalist (doğu uzmanı) ve Türkolog Prof. Dr. Gotthard Jäschke'yi geçtiğimiz günlerde yitirdik.

Onun tarih çalışmalarında asıl ağırlıklı olan konu, yakın dönem Türk siyasal tarihidir. Jäschke, özellikle II. Meşrutiyetin ilânını izleyen Osmanlı Devleti'nin son dönemi, I. Dünya Savaşı yılları, millî mücadele ve Atatürk Devrimleri ile yakından ilgilenmiş ve önemli çalışmalarını bu dönemler üzerinde toplamıştır. O, yalnızca Türkiye'nin siyasal gelişmelerini incelemekle kalmamış, ülkenin kültürel ve ekonomik bakımdan hızlı değişimine de dikkat etmiştir. Jäschke, bir oryantalist olarak İslâm dini ile de yakından ilgilenmiş ve Türkiye'de din sorunları, İslâmiyet ve lâiklik konularında özel ağırlık taşıyan yazılar yayınlamıştır. Atatürk Devrimlerini yakından tanıyan bir kişi olarak, Türkiye'nin modernleşme sürecini ve bu süreçte ortaya çıkan sorunları incelemiş ve bu alanda önemli yayınlar yapmıştır.

Bunlarla birlikte, temel yapıtı olarak, dev bir çalışma olan Türkiye Kronolojisi önplânda yeralmaktadır. Kronoloji 1918 yılından başlamakta ve 1961 yılına dek gelmektedir. Bu çalışmada, 1918-1961 döneminde ülkenin temel siyasal, kültürel ve ekonomik olaylarına yer verilmiştir. Halen bu alanda temel, güvenilir ve en geniş

kapsamlı çalışma olma niteliğini korumaktadır. Jäschke geniş kapsamlı incelemeleri dışında, irili-ufaklı yüzlerce yazı yazmıştır. Bunlar daha çok Türk tarihi (I. Dünya Savaşı ve millî mücadele yılları) ile ilgilidir. Jäschke, birçok önemli kitap tanıtma yazıları da kaleme almıştır. Ayrıca, ünlü *Die Welt des Islams* [İslâm Dünyası] dergisinin yayınına çok uzun zaman hizmet etmiştir.

G.Jäschke 8 Nisan 1894'te Reichbach bölgesinde Silezya'da Oberpeilau köyünde doğdu. Moravya asıllı bir ailede ve dinsel bir çevrede yetişmesi, onun daha sonraki kişilik yapısında önemli izler bırakti. Orta eğitimini Niesky, Potşdam ve Berlin'de tamamladı; Berlin civarındaki Lichterfelde'de klâsik diller eğitimi yapan Schiller Lisesini *(Gmynasium)* bitirdi.

1912'de Breisgau'daki Freiburg Üniversitesi'nde yüksek öğretimine başladı; daha sonra Berlin'e gitti. Seminar für Orientalische Sprachen'ın (Doğu Dilleri Enstitüsü) Türkçe Bölümüne devam etti, bu arada hukuk ve oryantalistik eğitimi gördü; 1914 yılında da diplomasını aldı.

I.Dünya Savaşı'nda askere gitti ve 6 Ekim 1915'te batı cephesinde Champagne'de Somme-Py civarında ağır yaralandı. Tedavisinden sonra Berlin'de Prusya Yüksek Mahkemesi'nde *(Kammergericht)* I. Hukuk Sınavını vererek devlet hizmetine girdi. 1917 yılında Greifswald Üniversitesi'nde "Başlangıcından Bugüne Kadar Osmanlı Meşrutiyet Yönetiminin Gelişimi" konulu doktora tezini savundu ve hukuk doktoru oldu.

1918-1931 yıllarında Alınan Dışişleri Bakanlığı'nda görev aldı: 1919-1924 yıllarında Berlin'de merkezde kaldı, 1920 yılında sınav kazanarak kariyere girdi ve 1924-1926 yıllarında İzmir'de, 1926-1927 yıllarında ise Tiflis'te Viskonsül olarak görev yaptı. 1927'de Ankara'da Alman Büyükelçiliği'ne 3. Kâtip *(Legetions-Sekretär)* olarak atandı. 1931 yılına dek bu sıfatla aynı görevde kaldı; Türkiye'de yaşadığı bu uzun sürede 29.10.1929'da TBMM'de Atatürk ile bizzat tanıştı. 1931 yılında Berlin'deki Seminar für Orientalische Sprachen'da Türk Dili Kürsüsüne profesör olarak atandı. Bu görevde Türk tarihi ile ilgili araştırmalar yaptı.

1945 yılına dek profesör olarak üniversitede kalması, Hitler Almanyası'ndaki 1933 Üniversite Tasfiyesine karşın, üniversitede kalabilmesi Jäschke'nin III. Reich döneminde nasyonal-sosyalist yönetimle uzlaştığını göstermektedir. Bu dönemde üniversitede kalabildiği gibi, nasyonal-sosyalist resmî yayınlarda da yazılar yayınlamıştır. Herhalde bu dönemdeki tutumu nedeni ile olacak, 1945 yılında emekli edilmiştir. 1945 yılında Sovyet işgali altında kalan ve ikiye ayrılarak fiilen kapatılan Berlin'den ayrılmıştır.

1947-1959 yılları arasında Münster/Westf. Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak çalışmış ve bu sırada tarih çalışmalarını sürdürmüştür. Jäschke ölümüne değin aynı üniversitede konuk profesör olarak kalmıştır. Jäschke birçok kez Türkiye'ye gelerek, Türk Tarih Kurumu'nun Kongrelerine katılmış ve bildiriler sunmuştur.

Jäschke'ye 1955 yılında Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü tarafından Enstitünün Danışma Kurulu Fahrî Üyeliği ve 1959 yılında da Türk Tarih Kurumu tarafından kurumun Şeref Üyeliği payeleri verilmiştir.

GOTTHARD JÄSCHKE'NİN TÜRKÇEYE ÇEVRİLMİŞ OLAN ESERLERİ

KİTAPLAR

1. *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,* çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Seri-Sayı: 11, Ankara, 1971.
2. *Yeni Türkiye'de İslâmlık,* çev. Hayrettin Örs, Bilgi Yayınevi, Özel Dizi: 10, Ankara, 1972. (Kitapta ayrıca yazarın 7 ek makalesi de vardır: 1922'deki Osmanlı Sözde Halifeliği/ Ortaokullarda Din Öğretimi/ İslâmlığın Türkiye'de Günümüzde Durumu/Türkiye'de Din Adamları Problemi/ İslâmcılarla Atatürkçüler Arasındaki Mücadele/ Türkiye'de Din Adamlarının Yetiştirilmeleri Üzerine/ Ayasofya'da Yeniden Âyin mi?)
3. *Türk İnkılâbı Tarihi Kronolojisi* (I) 1918-1923, çev. Niyazi Recep Aksu, İstanbul Üniversitesi Yayınları 98, Edebiyat Fakültesi Türk İnkılâbı Tarihi Enstitüsü: II, İstanbul, 1939.
4. *Türk İnkılâbı Tarihi Kronolojisi* (II) 29.X.1923-I.I.1930, çev. Niyazi Recep Aksu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk İnkılâbı Tarihi Enstitüsü: IV, İstanbul, 1941.
5. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi* - Mondros'tan Mudanya'ya Kadar: 30 Ekim 1918-11 Ekim 1922, çev. Nimet Arsan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Seri - Sayı: 12, Ankara, 1970.
6. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi* (II) - Mudanya Mütarekesinden 1923 Sonuna Kadar, çev. Nimet Arsan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi - Sayı: 12 a, Ankara, 1973.

MAKALELER

1. "Azerbaycan Hakkında Almanca Neşriyattan", *İstiklâl* (Berlin), Nr.51, 1934; *Azerbaycan Yurt Bilgisi,* 3. Yıl, Nr.25, s.27-31 ve *Türk Kültürü,* VII (1969), s.568-571.
2. "Türkiye Demiryollarının Tarihi ve Önemi", çev. Ş.Boray, *Demiryolları Dergisi,* XI, sayı: 132 (1936), s.593-598.
3. "28 Mayıstan 27 Nisana Kadar Azerbaycan'ın Millî Tarih Takvimi", *Kurtuluş* (Berlin), s.543.
4. "1916 Lozan Kongresinde Rusya Mahkûmu Milletler", *Kurtuluş* (Berlin), s.761-790 ve *Şimalî Kavkasya* (Varşova), Haziran-Ağustos 1937, s.8.
5. "Azeriler ve Tatarlar", *Kurtuluş* (Berlin), s.1106-1114.
6. "Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesi", *Kurtuluş*(Berlin), 1938, s.1282-1290 ve 1357-1363.
7. "Hatay Sancağı", *Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi,* Ankara, 1938, s.241-250.
8. "İskenderun ve Antakya Halis Türk Yurdudur", *Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi,* Ankara, 1938.
9. "Türkiye'de Memleket ve Halk", *Gençlik,* 1 Temmuz 1938.
10. "Yeni Türkiye'de Önderin ve Halkın İstekleri", *Cumhuriyet,* 27.II. 1938.
11. "Türk Hukukunda Evlenme Aktinin Şekli", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,* c.18, s.3/4 (1952) ve c. 19, s.1/2 (1953), İstanbul, 1953.
12. "Türk-Rus Kafkas Sınırının Tarihi", *Ulus,* 27.11-2.12.1953.
13. "Büyük İnkılâpçı ve Diplomat Atatürk", *V. Türk Tarih Kongresi,* Ankara, 1960 ve *Ulus,* 20-29. IV.1956.
14. M.Tayyip Gökbilgin,"Milli Mücadele Başlarken. Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine I. Kitap,"(Ankara, 1959), (Kitap tanıtma yazısı), *Belleten,* XXIV/93 (1960), s.205-208.
15. "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu Atatürk", *VI. Türk Tarih Kongresi,* Ankara, 23.X.1961; *Hür Vatan,* 11-12.XI.1961 ve *Forum,* 1.XI.1961.
16. "1919-1922 Yılları Arasında Türk-Rus İlişkilerinde Komünizmin Rolü", *Yeni İstanbul,* 18-23.8.1964.
17. "Türkiye'de İmam-Nikâhı", *Sabri Şakir Ansay'ın Hâtırasına Armağan,* Ankara, 1964.
18. "Mondros'a Giden Yol", *Belleten* XXVIII/109 (1964), s.141-152.
19. "Türkiye", *Mücadele Dergisi* II (1965), s.359-361.
20. "İngiliz Belgelerinin Işığında Mondros'a Giden Yol", Belleten XXXI/121 (1967), s.131-133 (Türkçe özet).
21. "Mustafa Kemal'i Alıp Götürmek İsteyenler", *Belleten* XXXII/128 (1968), s.499-508.
22. "İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Yunanlıların İzmir Çıkarması", *Belleten* XXXII/128 (1968), s.567-576.
23. "Yeni Görüş Altında Milli Mücadele", *Ulus,* 19.5.1969.
24. "Misak-ı Millî ve Mustafa Kemal", *Cumhuriyet,* 2.11.1970.
25. "Atatürk Bir Diktatör mü idi?", *Türk Kültürü* IX (1970), s.43 vd.
26. "Büyük Millet Meclisi'nin 50. Yıldönümü Münasebetiyle", *Belleten* XXXIV/134 (1970), s.185-188.

Gotthard Jäschke

G.K. Söylemezoğlu

27. "*Atatürk ve Trakya'da Türk Sınırı*", *VII. Türk Tarih Kongresi* II, (Ankara-25/29.9.1970), Ankara 1973, s.813-835.
28. "Mustafa Kemal General Harington İle Görüşmek İstemiş midir?" *Belleten* XXXVI/142 (1972), s.169-171.
29. "Mustafa Kemal'in Amiral Brock'a Mektubu" *Belleten* XXXVI/144 (1972), s.535-543.
30. Afet İnan, "Devletçilik ilkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 1. Sanayi Planı 1933, (Kitap tanıtma yazısı), *Belleten* XXXVII/147 (1973), s.403-405.
31. "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlânı. Atatürk Devrimlerinin Başlangıcı", *Belleten* XXXVI/148 (1973), s.471-479.
32. "Yeni Türkiye'de Kuran-ı Kerim Kursları," *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi,* V/1-4 (1973), s.47-63.
33. "VI. Mehmet'in İngiltere'ye İkinci Antlaşma Teklifi", *Belleten* XXXVIII/151 (1974), s.493-497.
34. *Kemalizmin Temel Düşünceleri ve Tarihi,* (Atatürk Devrimleri 1. Milletlerarası Simpozyomu Bildirileri), İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1975.
35. "I. ve II. Dünya Savaşlarında Türkiye'nin Dış Politikası", VIII. Türk Tarih Kongresi, *Belleten,* XLI/164 (1977), s.733-743.
36. "Havza'da Mustafa Kemal Paşa", *Belleten,* XLVI/182 (1982), s. 347-352.

Prof. Gotthard Jäschke'nin "Der Freiheitskampf des Türkischen Volkes" (Ein Beitrag zur politischen Geschichte der Nachkriegszeit), [-Türk Halkının Özgürlük Mücadelesi- (Savaş Sonrasının Siyasal Tarihine Bir Katkı)], (*WI* I4 (1932), s.6-21; özel baskı: Berlin 1932: Deutsche Gesellschaft für Islamkunde, 16 s.) ve, "Beiträge zur Geschicte des Kampfes der Türkei um ihre Unabhängigkeit" (Türkiye'nin Bağımsızlık Mücadelesinin Tarihine Katkılar), (*WI* NS. V/1-2, (1957)) makaleleri ile ilgili olarak Türkçe bir tartışma için bakınız: Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da 1919-1921,* Ankara, 1959 (ve ikinci baskısı: Kent Basımevi, 1981).

Hazırlayan: CEMİL KOÇAK

Galip Kemalî Söylemezoğlu'nun Eserlerine Toplu Bakış

Gotthard Jäschke

Die Welt des Islams, Cilt VI, Nr. 1-2, (1959), s. 173-175

① *Başınıza Gelenler. Yakın Bir Mazinin Hatıraları. Mondrostan Mudanyaya,* 1918-1922, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939. 304 s. (Ankara Kütüphanesi Tarih Serisi, XI).

② *Hatıraları. Atina Sefareti,* 1913-1916, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946, 395 s. + 4

③ *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene,* 1892-1922, 1. Cilt, İstanbul: Şaka Matbaası, 1949. 504 s. + 51

④ *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene,* 1892-1922, 3. Cilt, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1953. 512 s. + 31 [2. Cilt olmalı!]

⑤ *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene,* 1892-1922, 4. Cilt, İstanbul: Maarif Basımevi, 1955. 226 s. + 36 [3. Cilt olmalı!]

⑥ *Yok Edilmek İstenen Millet, (= L' Assassinat d'un Peuple,* Rome, 1920); İstanbul: Selek Neşriyatı, 1957. 960 s. + 4 (Türk İnkılâbı Serisi, 1).

Yazar, zengin bir diplomat yaşamına geriden bakabiliyor.* Görevde bulunduğu yerler şunlardır: 1902-1911 yıllarında Bükreş'te Elçilik kâtipliği; 1911-1912 yıllarında Atina'da Elçilik müşavirliği; 1912-1913 yıllarında Berlin'de Elçilik müsteşarlığı; 1913-1916 yıllarında Atina'da Orta Elçilik; 1917 yılında İran'da Büyük Elçilik; 1918 yılında Moskova'da Büyük Elçilik, Petrograd ve Brest-Litovsk'ta temsilcilik; 1918-1919 yıllarında mütareke yöneticiliği; 1919-1920 yıllarında Roma'da tatil ve 1921-1922 yıllarında Kopenhag ve Stokholm'de Orta Elçilik. Anılar; -örneğin, Venizelos'un 1913 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Alman desteği ile elde etmeğe çalıştığı Bulgaristan'a karşı Osmanlı-Yunan savunma ittifakı tasarısı gibi- başka yerde bulunması çok zor ya da imkânsız olan tarihsel belgeler de içermektedir. (②,s.20 vd.). İkinci Balkan Savaşında Bulgaristan'ın yenilgisi bu tasarının gerçekleşmesini engellemiştir. Yazar tarafından teşvik edilen, Aydın Vilâyetindeki (İzmir) Rumlara karşılık Makedonya'daki Müslümanların gönüllü değiş-tokuşu hakkındaki 18-28 Mayıs 1914 tarihli nota teatisi de ilginçtir. Sadrazam Said Halim Paşa sözkonusu projeye Trakya'yı da dahil etmek istemiş ve Venizelos da bunu ilke olarak kabul etmiştir. Ancak Ege Adaları üzerinde bir antlaşma olmadığı gibi, bu değiş tokuş da yapılmadı *(Die Welt des Islams,* XXIII, s.9 vd.; bkz. ①, s.98 158 ve 184; ④, s.395). Yazar *Le Martyre d'un Peuple* [Bir Halkın Kurban Edilmesi] ve *L'Assassinat d'un Peuple* [Yok Edilmek İstenen Millet] (Roma, 1919 ve 1920) adındaki risalelerini yayınlamak suretiyle Batı Avrupa'daki etkili çevreleri Türk taraftarı bir konuma doğru getirerek büyük bir hizmet gördü. Bu risaleler, ilk Kemalist yarı-resmî temsilciler olan Paris'teki Dr. Nihad Reşad [Belger] ("Echos de l'Islam": *Die Welt des Islams,* VIII , s.29 vd. [İslamiyetin Yankısı]) ve Roma'daki Câmi [Baykut] ve Celâleddin Arif'in çabalarını olduğu kadar, diğer milliyetçilerin de çalışmalarını (karş. Ahmed Rıza: *Echos de Turquie* [Türkiye'nin Yankısı] Paris, 1920; Kadria [Kadriye] Hussein [Hüseyin]: *Lettres d'Angora la Sainte (!)* [Mukaddes Ankara'dan Mektuplar] Roma, 1921 ve diğerleri) etkin bir biçimde desteklediler. 5 Haziran 1920 tarihinde Ankara'ya gelmesi için yapılan davet, Mustafa Kemal'in yazara gösterdiği hürmeti belli etmektedir. (①,s.246; ④,s.424) 1919'da millî hareketi hâlâ bir umacı olarak kullanan Damad Ferid Paşa, yazarın -yukarıda adı geçen- ancak ikinci risalesinden dolayı kendisine gücenmiş ve kendisinin görevden uzaklaştırılmasını emretmiştir. *(Die Welt des Islams.* XVIII, s.55 vd) Yazar, Hint Hilâfet Komitesi Başkanı Mevlâna Mohammad Ali'yi 11 Nisan 1920'de, Türk Millî Hareketinin haklılığını tanıyan Papa XV. Benedikt'e takdim etmiştir. (④, s.353)

Diğer belgeler şöyle zikredilebilir: Asker ve sivil savaş esirlerinin değiş-tokuşu hakkında 7 ve 9 Şubat 1918 tarihli Antlaşma; 14 Şubat 1918 tarihli Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Posta ve Telgraf Antlaşması (④ , s.139 vd.); 9 Şubat 1919 tarihli *Hadisat* gazetesinde Süleyman Nazif'in "Kara Bir Gün" adlı makalesi (⑤, s.216); yazarın 26 Mayıs 1919'da Saltanat Konseyinde [Şura] yaptığı konuşma. (①, s.127 vd.) Yazar bu konuşmada bütün ülkenin ayaklanacağını önceden tahmin etmekte idi; Sivas Kongresi'nin kararlarının 12 Eylül 1919'da büyük devletlere takdimi. Yazar bu kararları Antalya'daki bir haber bürosundan elde etmişti. (①, S.146); Lloyd George'a 1 Ocak 1920 tarihli açık mektup (①, s.172 vd.; ⑥, s.72); 16-18 Mart 1920 tarihli belgeler (①, s.193; ⑥, s.47); 7 Nisan 1920 tarihli "Appel aux peuples civilisés" [Uygar Milletlere Çağrı] (① , s.188; ④ , s.343 vd.); 11 Nisan 1920 tarihli fetva (①, s.216 karş. *Die Welt des Islams,* XVIII, s.63); Fransa ile 29 Mayıs 1920 tarihli mütareke (④, s.395 karş. 24 Haziran 1920 tarihli *Le Temps);* İbrahim Fazıl Paşa'nın Ankara'daki durum hakkında 12 Ağustos 1920 tarihli mektubu (① , s.254); Ereğli Kömür Havzası hak-

kında İtalyan Barış Delegasyonunun 3 Eylül 1920 tarihli antlaşma taslağı (④, s.462); 22 Ocak 1921 tarihinde Roma'da Türk devlet adamları "Kongresi"nin kararları. Yazar bu kararları Osman Nizamî Paşa aracılığıyla Bâbıâli'ye ve Câmi aracılığıyla ile de Büyük Millet Meclisi Hükûmetine iletti. (①, s.267; ④, s.469); Ruşen Eşref'in Mustafa Kemal ile Büyük Millet Meclisi'nin amaçları, Komünizm ve Rusya ile dostluk üzerine 6 Şubat 1921 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayınlanan mülâkatı (④, s.489); Veliaht Abdülmecid'in *L'agonia di un impero* [Bir İmparatorluğun Can Çekişmesi] adlı risalesinden dolayı yazara teşekkür eden 25 Şubat 1921 tarihli mektubu (①, s.278 vd.).

Yazarın trajik olan yönü, İstanbul'daki millîci monarşi yanlıları ile, daha baştan devlet biçimini değiştirmeye karar vermiş Kemalistler arasında bir uzlaşma ihtimaline inanmış olmasında yatar. (karş. *Die Welt des Islams*, N.S., V, s.206 vd.) Yazar birinci kitabının 290. sayfasında 15 Mayıs 1939 tarihinde yazdığı bir notta şunları belirtmektedir: "Bu sözler tam 15 yıl önce yazıldı. Çok şükür, o zamandan beri uygarlık yolunda büyük ilerlemeler kaydedildi. Biz, doğulu özelliklerini uygarlık ile bağdaştırabilen ve uyuşturabilen Japonlara bir göz atarak; hiçbir zaman milliyetimizi, millî gelenek ve karakterimizi ve müslüman olduğumuzu unutmamalıyız."

Çeviren: CEMİL KOÇAK

*Jäschke, eski Konya valilerinden Ali Kemalî Paşanın oğlu olan merhum Galip Kemalî Söylemezoğlu'nun (Erzurum 1873 - İstanbul 1960), aynı zamanda Mütareke'de Harbiye Nâzırı ve Kuva-yı İnzibatiyye Kumandanı olan Süleyman Şefik Paşanın kardeşi olduğunu belirtmiyor. Söylemezoğlu'nun burada incelenen kitaplarından başka, bir de son eseri vardır: *Siyasî Dağarcığım* (İstanbul, 1957). —*Tarih ve Toplum.*

Mahmut Şevket Paşa'nın Değerli Yapıtı

"Devlet-i Osmaniyye'nin Bidayet-i Tesisinden Şimdiye Kadar Osmanlı Teşkilâtı ve Kıyafet-i Askeriyyesi"

Bugünkü Dile Çevrilip Yeniden Basıldı.

Emekli Tuğgeneral Nurettin Türsan ve eşi Semiha Türsan tarafından "bugünkü yazı ve konuşulan Türkçeye çevrilmiş"tir (Ankara: KKK, 1983).

Kitap, bir Başlangıç (s. XI-XII) ile iki "cilt"ten oluşuyor. (Bu ciltler, 1909 tarihli özgün baskıda ayrıdır.) I'inci cilt (s. 1-74), Osmanlı Ordusunun kuruluşundan 1826 yılına, yani Yeniçeriliğin kaldırılışına kadar geçen dönemi; II'nci cilt (s. 74-117) ise, 1826-1902 dönemini kapsamakta. (1902'de II.Abdülhamid'in ger-

Osmanlı Ordusunun toplumsal düzeni sağlamakla görevli subayları

Mahmut Şevket Paşanın albayken yazdığı meslekî kitaplardan birinin iç kapağı:

Küçük çaplı
[7,65'lik 1306 (1890) modeli]
MAVZER TÜFENGİ

Muharriri:
[Tüfenk ve Fişenk Mübayaa Komisyonları Reis Muavini]
Erkân-ı Harb Miralaylarından
Mahmud Şevket

Dersaadet (İstanbul)
1311 (1895)

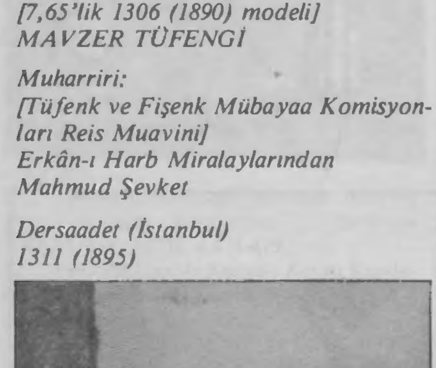

Mahmut Şevket Paşa

çekleştirdiği son örgüt, giyim ve düzenleme değişiklikleri hakkındaki III'üncü cilt de Mahmut Şevket Paşa tarafından yazılmış, ama hiçbir zaman yayımlanmamıştır).

Kitabın bölümleri şöyle sıralanıyor:

I/1 Askerî Teşkilâtlanma
 1. Kapıkulu
 2. Eyaletler Askeri
 3. Deniz Askerleri
 Genel Kuvvet ve Askerî Ödenekler
I/2 Askerî Kıyafetler
I/3 Resimlere ait Tanımlar (açıklamalar)
II/1 Yeni Teşkilâtlanmanın Başlangıcı
 Nizam-ı Cedit
 Sekban-ı Cedit
 Muallem Eşkinci
 Asakir-i Eşkinci
 Asakir-i Mansure-i Muhammediyye
 1869 Düzenlemeleri
 1880 Düzenlemeleri
 1886 Düzenlemeleri
 Deniz Kuvvetleri
II/2 Askerî Kıyafet
 II. Mahmut dönemi
 Abdülmecit dönemi
 Abdülaziz dönemi
 II. Abdülhamit dönemi

Bu yapıtın önemi, yalnızca bir albüm olmasından ileri gelmemektedir. (Kitapta herbiri çeşitli figürler içeren 27 tane renkli tablo yer alıyor. Fakat bu sayı işi biraz karışık. İç kapağa göre, içinde "247 renkli resim vardır." Paşa Mukaddeme' sinde "yediyüze yakın boyalı resim ve şekiller"den söz ediyor. Bunların çoğu, basılmayan üçüncü cilde ait olmalı. Ancak, iç kapaktaki 247 sayısı da, yalnız birinci cildin resim toplamı. İkinci ciltte 48 resim daha var, hepsi 295 ediyor.) Mahmut Şevket Paşanın asıl başarısı, Osmanlı ordusunun örgütlenmesi gibi, karmaşık, hatta çetrefil bir konuyu çok güzel özetlemiş olması. Bu değerli yapıtı kütüphanemize yeniden kazandıran Türsan'ları kutlarken, askerî yayınların eskisi gibi, yine sivillere de satılmasını dileriz.

Mahmut Şevket Paşa, sözü edilen kitaptan aktardığımız aşağıdaki yaşamöyküsünde belirtildiği gibi, Hareket Ordusu'nun komutanıydı. 31 Mart Olayı bastırıldıktan sonra, sıkıyönetim altındaki Osmanlı ülkesine Genel Ordu Müfettişi yetkisiyle egemen olmuştu. Bu dönem, İttihatçıların onun ölümünün ertesinde kurdukları askerî diktatörlüğün provası gibidir. İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin, Bâb-ı Âli Baskınından sonra sadrazam yaptıkları Mahmut Şevket Paşaya karşı düzenlenen suikasttan haberdar oldukları halde, hem ondan kurtulmak, hem de demokrasiden geriye ne kalmışsa kaldırıp ülke çapında bir baskı yönetimi kurmak için bu cinayeti önlemedikleri yolunda kuşkular vardır. Bu konu, henüz gereği gibi aydınlatılmış değildir.

Şurasını da gözününde tutmak gerekir ki, Mahmut Şevket Paşa sadece iç karışıklıkları bastırmakla başarılı bir askerdi. Balkan Savaşında sorumluluk almaktan kaçındığı gibi, beş aya yaklaşan sadrazamlığında da dışa karşı herhangi bir başarı elde edememiş; Edirne, ancak onun ölümünden sonra ve Balkanlı müttefiklerin birbirleriyle kapışmaları sayesinde geri alınabilmiştir.

Yine de, Paşayı burada tanıttığımız yapıtlarından ötürü, aydın bir askerî yazar olarak övmek gerekir. Mahmut Şevket Paşanın Yılmaz Öztuna tarafından derlenip düzenlenen anıları *Hayat* mecmuasında yayımlanmıştır.

Yaşamı üstüne yazılmış, popüler bir tarih monografisi de şudur: Ziya Şakir [Soku], *Mahmut Şevket Paşa* ([İstanbul:] Muallim Fuat Gücüyener Anadolu Türk Kitap Deposu [tarihisiz]), 268 s.

MAHMUT ŞEVKET PAŞA'NIN BİYOGRAFİSİ

1856 yılında Bağdat'da dünyaya gelmiştir. Bazı yazarların dediği gibi Arap olmayıp Dağıstanlı bir Çeçen ailesindendir. 1882'de Kurmay Yüzbaşı olarak orduya katılmış, bir süre Girit Adasında kalmış, sonra Harp Akademisinde yüksek cebir, geometri ve silah dersleri öğretmenliği yapmıştır. Von der Goltz Paşa'nın askeri heyetinde çalışmış, silah almak için Almanya'ya gönderilmiş, 9 yıl orada kalmıştır. 1894'te Fransız ordusunun manevralarını izlemiştir.

1899'da Tophane-i Amire Muayene Komisyonu Dairesi Başkan Vekilliğine getirilmiştir. 1901 de General olmuştur. 1905' de Kosova Valiliği yaparken Makedonya sorununun çözümlenmesinde başarı ile hizmet ettiği için ordu ve halk tarafından sevilmiştir. 1908 Meşrutiyet ilanında 3'ncü Ordu Komutanlığına, az süre sonra da Rumeli Vilayeti Genel Müfettişliğine atanmıştır.

İstanbul'daki 31 Mart Vak'ası üzerine Rumeli'de topladığı kuvvetleri Hareket Ordusu adı altında İstanbul'a göndermiş ve kendisi de 22 Nisanda İstanbul'a gelerek komutayı ele almıştır. Böylece tarihimize Genç Kolağası Mustafa Kemal'in Hareket Ordusu diye ad verdiği, İstanbul asilerini bastıran Ordu'nun komutanı olarak geçmiştir.

II. Abdülhamit tahttan indirildikten sonra kamuoyunda hürriyet kahramanlarından biri olarak ün yapmış, sıra ile 1, 2, 3'ncü Ordu Müfettişi olmuştur. 1909 yılında Hakkı Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olmuş, fakat İttihat ve Terakki Partisi'nin baskısı ile istifa etmek zorunda kalmıştır. Balkan savaşında yenilgiyi önceden sezdiği için Alasonya Ordusu Komutanlığını kabul etmediği için eleştirilmiş, Bab-ı Ali baskınından sonra yine İttihat ve Terakki Partisinin ve Enver Bey'

ın (Enver Paşa) Padişah'a telkini ile 23 Ocak 1912'de Sadrazam olmuştur.

Yapmak istediği reformları, ülkenin karışık durumu ve parti kavgaları yüzünden gerçekleştirememiş ve 11 Haziran 1913 günü bir suikast sonucu öldürülmüştür. Kabri, Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ndedir. Ders kitaplarından başka en önemli eseri elimizde bulunan "Osmanlı Teşkilat veKıyafeti Askeriyesi"dir.3 cilt halinde hazırlanan bu yapıtın ancak 2 cildi yayımlanmıştır. Ayrıca Fransızcadan Alphons Karr'ın "Ihlamurlar Altında" adlı romanını Türkçeye çevirmiştir.

MAHMUT ŞEVKET PAŞA'NIN KİTABINDAN

LEVEND

Padişah donanmasının eskiden tüfekçi erlerinden oluşan "Levend"ler, başlarına İtalyan baratalarına benzer kırmızı bir "Barata", sırtlarına yine kırmızı kenarları siyah harçlı bir yelek, bacaklarına mavi kısa bir şalvar, ayaklarına kırmızı bir yemeni giyerler, bellerine sarı bir kuşak sararlar, yeleğin altına da kollu beyaz bir gömlek giyerlerdi.

Levendler, "Kaptan Paşa Eyaleti" denilen eyaletin beylerbeyi ve sancak beylerinin uyruklarından olurlar ve "Donanma-i Hümayun" denize açıldıkça gereken savaş sınıfı erleri bunlarla tamamlanırdı.

"Levend" kelimesi, İtalyanca "Leventi" sözünden çıkmış ve halk arasında Levend olarak kullanılmıştır. "Levant" İtalyanca'da "Doğu" anlamında idi. Venedikliler kendilerine göre daha doğuda bulunan Hırvatlık ve Arnavutluk kıyılarını zaptettikleri zaman, oraları halkından gemilerine aldıkları savaşçılara "Levanti" adını vermişlerdi ki "Doğulu" demektir.

Bizim Levendler, kıyılardaki beylerbeyi ve sancak beylerinin maiyetlerinde kullanıldıklarından onların parasal güçlerine göre, sayıları azaltılır ya da çoğaltılırdı. Bunlardan kapısız (yani işsiz) kalanlar, ülke içerlerindeki eyalet ve sancaklara giderek oralarda süvari olarak kullanılmışlar ve bu yolla da "Levend Süvarisi" kurulmuştur.

İSTANBUL'DAKİ LEVENT SEMTİNİN ADI NEREDEN GELİYOR

Gerek kıyılarda gerek içerilerde kullanılan levendlerin zamanla düzenleri bozulduğundan, bunlar artık bir işe yaramaz hale gelmişler ve saygınlıklarını da yitirmişlerdi. Bu yüzden işsiz kalanları haydutlukla geçimlerini sağlamaya kalkıştıklarından yolculara birçok kötülükleri dokunmuştur. O sıralarda Karadeniz kıyılarının Ruslara karşı devletçe göz altına alınması gerektiğinden, hem halkı bunların kötülük ve zararlarından kurtarmak, hem de bu kıyıların gözetlenmesini sağlamak üzere bu kapısız kalan levendler toplanarak "Saltanatı Seniye" başkentine yakın bir yer olan ve sonraları "Levend Çiftliği" adıyla ün salan yerde yerleştirilmişlerdir. 18 nci yüzyılda (1770) (H. 1186) büsbütün kaldırılmalarına karar verilerek bundan böyle "Levend" adıyla asker kullanılmaması bütün eyaletlere emredilmiştir. Bağdat gibi bazı uzak eyaletlerde de Yeniçerinin kaldırılmasına kadar Levend Süvarisinin kullanıldığı tarih sayfalarında yazılıdır.

Levend

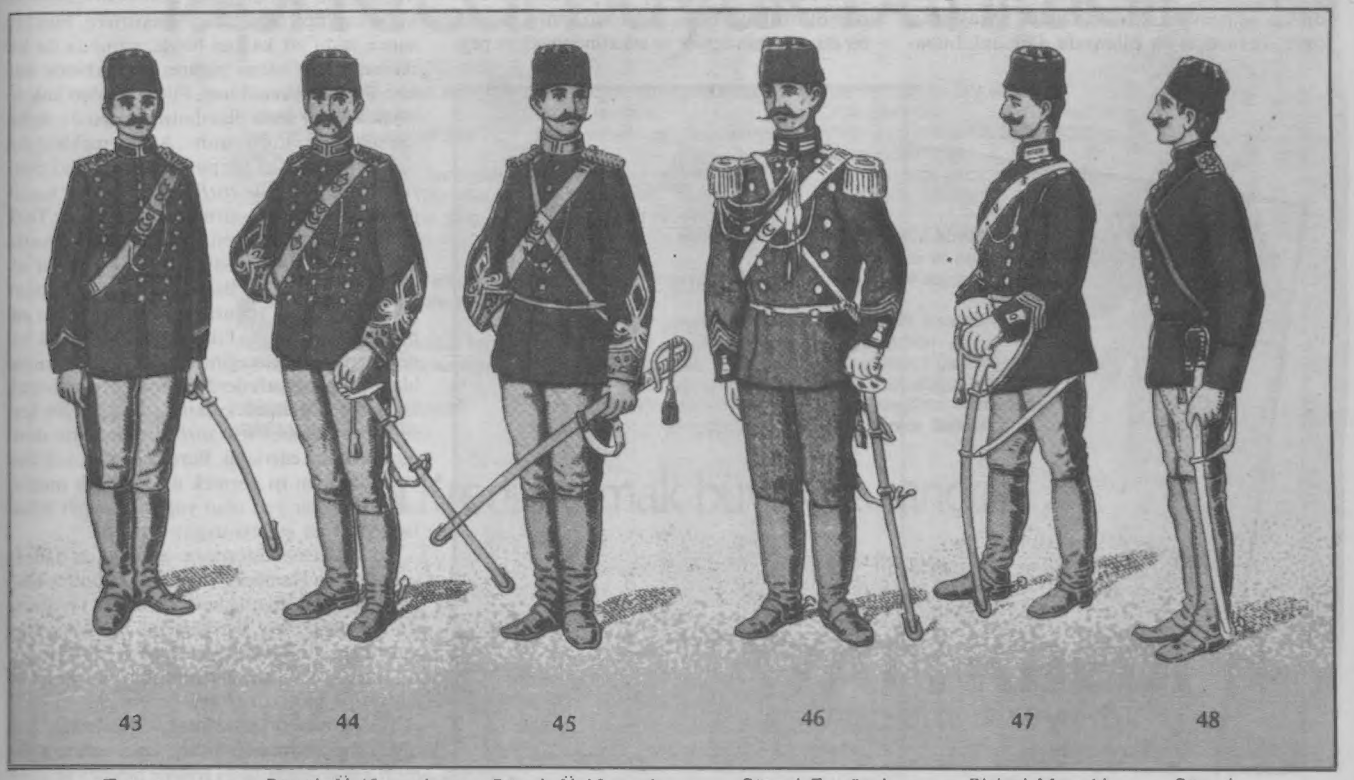

43	44	45	46	47	48
Topçu Yüzbaşısı	*Büyük Üniformalı Topçu Mirlivası [Tümgeneral]*	*Büyük Üniformalı Süvari Mirlivası*	*Süvari Ertuğrul Alayıdan Mirelay [Albay]*	*Birinci Mızraklı Süvari Alayından Binbaşı*	*Süvari Erlerinden*

Devri Celili Hazreti Padişah Sultan II. Abdülhamid (metruk [terkedilmiş] üniforma)

Kanunî'nin Bir Sınırnamesi

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)'ın vezirlerinden Rüstem Paşa (1500?-1561)'ya Hüsrev Paşa Çiftliği adı ile anılan Subaşı köyü temlik edilmiş ve bu konuda kendisine mülkname verilmişti.

Ancak Hüsrev Paşa Çiftliği topraklarına tecavüzlerin başlaması üzerine, yeniden bir sınırname verilmesi gerekmiştir. İstek üzerine verilen bu sınırnamede, Hüsrev Paşa Çiftliğinin (Subaşı köyünün) sınırları çok detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Sınırnamenin sonu "Buyurdum ki, bu sınırname-i hümayunuma karşı hiçbir ferd muhalif olmaya, köye kimse dahl ve tecavüz eylemeye, yukarıdaki alâmet-i şerifime itimat kılalar" sözcükleriyle bitmektedir.

Sınırname, Şevval 953 / Kasım 1546 tarihinde Edirne'de yazılmıştır.

Türk İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesinde 2401 numara ile kayıtlı olan bu sınırname, 243 x 41 cm. ölçülerindedir. Siyah mürekkep ve divani hatla 26 satır olarak yazılmıştır. Baş tarafındaki tuğrada "Süleyman şah bin Selim şah han el-Muzaffer daima" yazılıdır. Mavi boya ile yapılmış olan tuğra harflerinin araları ve içleri kıvrım dallar, rumi, hatai ve şakaik motifleri ile süslüdür.

Geçmiş Şölenler : I

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ MAHMUT MUHTAR PAŞA'NIN İKİ *MENÜ*'SU

Hariciyecilerin en başta gelen vazifelerinden biri de memleketlerini en iyi şekilde temsil etmektir. Bunun bir yolu, sefaretlerde çok iyi bir aşçının bulunması ve büyükelçinin yemekten anlaması, misafirlere ikram edilen yemeklerin iyi seçilmiş olması ve bir bütün oluşturmasına dikkat edilmesidir. Birinci Dünya Savaşından önce, ve savaşın ilk yıllarında, Osmanlı İmparatorluğunu Berlin'de temsil eden Mahmut Muhtar Paşa, yemeğe çok düşkündü ve şöhretli bir sofraya sahipti. Avrupalıların *gastronome* diye adlandırdıkları bu elçimizin sofrasına gerek Alman ileri gelenleri gerekse diğer elçiler, büyük bir zevkle gelirlermiş. Günümüze kalan aşağıdaki iki yemek listesinden *[menu]* görüleceği gibi, Büyükelçimiz Türk ve alafranga yemeklerini büyük bir maharetle bağdaştırmış. Ne yazık ki, bu iki yemekte içilen şaraplardan bahis yok. Fakat hiç şüphesiz bu nefasetteki yemeklerle sunulan şaraplar da aynı seçkinlikteydi.

ÖĞLE YEMEĞİ [DEJEUNER], 7 MART 1913

Yemeğe, hafif şeylerden başlama prensiplerine uygun ve fakat sofranın zenginliğine delalet eden, ortasına havyar konulmuş istiridye ile başlanıyor. Kırılmış buz parçacıkları üzerine oturtulmuş bu istiridyeden sonra, berrak bir etsuyu iştah açıyor ve arkasından etli ve peynirli börekler ikram ediliyor. Bu üç giriş yemeğinden sonra, sirkeli suda haşlanmış bir alabalığı (ve belki yanında bir iki ufak patatese) sıra geliyor. Ardından Türk mutfağının temsilcisi, et suyunda haşlanmış beyaz bir pilav yanında yoğurtla sofraya konuyor. Yemeğin ağırlık noktasını teşkil eden yavru bir ördek fırında, salatayla birlikte yenildikten sonra, hafif ve kabarık bir hamur tatlısı üzerine dilim dilim kesilmiş bir ananas ve üzerine sıcak ve orta tatlılıkta beyaz soslu bir tatlı sunuluyor. Son olarak kuru meyveli pasta ve gatolar ve meyveler, yemeğin sona erdiğini ve sıranın kahve, konyak, likör ve purolara geldiğini gösteriyor.

Déjeuner du 7 Mars.

Caviar — Huitres
Consommé en tasses
Petits pâtés
Truites au bleu
Pilaw Yeoghurt
Canetons rôtis
Salade
Pudding à l'ananas
Chester-Cakes
Dessert.

Dîner du 9 Mars.

Consommé à la Chanteuse
Sorbet sauce Vénitienne
Selle de chevreuil à Beaujeu
Médaillon de foie gras en gelée
Pilaw Yeoghurt
Poussins de Hambourg rôtis
Salade
Pointes d'Asperges
Bombe Mignon
Roquefort à la délicieuse
Dessert.

AKŞAM YEMEĞİ *[DİNER]* 9 MART 1913

Yemeğe, hafif bir etsuyuyla başlanıyor; yalnız bunun özelliği, içine az miktarda, muhtelif otlardan yapılan gayet tatlı, yeşil renkte bir likör katılmış olmasıdır. Misafirlere, bundan sonra soslu bir kalkan balığı, yanında da bir iki haşlanmış yarım patates ve akabinde dağ keçisi filetosu sunulmuş. Fileto, muhakkak fırında ağır bir sosla pişirilmiştir, yanında da biraz sebze garnitürü vardır. Ağır yemeklere devam ederken ufak bir porsiyon jöleli kaz ciğeri (büyük ihtimalle *truffe*'lü), yanında kızarmış ekmekle araya girmiştir. Günümüz Türk mutfağından tamamen kalkmış olan yoğurtlu pilavın, burada bir alafranga *menu*'de yer alması dikkate değer. Bizim mutfağımızda pilav tek başına yahut yoğurt veya hoşafla servis yapıldığında, yemeğin bitmiş olduğu ve artık sadece tatlıların geleceğine delalet eder. Avrupalılar, bu tür ziyafetlerde, damağı temizlemek ve arkadan gelecek keskin tadlı yemeğin lezzetine varabilmek için *sorbet* isminde bir dondurma ikram ederlerdi. Burada ise Osmanlı Büyükelçisi aynı işi görmek üzere, Türk mutfağında özel bir yeri olan yoğurtlu pilavı misafirlere ikram etmeyi uygun görmüş.

Bu ara yemekten sonra, gecenin en nadide yemeği olan Hamburg yöresinde avlanmış keklik fırında ve yanında hafif bir salata veriliyor. Türk mutfağında, her yemekte bir sebze garnitür olarak değil de, tek başına verildiğine göre, burada da hafif bir sebzenin, kuşkonmazın körpe başları sofraya geliyor.

Tatlılardan önce, damağı temizlemek için ufak bir porsiyon dondurmadan sonra tost ekmeği üzerine sürülmüş rokfor peyniri ve ufak tatlılar sunuluyor.

(F. Muhtar Katırcıoğlu Koleksiyonundan)

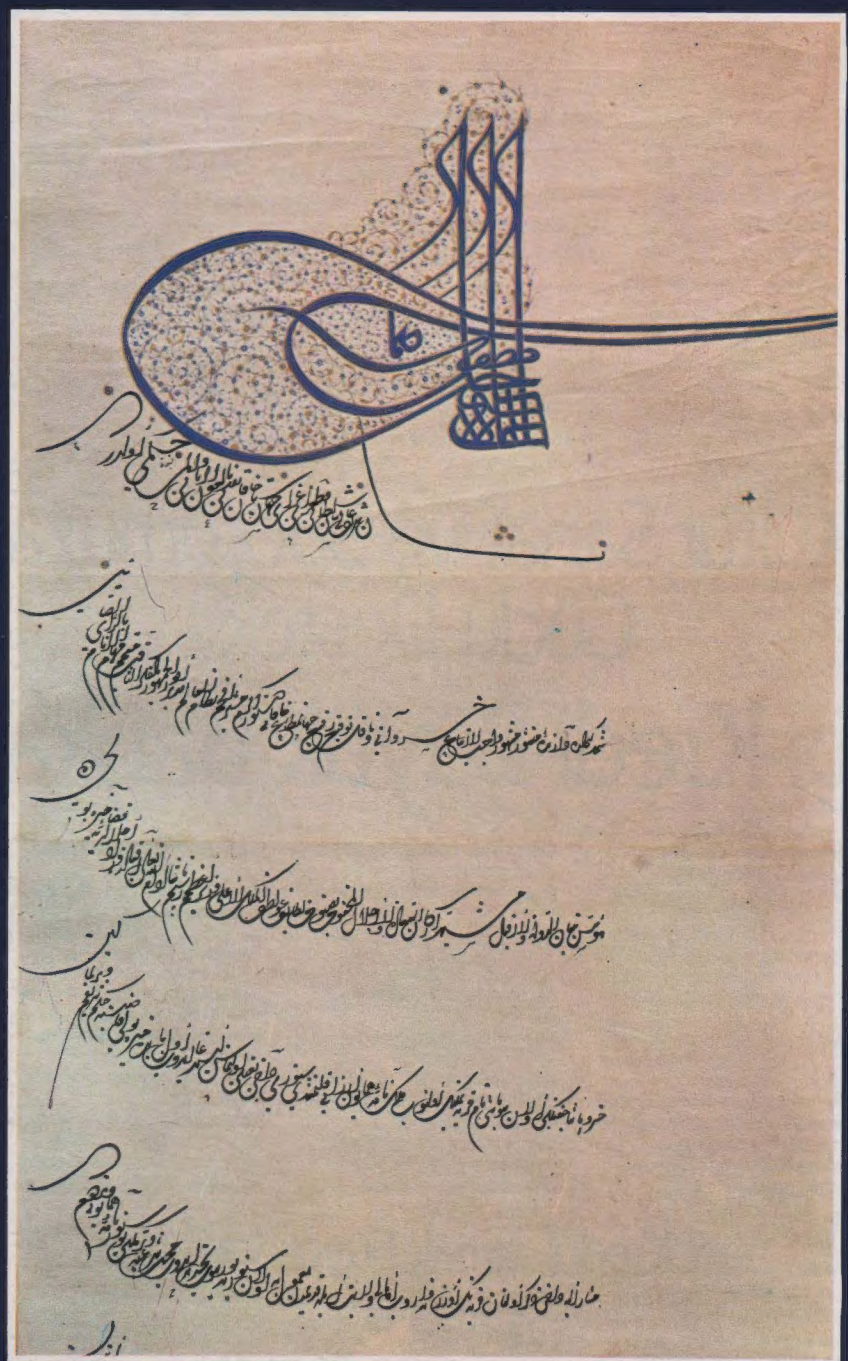

(Kanunî'nin Bir Sınırnamesi)